

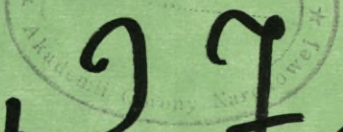
AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ

WYDZIAŁ WOJSK LĄDOWYCH
KATEDRA SZTUKI OPERACYJNEJ I TAKTYKI

PODRÓŻ STUDYJNA STUDENTÓW
II ROKU STUDIÓW DYPLOMOWYCH
WYDZIAŁU WOJSK LĄDOWYCH
AKADEMII OBRONY NARODOWEJ
„ŻUBR 2001”
27.08 – 7.09

54272

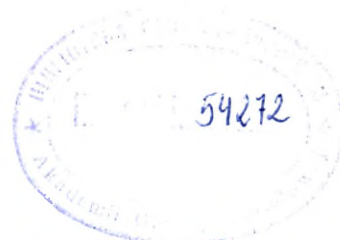
WARSZAWA

2001

AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ

WYDZIAŁ WOJSK LĄDOWYCH

KATEDRA SZTUKI OPERACYJNEJ i TAKTYKI

**PODRÓŻ
STUDYJNA**

**STUDENTÓW II ROKU STUDIÓW DYPLOMOWYCH
WYDZIAŁU WOJSK LĄDOWYCH
AKADEMII OBRONY NARODOWEJ**

"ŻUBR 2001"

27.08 – 7.09

WARSZAWA

2001

Wnioski i konstatacje z podróży studyjnej „ŻUBR 2001”
opracowali studenci II roku studiów dyplomowych
Wydziału Wojsk Lądowych
Akademii Obrony Narodowej

Wstępem całość opracowania opatrzył kierujący podróżą

płk dr hab. **Waldemar Kaczmarek**

kierownik Zakładu Sztuki Operacyjnej

Poszczególne rozdziały i podrozdziały opracowali:

1. CEL I ETAPY PODRÓŻY STUDYJNEJ

(ppłk dr Andrzej Czupryński)

2. GEOGRAFICZNA OCENA PODLASKIEGO REJONU OPERACYJNEGO

2.1. Położenie geograficzne

(kpt. Robert Majdecki, kpt. Tomasz Biedziak, kpt. Maciej Kuczera – gr.1)

2.2. Położenie wg kryterium administrowanych obszarów przez administrację cywilną

(kpt. Robert Zieliński, kpt. Piotr Siemiński – gr. 5)

2.3. Położenie wg kryterium administrowanych obszarów przez administrację wojskową

(kpt. Jarosław Niemiec, kpt. Mariusz Staruch – gr. 1)

2.4. Ocena kompleksów leśnych

(kpt. Jacek Lasota, kpt. Piotr Trytek, kpt. Piotr Ciepłiński– gr. 2; kpt. Robert Kosowski – gr. 7)

2.5. Ocena warunków hydrograficznych

(kpt. Waldemar Siedlecki, kpt. Artur Adamiak, kpt. Jarosław Tatarek, – gr. 3; kpt. Arkadiusz Klupiński – gr.

2.6. Ocena warunków demograficznych

(por. Robert Gogola, kpt. Jarosław Gromadziński, kpt. Wiesław Kuchta – gr.2)

2.7. Ocena warunków ekonomicznych

(kpt. Piotr Waniek, kpt. Adam Kopczewski, kpt. Jarosław Mokrzycki – gr. 4; kpt. Włodzimierz Hudak – gr. 7

2.8. Ocena warunków komunikacyjnych

(kpt. Robert Kowalski, kpt. Tomasz Sykała, kpt. Zbigniew Janiszewski – gr. 5)

2.9. Zagrożenia powstawania klęsk żywiołowych oraz innych

(kpt. Dariusz Adamczyk, kpt. Tomasz Kierdylewicz, kpt. Jarosław Kubisz, – gr. 1)

2.10. Ocena operacyjnego przygotowanie terenu

(kpt. Janusz Sabaj, kpt. Mariusz Powiera, kpt. Wojciech Prygiel, por. Marek Zwiefka – gr. 2)

2.11. Ocena infrastruktury pozamilitarnej dla potrzeb obronnych

(kpt. Marek Gryga, kpt. Robert Bakuła, kpt Tomasz Michalak – gr. 3)

2.12. Ocena granicy państwowej i strefy przygranicznej

(kpt. Grzegorz Wasilewski, kpt. Andrzej Pawelski, kpt. Dariusz Karwiński – gr. 6)

3. UWARUNKOWANIA PROWADZENIA OPERACJI OPÓŹNIAJĄCEJ W PODLASKIM REJONIE OPERACYJNYM

3.1. Ocena zagrożeń militarnych

(kpt. Zenon Brzuszek, por. Piotr Brzeziński, kpt. Robert Janik, kpt. Zbigniew Pietras, por. Janusz Sosnowski – gr. 5)

3.2. Znaczenie Północno-Wschodniego Obszaru Strategicznego w systemie obronnym RP

(kpt. Mariusz Rusjan, kpt. Piotr Sawicki, kpt. Daniel Zaluński – gr. 3)

3.3. Znaczenie Podlaskiego Rejonu Operacyjnego w obszarze strategicznym

(kpt. Tomasz Dominikowski, kpt. Krzysztof Kazimierowicz, por. Robert Matysek – gr. 4)

3.4. Potrzeby w zakresie operacyjnego przygotowania terenu do prowadzenia działań opóźniających

(kpt. Dariusz Sylwestrzak, kpt. Robert Wiese – gr. 4)

3.5. Propozycje podziału Podlaskiego Rejonu Operacyjnego na obszary odpowiedzialności

(kpt. Ryszard Bartkowiak, kpt. Jacek Filarski, kpt. Grzegorz Grodzki, kpt. Mirosław Kucharski – gr. 7)

3.6. Określenie obiektów terenowych, których utrzymanie utrudni przeciwnikowi działanie

(kpt. Tomasz Wołk, kpt. Tomasz Wolszczak, kpt. Janusz Warminski, kpt. Arkadiusz Mikołajczyk,
kpt. Maciej Marczyk – gr. 6)

3.7. Główne zadania wojsk operacyjnych i obrony terytorialnej w zakresie prowadzenia działań opóźniających w Podlaskim Rejonie Operacyjnym

(kpt. Janusz Kwiecień, kpt. Janusz Malinowski, kpt. Dariusz Rogoziski, kpt. Ryszard Różycki,
kpt. Jacek Waclawek – gr. 7)

4. WYBRANE PRZYKŁADY PROWADZENIA DZIAŁAŃ ZBROJNYCH W PODLASKIM REJONIE OPERACYJNYM

4.1. Organizacja i prowadzenie działań opóźniających przez 2 dywizję gen. F. Żymirskiego w 1831 roku

(kpt. Jarosław Wyszeciński, kpt. Jacek Cychylik – gr. 5)

4.2. Rola fortyfikacji w obronie granicy państwowej na przykładzie „Twierdzy Brześć”

(kpt. Roman Przekwas kpt. Maciej Lubojański – gr. 1)

4.3. Obrona rzeki Bug w 1920 roku

(kpt. Dariusz Stec, kpt. Sylwester Kaczyński – gr. 2)

4.4. Znaczenie rejonu umocnionego na przykładzie „Wizny” i „Twierdzy Osowiec” w działaniach obronnych w 1939 roku

(kpt. Krzysztof Turski, kpt. Mirosław Pietras – gr. 3)

4.5. Działania obronno opóźniające 10DP w 1920 roku

(kpt. Dariusz Godlewski, kpt. Zbigniew Modrzejewski – gr. 4)

4.6. Oslona mobilizacyjnego i operacyjnego rozwinięcia wojsk w 1939 roku na przykładzie działań 41pp i SBK

(kpt. Piotr Hajduk, por. Marcin Frączek – gr. 6)

Redakcja techniczna, grafika, fotoreportaż, skład komputerowy – *pplk dypl. Andrzej Gburek*

SPIS TREŚCI

WSTĘP	7
1. CEL I ETAPY PODRÓŻY STUDYJNEJ	9
2. GEOGRAFICZNA OCENA PODLASKIEGO REJONU OPERACYJNEGO	15
2.1. Położenie geograficzne	15
2.2. Położenie wg kryterium administrowanych obszarów przez administrację cywilną	21
2.3. Położenie wg kryterium administrowanych obszarów przez administrację wojskową	26
2.4. Ocena kompleksów leśnych	34
2.5. Ocena warunków hydrograficznych	42
2.6. Ocena warunków demograficznych	61
2.7. Ocena warunków ekonomicznych	67
2.8. Ocena warunków komunikacyjnych	74
2.9. Zagrożenia powstawania klęsk żywiołowych oraz innych	82
2.10. Ocena operacyjnego przygotowanie terenu	92
2.11. Ocena infrastruktury pozamilitarnej dla potrzeb obronnych	100
2.12. Ocena granicy państwowej i strefy przygranicznej	113
3. UWARUNKOWANIA PROWADZENIA OPERACJI OPÓŹNIAJĄCEJ W PODLASKIM REJONIE OPERACYJNYM	119
3.1. Ocena zagrożeń militarnych	119
3.2. Znaczenie Północno-Wschodniego Obszaru Strategicznego w systemie obronnym RP	123
3.3. Znaczenie Podlaskiego Rejonu Operacyjnego w obszarze strategicznym	127
3.4. Potrzeby w zakresie operacyjnego przygotowania terenu do prowadzenia działań opóźniających	128
3.5. Propozycje podziału Podlaskiego Rejonu Operacyjnego na obszary odpowiedzialności	133
3.6. Określenie obiektów terenowych, których utrzymywanie utrudni przeciwnikowi działanie	138
3.7. Główne zadania wojsk operacyjnych i obrony terytorialnej w zakresie prowadzenia działań opóźniających w Podlaskim Rejonie Operacyjnym	143

---

4. WYBRANE PRZYKŁADY PROWADZENIA DZIAŁAŃ ZBROJNYCH W PODLASKIM REJONIE OPERACYJNYM	150
4.1. Organizacja i prowadzenie działań opóźniających przez 2 dywizję gen. F. Żymirskiego w 1831 roku.....	150
4.2. Rola fortyfikacji w obronie granicy państwowej na przykładzie „Twierdzy Brześć”.....	154
4.3. Obrona rzeki Bug w 1920 roku.....	162
4.4. Znaczenie rejonu umocnionego na przykładzie „Wizny” i „Twierdzy Osowiec” w działaniach obronnych w 1939 roku.....	167
4.5. Działania obronno opóźniające 10DP w 1920 roku	178
4.6. Osłona mobilizacyjnego i operacyjnego rozwinięcia wojsk w 1939 roku na przykładzie działań 41pp i SBK	181
5. LITERATURA	188
5. FOTOGRAFICZNY WYKAZ UCZESTNIKÓW PODRÓŻY STUDYJNEJ	190
7. PODRÓŻ STUDYJNA W OBIEKTYWIE	198

WSTĘP

Podstawowym zadaniem Sił Zbrojnych jest zapewnienie nienaruszalności granic oraz integralności terytorialnej państwa w przypadku agresji z zewnątrz. Powyższa konstatacja wskazuje, że dla realizacji tak sformułowanego zadania muszą się one odznaczać ponad przeciętną sprawnością działania. Zależy ona od wielu czynników, pośród których ważne miejsce zajmuje poziom wykształcenia oficerów. Bowiem to ich wiedza i umiejętności decydują o tym, w jaki sposób wojska przygotowane są do realizacji statutowych zadań.

Przygotowanie oficerów do spełniania przypisanej im funkcji i roli wymaga ciągłego doskonalenia i podnoszenia na wyższy poziom ich wykształcenia. Temu celowi służą studia w Akademii Obrony Narodowej, w trakcie których studenci uczestniczą w wielu przedsięwzięciach dydaktycznych. Jednym z nich jest podróż studyjna, która ze względu na swój charakter, różnorodność metod oddziaływania dydaktycznego na studentów oraz zakres przedsięwzięć organizacyjno-planistycznych spełnia w nim szczególną rolę. Jej szczególny charakter wynika także z tego, że jest ona swoistą klamrą spinającą pierwszy i drugi rok studiów, stanowiąc zarazem podsumowanie kształcenia na pierwszym roku oraz inaugurację kształcenia na roku drugim.

W roku akademickim 2001/2002 podróż studyjna prowadzona była na obszarze północno-wschodniej części Pomorskiego Okręgu Wojskowego, obejmując w swej istocie Podlaski Rejon Operacyjny. Jej cel główny oraz cele szczegółowe zdeterminowały podział na trzy etapy, z których każdy poświęcony został na rozwiązanie precyzyjnie sformułowanych problemów operacyjnego przygotowania obszaru działań.

Etap pierwszy, który realizowano w oparciu o garnizon Siedlce poświęcony został ocenie głównego kierunku zagrożenia. W jego trakcie szkoleni mieli okazję spotkania z dowództwem i kadrą 9 BZ i br 1 DZ oraz wysłuchania szeregu informacji historycznych i geograficznych. Bardzo interesujący z wojskowego punktu widzenia był pobyt w Łobaczowie, stanowiącym jeden z elementów twierdzy brzeskiej.

Etap drugi, realizowany w oparciu o garnizon Białystok był doskonałą okazją do zapoznania się z szeregiem problemów rozwiązywanych przez WSzW. Wiele ciekawych refleksji dostarczyło także spotkanie z dowództwem 18 BZ, podczas którego studenci uzyskali cenne informacje na temat specyfiki użycia sił OT. Pobyt w Białymstoku był także okazją do bliższego poznania tej części naszego kraju, na której od wieków żyją obok siebie ludzie różnych wyznań.

Trzeci etap, którego realizacja prowadzona była w oparciu o garnizon Suwałki dostarczył wielu doświadczeń typowych dla obszarów przygranicznych.

Podróż studyjna była dla studentów i nauczycieli akademickich doskonałą okazją do bliższego zapoznania się z Podlasiem, jego historią i dniem dzisiejszym oraz problemami, które w swej codziennej działalności podejmują i rozwiązują organa władzy i administracji państwowej, samorządowej oraz wojskowej.

Wspomniana podróż była także okazją do zapoznania się z problemami operacyjnego użycia wojsk stacjonujących w okresie pokoju na Podlasiu oraz ich działalnością szkoleniową w czasie pokoju.

Niniejsze opracowanie stanowi formalny wyraz doświadczeń, obserwacji i refleksji uzyskanych w czasie 12 dniowej podróży. Jest ono wynikiem zbiorowego wysiłku studentów i nauczycieli akademickich, który może być postrzegany jako ich wkład w dzieło obrony Ojczyzny.

1. CEL I ETAPY PODRÓŻY STUDYJNEJ

CEL GŁÓWNY PODRÓŻY STUDYJNEJ

OCENA PODLASKIEGO REJONU OPERACYJNEGO W ASPEKTCIE DZIAŁANIA SIŁ OSŁONOWYCH W POCZĄTKOWYM OKRESIE WOJNY

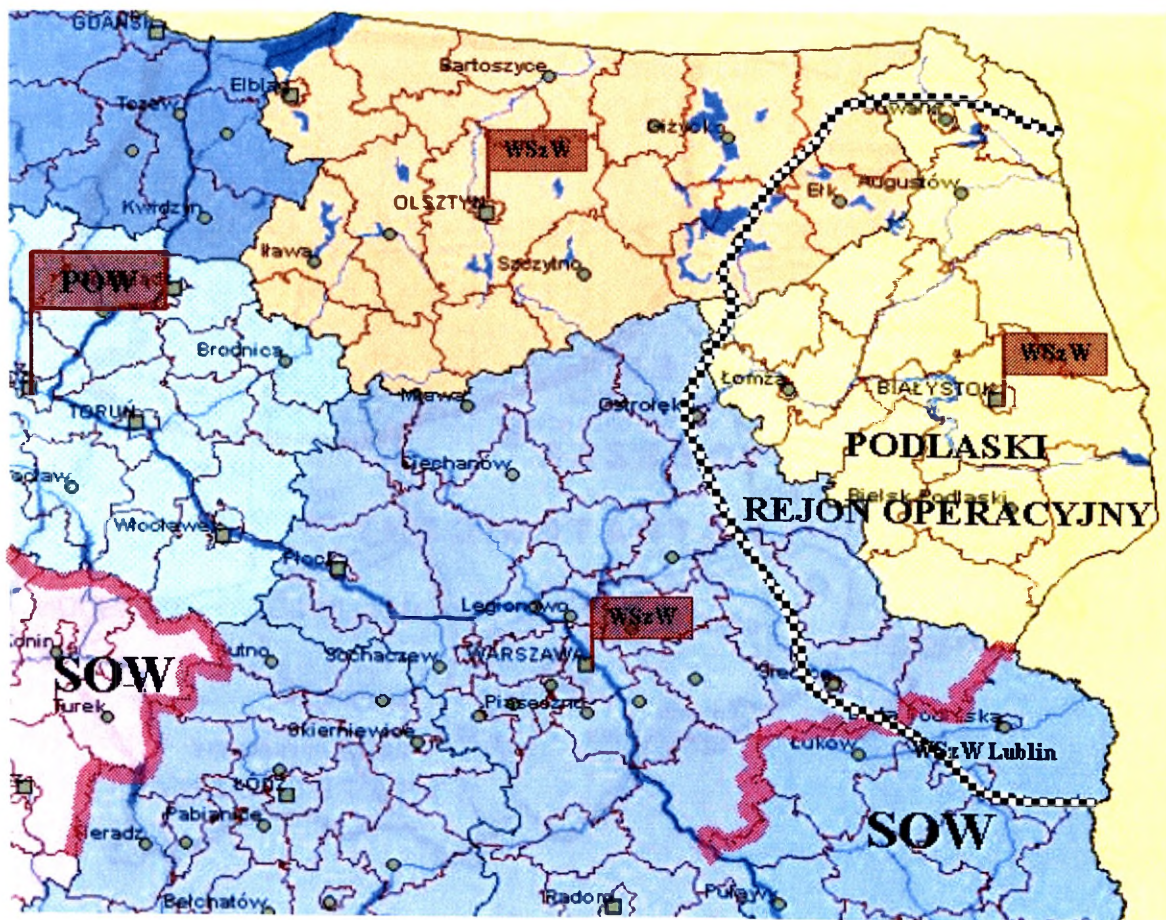
Położenie Podlaskiego Rejonu Operacyjnego w obszarze strategicznym

---

CELE SZCZEGÓŁOWE PODRÓŻY STUDYJNEJ

1. **POGŁĘBIĆ WIEDZĘ STUDENTÓW W ZAKRESIE UŻYCIA WOJSK OPERACYJNYCH I OBRONY TERYTORIALNEJ W POCZĄTKOWYM OKRESIE WOJNY.**
2. **DOSKONALIĆ UMIEJĘTNOŚCI W ZAKRESIE PROWADZENIA STUDIUM TERENOWEGO REJONU OPERACYJNEGO W ASPEKTCIE RÓŻNYCH RODZAJÓW DZIAŁAŃ.**
3. **ROZWIJAĆ WYOBRAŻNIĘ TAKTYCZNO-OPERACYJNĄ POPRZEC ANALIZY I OCENY PRZEBIEGU WYBRANYCH WALK I BITEW PROWADZONYCH W OBSZARZE PODRÓŻY STUDYJNEJ.**

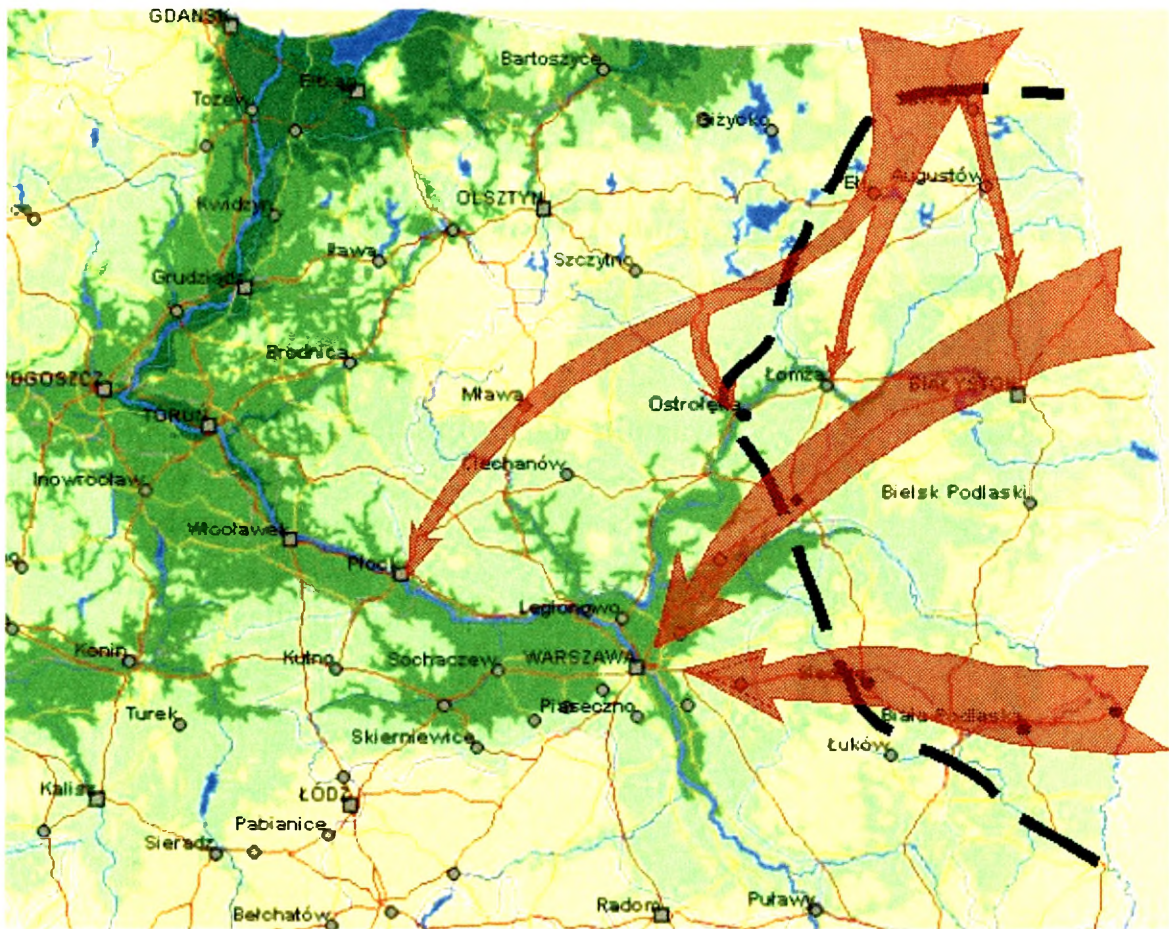
*Położenie Podlaskiego Rejonu Operacyjnego
w odniesieniu do obszarów administracji wojskowej*

**GŁÓWNE PRZEDSIĘWZIĘCIA REALIZOWANE W RAMACH
PODRÓŻY STUDYJNEJ**

1. OCENA PODLASKIEGO REJONU OPERACYJNEGO W ASPEKcie PROWADZENIA DZIAŁAŃ OPERACYJNYCH W POCZĄTKOWYM OKRESIE WOJNY.
2. WYBÓR I OCENA REJONÓW I RUBIEŻY KLUCZOWYCH W PODLASKIM REJONIE OPERACYJNYM.
3. OPRACOWANIE WNIOSEK DOTYCZĄCYCH POPRAWY OPERACYJNEGO PRZYGOTOWANIA TERENU W PODLASKIM REJONIE OPERACYJNYM.

Hipotetyczne kierunki zagrożeń w Podlaskim Rejonie Operacyjnym

ETAPY PODRÓŻY STUDYJNEJ

**WYBÓR I OCENA RUBIEŻY I REJONÓW
W PODLASKIM REJONIE OPERACYJNYM**

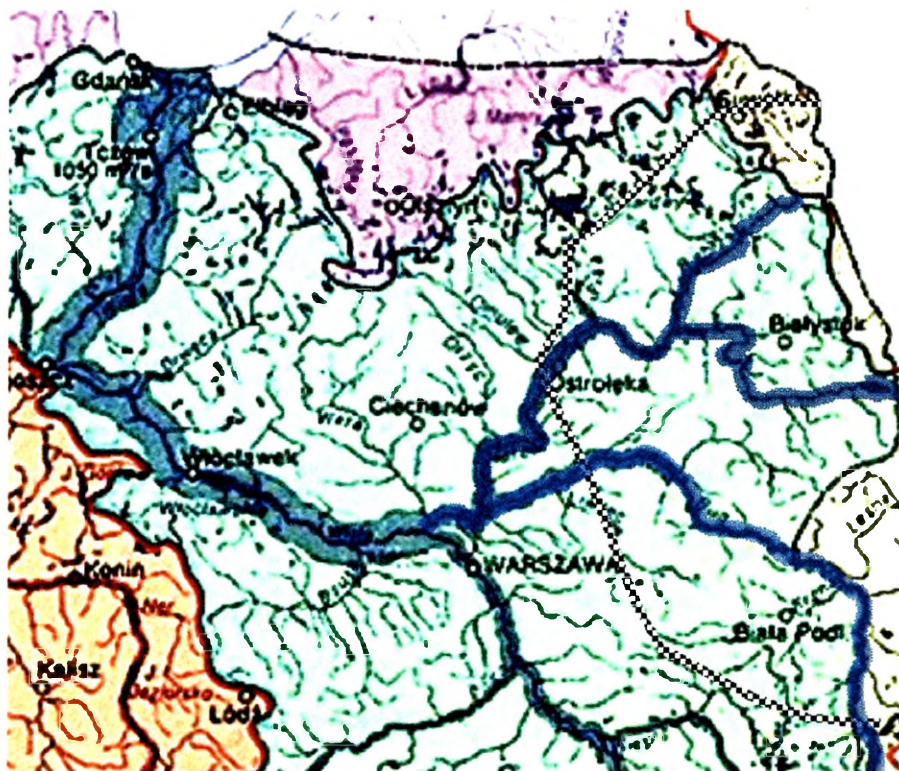

*Położenie Podlaskiego Rejonu Operacyjnego
w odniesieniu do administracyjnego podziału kraju*

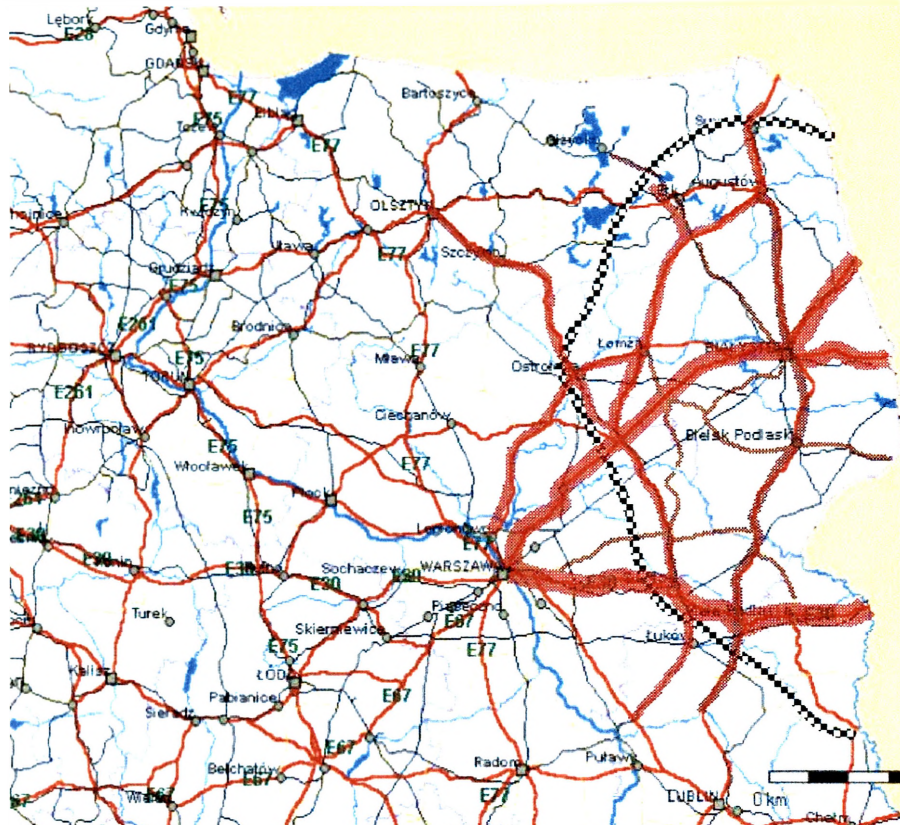

Położenie Podlaskiego Rejonu Operacyjnego w odniesieniu do głównych krain geograficznych

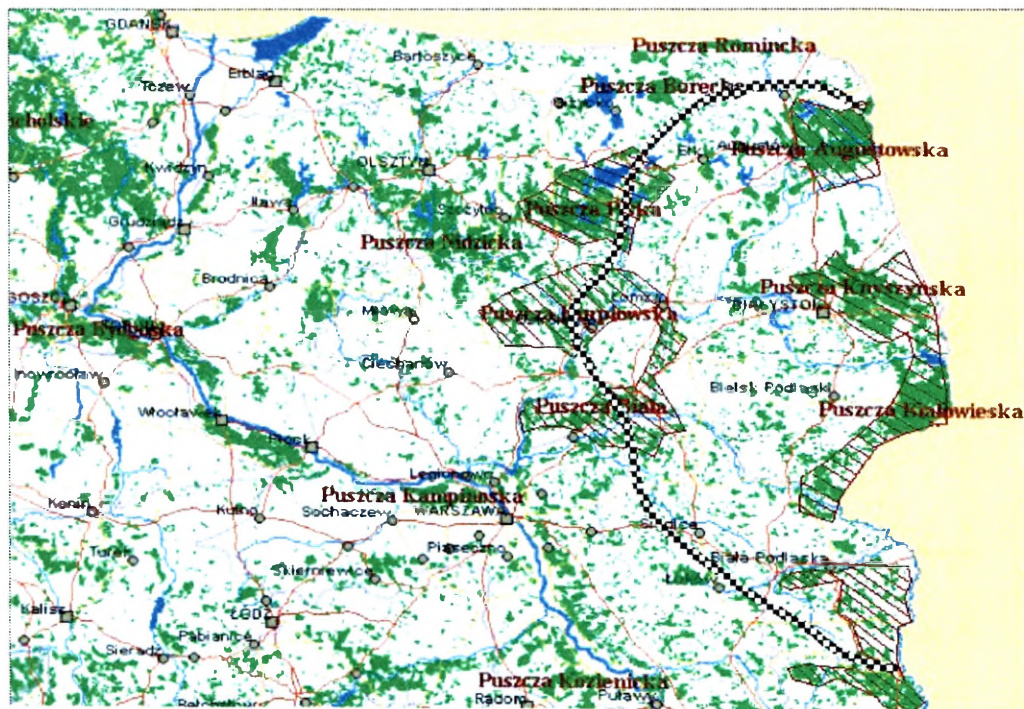

Główne rzeki w Podlaskim Rejonie Operacyjnym

Główne drogi w Podlaskim Rejonie Operacyjnym

Główne kompleksy leśne w Podlaskim Rejonie Operacyjnym

2. GEOGRAFICZNA OCENA PODLASKIEGO REJONU OPERACYJNEGO

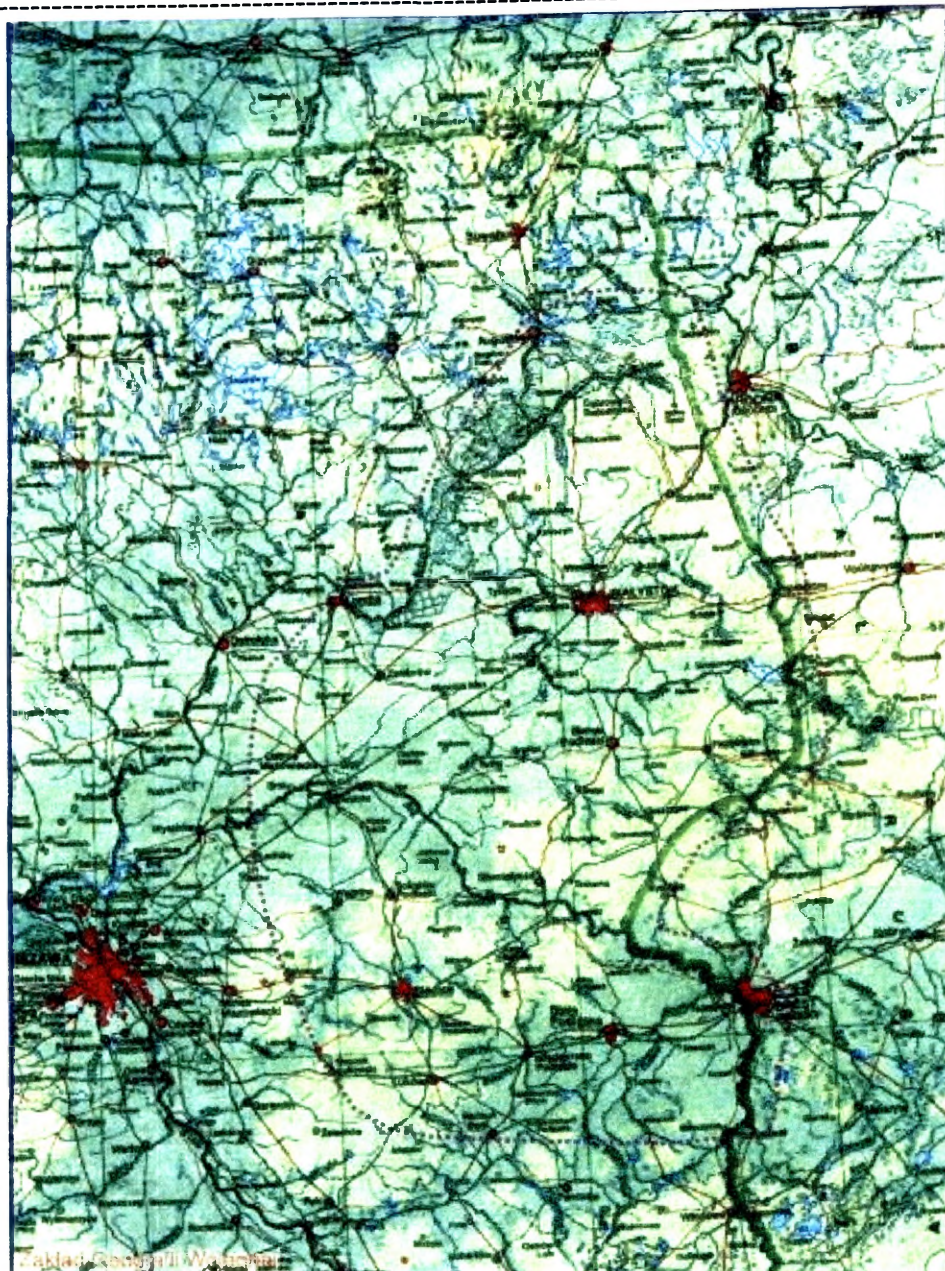
2.1. Położenie geograficzne

Podlaski Rejon Operacyjny leży w północno-wschodniej części Polski (Zdjęcie 1). Wchodzi w skład Północno - Wschodniego Obszaru Strategicznego. Obejmuje obszar województwa podlaskiego oraz ościennie powiaty województw: warmińsko - mazurskiego, mazowieckiego i lubelskiego.

Podlaski Rejon Operacyjny leży na obszarze pojezierzy oraz nizin. Opisywany obszar charakteryzuje się wielką różnorodnością form powstałych w czasie zlodowacenia środkowopolskiego, a na północnych krańcach zlodowacenia bałtyckiego. Tereny leżące na południe od linii wyznaczającej zasięg zlodowacenia bałtyckiego to rozległy, zdenudowany obszar o rzeźbie złagodzonej w wyniku procesów peryglacjalnych. Występują tu wzniesienia morenowe, ozy i rzadziej kemy - o niewielkich wysokościach względnych. Do najwyższych należą: Góra Wojnowska na wschód od Bohonik (239,5 m n.p.m.), wzniesienie na północ od Kuźnicy Białostockiej (236 m n.p.m.), Karpackie Góry koło Sokółki (229 m n.p.m.), wzniesienie na terenie Czerwonego Boru (227 m n.p.m.), kulminacja koło Kałuszyna (223 m n.p.m.), Góra św. Jana koło Królowego Mostu (214 m n.p.m.), kulminacja koło Żelechowa (206 m n.p.m.) i Góra Uszeście koło Mielnika (203 m n.p.m.). Rzadkie są jeziora polodowcowe, które w większości zaniknęły w wyniku zarastania i zatorfienia. Urozmaiceniem krajobrazu są doliny rzek: Bugu, Narwi, Biebrzy, Supraśli, Nurca, Krzny i Świdra. Spośród nich wyróżnia się silnie zabagniona Kotlina Biebrzańska, która jest szeroką zastoiskową doliną wypełnioną grubym pokładem torfu. Podobny charakter ma dolina Narwi na odcinku od Suraza do Tykocina.

Omawiany obszar zaliczony jest do Nizin Środkowych i Wschodnich. Podzielony jest na mniejsze jednostki fizyczno-geograficzne - mezoregiony. Opis wybranych mezoregionów sporządzono poniżej wg podziału ustalonego przez geografa, prof. Jerzego Kondrackiego w porządku alfabetycznym.

Zdjęcie 1. Podlaski Rejon Operacyjny

Dolina Dolnej Narwi położona jest w obrębie Niziny Północnomazowieckiej, a na omawianym terenie obejmuje obszary wzdłuż Narwi od ujścia Biebrzy w dół rzeki. Ograniczona jest od południa stosunkowo niskimi zboczami Międzyrzecza Łomżyńskiego, a od północy wysokimi zboczami Wysoczyzny Kolneńskiej. Występuje tu szereg południkowych i równoleżnikowych odcinków doliny połączonych zakolami, co jest zapewne następstwem naturalnego skierowania wód rzeki do nie istniejących już jezior polodowcowych. W rejonie

---

Łomży wąski przełomowy odcinek doliny chroniony jest jako Łomżyński Park Krajobrazowy Doliny Narwi (Zdjęcie 2).

Zdjęcie 2. Dolina Narwi powyżej Łomży

Dolina Górnej Narwi położona jest pomiędzy Wysoczyznami: Białostocką i Wysokomazowiecką oraz Równiną Bielską. Ukształtowana została jako pradolina w czasie zlodowacenia środkowopolskiego. Dno doliny jest szerokie, zabagnione. Rzeka meandruje i wielokrotnie rozwidla się, szczególnie na odcinku od Suraza. W latach siedemdziesiątych XX wieku w pobliżu Siemianówki utworzono duże jezioro zaporowe, a w pobliżu Ukowa - Narwiański Park Narodowy (Zdjęcie 3).

Zdjęcie 3. Narwiański Park Narodowy

Kotlina Biebrzańska jest rozległym, zabagnionym obniżeniem o długości ponad 100 km i szerokości do 20 km. Znajduje się pomiędzy Wysoczyznami: Kolneńską, Wysokomazo-

wiecką i Białostocką oraz Pojezierzem Elckim i Równiną Augustowską. W czasie zlodowacenia środkowopolskiego kotlina była pradoliną odprowadzającą wody glaciofluwialne do Narwi. Lekko obniża się w kierunku zachodnim. Wody kotliny odprowadzane są przez Biebrzę i jej główne dopływy: Sidrę, Brzozówkę, Nette, Elk i Wiszę. W wyniku intensywnego odprowadzania wód rozwinęły się procesy zatorfienia, których efektem są pokłady torfu miejscami dochodzące do kilkunastu metrów grubości. Wody Biebrzy płyną powoli, wieloma korytami, odnogami i kanałami. Powstały liczne starorzecza. Na terenie kotliny utworzono Biebrzański Park Narodowy (Zdjęcie 4) i rezerваты przyrody: torfowiskowe "Wizna I", "Wizna II" oraz ornitologiczny "Czapliniec Belda". Część kotliny, w tym bardzo cenne przyrodniczo bagno Kuwasy, po II wojnie światowej zmeliorowano. Ponad tereny zabagnione wznoszą się miejscami niewielkie piaszczyste wzniesienia. Teren jest prawie nie zamieszkały. W północno-wschodniej części kotliny występują dwie tzw. kępy: Wyspa Sztabińska i Wyspa Jastrzębska składające się z innych utworów geologicznych niż kotlina. Pochodzą one z innego stadium zlodowacenia.

Zdjęcie 4. Biebrzański Park Narodowy

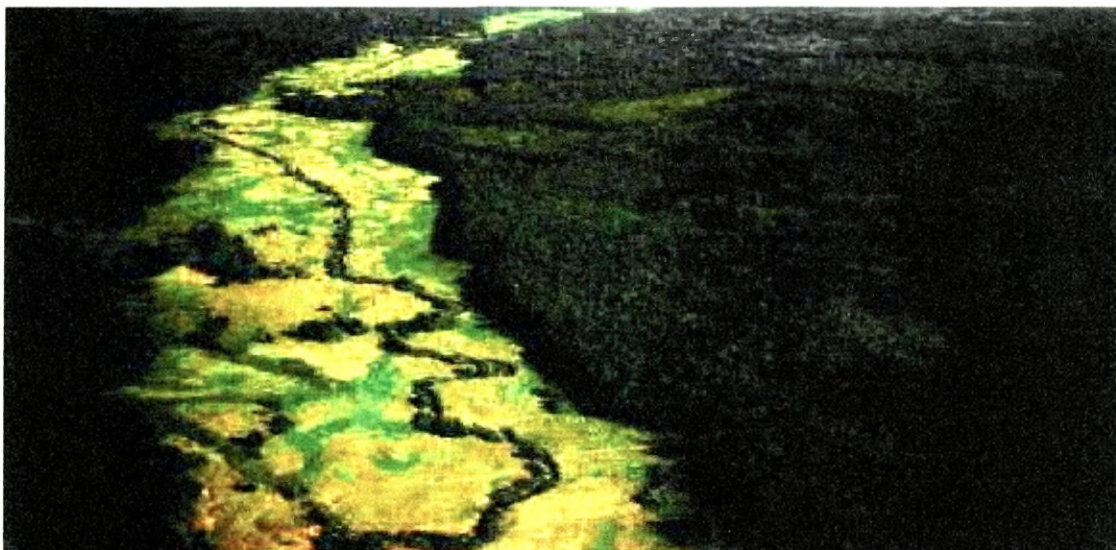
Międzyrzecze Łomżyńskie jest wysoczyzną morenową o trójkątnym kształcie. Zajmuje obszar pomiędzy dolinami Dolnego Bugu i Dolnej Narwi. Najwyższą kulminacją wysoczyzny jest Dębowa Góra na terenie Czerwonego Boru. (227 m n. p. m.). Wysoczyznę przecinają lewe dopływy Narwi-Orz i Ruż. Wschodnią i południową część mezoregionu porastają zwarte kompleksy leśne. Obniżenie Węgrowskie położone jest pomiędzy Wysoczyznami: Kałuszyń-

ską, Siedlecką i Żelechowską. Przecięte jest dolinami Liwca i jego lewego dopływu Kostrzynia. Dno obniżenia położone jest na wysokości 120 m n.p.m.

Podlaski Przełom Bugu jest fragmentem doliny Bugu i ma szerokość minimalną 1300 m. Obejmuje odcinek rzeki od ujścia Krzny do Małkini. Na odcinku od Drohiczyzna po Małkinię dolina rozszerza się i obejmuje także dość szeroki taras zalewowy.

Pradolina Wieprza obejmuje dolny bieg rzeki i jej dopływu Tyśmienicy, rozdzielając Wysoczyzny: Lubartowską i Żelechowską. Ma ok. 70 km długości i do 6 km szerokości.

Równina Bielska położona jest pomiędzy Wysoczyznami: Drohiczyńską i Wysokomazowiecką a Doliną Górnej Narwi. Występują tu kemy związane z recesją zlodowacenia środkowopolskiego stadium czwartego. Przez równinę przebiega dział wodny Narwi i Bugu. Na wschodzie mezoregionu znajduje się duży kompleks leśny - Puszcza Białowieska (*Zdjęcie 5*).

Zdjęcie 5. Puszcza Białowieska z rzeką Narewka

Równina Kodeńska położona jest pomiędzy Zakłęślościami: Łomaską i Sosnowicką, Równiną Parczewską i rzeką Bug. Powierzchnia pokryta jest gliną morenową oraz miejscami żwirami i piaskami tworzącymi wydmy.

Równina Łukowska położona jest pomiędzy Wysoczyznami: Siedlecką i Żelechowską, Zakłęślością Łomaską, Równiną Kodeńską, Podlaskim Przełomem Bugu i Pradoliną Wieprza. Powierzchnia równiny jest lekko nachylona w kierunku północno-wschodnim. Odwadniana jest przez Krznę do Bugu i Bystrycę do Wieprza. Równinę pokrywają piaszczyste gleby bielicoziemne, które są mało urodzajne. Znajduje się tu wiele kompleksów leśnych, z których największy to Lasy Łukowskie.

Wysoczyzna Białostocka znajduje się pomiędzy Kotliną Biebrzańską, Doliną Dolnej Narwi, Wzgórzami Sokolskimi i Poniemniem (Białoruś). Krajobraz jest bardzo urozmaicony. Występują wzgórza moren i kemów dochodzące do 214 m n.p.m. (okolice Królowego Mostu), równiny sandrowe i morenowe oraz doliny rzek: Brzozówki, Nereśli, Supraśli (Zdjęcie 6) i jej dopływu Sokoldy. Porośnięta jest dużymi kompleksami leśnymi: Puszciami Knyszyńską, Bukszelską i Błudowską.

Wysoczyzna Drohiczyńska położona jest pomiędzy Podlaskim Przełomem Bugu, Równiną Bielską i Wysoczyzną Wysokomazowiecką. Jest to obszar urozmaicony geomorfologicznie. Kulminację osiąga w rejonie Radziwiłłówki (210 m n.p.m.). W rejonie Mielnika występują margle kredowe.

Wysoczyzna Kałuszyńska znajduje się na północ od Kałuszyna, wzniesienia wynoszą do 223 m n.p.m. Od kulminacji we wszystkich kierunkach wypływają wody Mieni i Świdra (dopływów Wisły), Czarnej i Rządzy (dopływów Bugu), Kostrzynia i Osownicy (dopływów Liwca, który wpływa do Bugu). Jedynym większym kompleksem leśnym na wysoczyźnie są Lasy Mieńskie.

Zdjęcie 6. Dolina Supraśli poniżej Białegostoku

Wysoczyzna Kolneńska znajduje się pomiędzy Kotliną Biebrzańską, Doliną Dolnej Narwi, Równiną Kurpiowską i Pojezierzem Elckim. Wznosi się maksymalnie do 213 m n.p.m. Przecięta jest szerokimi dolinami o łagodnie nachylonych krawędziach rzek Skrody i Wincenty (dopływów Pisy) oraz Wissy (dopływ Biebrzy). Teren wysoczyzny jest mało zalesiony.

Wysoczyzna Siedlecka znajduje się pomiędzy Równiną Łukowską, Obniżeniem Węgrowskim i Podlaskim Przełomem Bugu. Maksymalna wysokość bezwzględna do 200 m n.p.m. Powierzchnię pokrywają gleby brunatnoziemne i płowe, w znacznej części wykorzystywane rolniczo. W rejonie Komicy występują margle kredowe.

Wysoczyzna Wysokomazowiecka położona jest pomiędzy Kotliną Biebrzańską, Dolinami: Górnej Narwi i Dolnego Bugu oraz Międzyrzeczem Łomżyńskim. Kulminację osiąga pod Rutkami (172 m n.p.m.). Jest to teren dość gęsto zaludniony i intensywnie wykorzystywany rolniczo.

Wzgórza Sokolskie położone są pomiędzy Wysoczyzną Białostocką, Kotliną Biebrzańską i Poniemniem (Białoruś). Charakteryzują się występowaniem wyniosłych i stromych wzgórz morenowych, kemów i ozów oraz głęboko wciętych obniżen po nie istniejących obecnie jeziorach. Najwyższą kulminacją jest Góra Wojnowska (239,5 m n.p.m.). W materiale narzutowym są głązy przyniesione przez lodowiec z Karelii i wschodniej Finlandii.

Zaklesłość Łomaska jest mezoregionem Polesia Zachodniego położonym pomiędzy Równinami: Kodeńską, Łukowską i Parczewską. Jest obniżeniem pokrytym piaskami oraz bagnami i torfowiskami. Przecięta jest Zielawą (dopływem Krzny) i Białką (dopływem Tyśmienicy).

2.2. Położenie wg kryterium administrowanych obszarów przez administrację cywilną

Podlaski Rejon Operacyjny (Rys. 1.) obejmuje swoim obszarem cztery województwa (Tabela 1). W całości województwo podlaskie i przyległe powiaty województw: warmińsko – mazurskiego, mazowieckiego i lubelskiego (razem 9 powiatów).

Województwo podlaskie jest położone we wschodniej części Polski. Sąsiaduje z województwami: warmińsko-mazurskim i mazowieckim. Administracyjnie dzieli się na 14 powiatów ziemskich, 3 powiaty grodzkie, 118 gmin (Rys. 2). Stolicą jest Białystok. W skład województwa wchodzi następujące powiaty i gminy:

1. Powiat augustowski z siedzibą w Augustowie

Gminy: Augustów, Bargłów Kościelny, Lipsk, Nowinka, Płaska, Sztabin.

2. Powiat białostocki z siedzibą w Białymstoku

Gminy: Choroszcz, Czarna Białostocka, Dobrzyniewo Kościelne, Gródek, Juchnowiec Kościelny, Łapy, Michałowo, Poświętne, Supraśl, Suraż, Turośl Kościelna, Tykocin, Wasilków, Zabłudów, Zawady.

Rys. 1. Podlaski Rejon Operacyjny w podziale administracyjnym Polski

3. Powiat bielski (podlaski) z siedzibą w Bielsku Podlaskim

Gminy: Bielsk Podlaski, Boćki, Brańsk, Orla, Rudka, Wyszki.

4. Powiat grajewski z siedzibą w Grajewie

Gminy: Grajewo, Radziłów, Rajgród, Szczuczyn, Wąsosz.

5. Powiat hajnowski z siedzibą w Hajnówce

Gminy: Białowieża, Czeremcha, Czyże, Dubicze Cerkiewne, Hajnówka, Kleszczele, Narew, Narewka.

6. Powiat kolneński z siedzibą w Kolnie

Gminy: Grabowo, Kolno, Mały Płock, Stawiski, Turośl.

7. Powiat łomżyński z siedzibą w Łomży

Gminy: Jedwabne, Łomża, Miastkowo, Nowogród, Piątnica, Przytuły, Śniadowo, Wizna, Zbójna.

8. Powiat moniecki z siedzibą w Mońkach

Gminy: Goniądz, Jasionówka, Jaświły, Knyszyn, Krypno, Mońki, Trzcianne.

9. Powiat sejneński z siedzibą w Sejnach

Gminy: Giby, Krasnopol, Puńsk, Sejny.

10. Powiat siemiatycki z siedzibą w Siemiatyczach

Gminy: Drohiczyn, Dziadkowice, Grodzisk, Mielnik, Milejczyce, Nurzec - Stacja, Perlejewo, Siemiatycze.

11. Powiat sokólski z siedzibą w Sokółce

Gminy: Dąbrowa Białostocka, Janów, Korycin, Krynki, Kuźnica, Nowy Dwór, Sidra, Sokółka, Suchowola, Szudziałowo.

12. Powiat suwalski z siedzibą w Suwałkach

Gminy: Bakalarzewo, Filipów, Jeleniewo, Przerośl, Raczki, Rutka - Tartak, Suwałki, Szypiszki, Wizajny.

13. Powiat wysokomazowiecki z siedzibą w Wysokiem Mazowieckiem

Gminy: Ciechanowiec, Czyżew-Osada, Klukowo, Kobylin-Borzymy, Kulesze Kościelne, Nowe Piekuty, Sokoły, Szepietowo, Wysokie Mazowieckie.

14. Powiat zambrowski z siedzibą w Zambrowie

Gminy: Kołaki Kościelne, Rutki, Szumowo, Zambrów.

Miasta na prawach powiatu: Białystok, Łomża, Suwałki.

Województwo lubelskie przylega do województwa podlaskiego od południa poprzez powiat bialski. Województwo mazowieckie przylega do województwa podlaskiego powiatami: łowickim, siedleckim, sokołowskim, ostrowskim, ostrołęckim. Województwo warmińsko-mazurskie przylega do województwa podlaskiego powiatami: piskim, ełckim, olecko-gołdapskim.

Rys. 2. Rozmieszczenie powiatów w województwie

Tak podzielonym obszarem zarządzają odpowiednie władze. Na szczeblu województwa jest to urząd wojewódzki na czele z wojewodą, na szczeblu powiatu jest to starostwo wraz ze starostą, natomiast gminą zarządza urząd gminy wraz z wójtem.

Biorąc pod uwagę położenie nadgraniczne województwa administracja wojewódzka boryka się z szerszym konglomeratem problemów i zadań w zakresie obronności. Szczególną rolę odgrywa administracja powiatów nadgranicznych w zakresie obrony i ochrony granicy państwowej wraz z przejściami granicznymi. Powiatów nadgranicznych jest 7, co stanowi 50% powiatów województwa (Rys. 3).

Rys. 3. Przejścia graniczne w województwie podlaskim

Biorąc pod uwagę możliwość prowadzenia działań bojowych przez wojska operacyjne w Podlaskim Rejonie Operacyjnym należy się liczyć z potrzebą współpracy z przedstawicielami administracji państwowej, a mianowicie z czterema wojewodami i dwudziestoma sześcioma starostami. Stanowić to będzie bardzo ważne i skomplikowane przedsięwzięcie.

Tabela 1. Miejsce województwa podlaskiego i ościennych pod względem zajmowanej powierzchni oraz liczby ludność

Lp.	Województwo	Stolica	Powierzchnia w km ²	Ludność w tys.
1	Dolnośląskie	Wrocław	19 946	2 987
2	Kujawsko-pomorskie	Bydgoszcz	17 970	2 098
3	Lubelskie	Lublin	25 115	2 244
4	Lubuskie	Zielona Góra	13 985	1 019
5	Łódzkie	Łódź	18 223	2 676
6	Małopolskie	Kraków	15 141	3 204
7	Mazowieckie	Warszawa	35 715	5 068
8	Opolskie	Opole	9 412	1 092
9	Podkarpackie	Rzeszów	17 890	2 117
10	Podlaskie	Białystok	20 180	1 224
11	Pomorskie	Gdańsk	18 293	2 179
12	Śląskie	Katowice	12 309	4 899
13	Świętokrzyskie	Kielce	11 672	1 329
14	Warmińsko-mazurskie	Olsztyn	24 202	1 460
15	Wielkopolskie	Poznań	29 942	3 345
16	Zachodniopomorskie	Szczecin	23 032	1 729
Ogółem			312 685	38 670

2.3. Położenie wg kryterium administrowanych obszarów przez administrację wojskową

Na terenie Podlaskiego Rejonu Operacyjnego do organów administracji wojskowej zaliczamy Wojewódzki Sztab Wojskowy z siedzibą w Białymstoku oraz podległe Wojskowe Komendy Uzupelnień. Ponadto przyległymi obszarami administrują szef WSzW Lublin, Warszawa oraz Olsztyn. Szef Wojewódzkiego Sztabu Wojskowego jest terenowym organem wykonawczym Ministra Obrony Narodowej w sprawach operacyjno-obronnych i administracji wojskowej.

W zakresie problematyki mobilizacyjnej szef WSzW realizuje następujące zadania:

1) Planuje i nadzoruje zabezpieczenie uzupełnienia jednostek wojskowych stanem osobowym i świadczeniami rzeczowymi z gospodarki oraz zapewnia warunki do formowań nowych jednostek.

2) Nadzoruje realizację prac mobilizacyjnych w jednostkach organizacyjnych administracji cywilnej i gospodarki narodowej.

3) Współdziała z:

a) z właściwymi kierownikami komórek organizacyjnych organów administracji publicznej w zakresie organizacji powiadamiania i uruchamiania przedsięwzięć na rzecz mobilizacji oraz przewozu żołnierzy rezerwy z gminnych (miejskich) punktów zbiórek do określonych miejsc (rejonów) mobilizacji. Zgłasza wnioski i postulaty w tych sprawach do:

- wydziałów komunikacji urzędów wojewódzkich - w sprawach dotyczących gospodarowania środkami transportowymi (maszynami) oraz ich przygotowania przez posiadaczy do przekazania uzupełnianym jednostkom wojskowym;

- urzędów wojewódzkich - w zakresie spraw związanych z organizacją i wykorzystaniem transportu na cele obronne;

- wydziałów zdrowia urzędów wojewódzkich - w sprawie wydzielania łóżek dla potrzeb sił zbrojnych w poza resortowych zakładach opieki zdrowotnej;

b) komendami wojewódzkimi policji - w zakresie zabezpieczenia ładu i porządku w czasie trwania mobilizacji;

c) właściwymi urzędami pocztowymi i urzędami telekomunikacyjnymi w zakresie planowania, organizacji i uruchamiania akcji natychmiastowego doręczania dokumentów powołania na obszarze województwa oraz wydzielenia i wykorzystania łączy telekomunikacyjnych jak również realizacji kredytów finansowych na opłaty wyżej wymienionych przedsięwzięć;

d) żandarmerią wojskową;

e) właściwymi przedsiębiorstwami obrotu produktami naftowymi - w zakresie utrzymania i wykorzystania rezerw paliw płynnych;

4) Kieruje zabezpieczeniem mobilizacyjnego rozwinięcia jednostek wojskowych oraz innych jednostek nakazanych do uzupełnienia stacjonujących lub formowanych na obszarze

województw. Przygotowuje i szkoli zespoły kierowania zabezpieczeniem mobilizacyjnego rozwinięcia jednostek wojskowych (ZKZMRJ) mu podległych.

5) Zbiera informacje o przebiegu mobilizacyjnego rozwinięcia jednostek wojskowych na administrowanym obszarze. Podejmuje stosownie do potrzeb, przedsięwzięcia mające na celu likwidowanie lub łagodzenie ewentualnych zakłóceń. Składa stosowne meldunki według obowiązujących zasad do właściwego sztabu OW.

6) Prowadzi bilans i sporządza analizę wykorzystania zasobów rezerw osobowych, środków transportowych i maszyn znajdujących się w gospodarce narodowej, według wytycznych przełożonych oraz uruchamia przedsięwzięcia organizacyjne dla potrzeb uzupełnienia wojsk i jednostek przewidzianych do militaryzacji;

7) Koordynuje prace związane z planowaniem przez WKU świadczeń osobistych i rzeczowych dla potrzeb jednostek wojskowych oraz jednostek podległych Ministrowi Spraw Wewnętrznych i Administracji;

8) Planuje i koordynuje procesy terytorialnego gromadzenia rezerw osobowych przez podległe WKU.

9) Sprawuje nadzór nad podległymi WKU w zakresie realizacji przez nie zadań związanych z postępowaniem reklamacyjnym.

10) Kieruje przedsięwzięciami związanymi z planowaniem i rozwinięciem systemu uzupełniania wojsk w wyniku ponoszonych strat w czasie mobilizacyjnego rozwinięcia, przegrupowania i działań wojennych.

11) Informuje wojewodów i komendantów wojewódzkich policji o nakazie uruchomienia i realizacji przedsięwzięć związanych z mobilizacyjnym rozwinięciem jednostek wojskowych.

12) Kieruje planowaniem osiągania wyższych stanów gotowości bojowej i mobilizacyjnym rozwinięciem sztabów oraz podległych WKU do etatów czasu „W”.

13) Sprawuje nadzór nad aktualizacją planów przekazywania sygnałów przez WSzW i WKU dotyczących realizacji przedsięwzięć mobilizacyjnych.

14) Organizuje szkolenie mobilizacyjne kadry WSzW oraz nadzorują takie szkolenie w WKU.

15) Organizuje i nadzoruje szkolenie żołnierzy rezerwy .

Wojskowi Komendanci Uzupełnień są terenowymi organami administracji wojskowej podporządkowanymi bezpośrednio szefom WSzW. Stanowią zasadnicze ogniwo zabezpieczające mobilizacyjne rozwinięcie jednostek wojskowych dyslokowanych na administrowanym

przez siebie terenie, a także jednostek wojskowych spoza tego terenu, nakazanych do uzupełnienia przez szefa WSzW.

Wojskowi komendanci uzupełnień realizują następujące zadania na terenie Podlaskiego Rejonu Operacyjnego:

1) Planują i organizują przedsięwzięcia w zakresie uzupełnienia jednostek wojskowych rezerwami osobowymi, środkami transportowymi i maszynami.

2) Nadają, w porozumieniu z dowódcami jednostek mobilizujących (mobilizowanych), przydziały mobilizacyjne żołnierzom rezerwy.

3) Kierują przedsięwzięciami zapewniającymi zorganizowane wysyłanie środków transportowych (maszyn) do jednostek wojskowych dyslokowanych poza obszarem administrowanym przez WSzW.

4) Sprawują nadzór nad przechowywaniem bonów paliwowych i prawidłowością ich rozdysponowywania.

5) Wystawiają karty mobilizacyjne i karty powołania żołnierzom rezerwy do czynnej służby wojskowej, a także występują do wójtów lub burmistrzów (prezydentów miast) z wnioskami o nałożenie obowiązku świadczeń osobistych i rzeczowych.

6) Współdziałają z:

a) organami administracji publicznej - w zakresie organizowania akcji kurierskiej i posłańczej oraz przewozu żołnierzy rezerwy z gminnych (miejskich) punktów zbiórek do rejonów mobilizacyjnego rozwinięcia jednostek wojskowych;

b) policją - w zakresie przedsięwzięć związanych z organizowaniem akcji kurierskiej i posłańczej oraz zapewnieniu ładu i porządku w czasie trwania mobilizacji;

c) urzędami pocztowymi - w zakresie organizacji i uruchamiania akcji natychmiastowego doręczania dokumentów powołania żołnierzom rezerwy i wezwań do świadczeń nakazujących dostarczenie środków transportowych (maszyn);

d) pracodawcami - w zakresie powiadamiania żołnierzy rezerwy przebywających w miejscu pracy o zarządzeniu mobilizacji, konieczności wydzielenia środków transportowych (maszyn) na uzupełnienie jednostek wojskowych jak również o potrzebie świadczeń osobistych i rzeczowych.

7) Powołują w ramach „nakładki” żołnierzy rezerwy na stanowiska nie obsadzone w okresie między zwolnieniem i wcieleniem żołnierzy zasadniczej służby wojskowej oraz w miejsce nowo wcielonych żołnierzy.

- 8) Prognozują i planują gromadzenie wyszkolonych rezerw osobowych na uzupełnienie jednostek wojskowych na administrowanym terenie.
- 9) Nadają (akceptują) przydziały organizacyjno-mobilizacyjne do jednostek przewidzianych do militaryzacji.
- 10) Prowadzą postępowania reklamacyjne oraz podejmują decyzje stosownie do obowiązujących przepisów.
- 11) Organizują, przy współdziałaniu organów administracji publicznej, kontrole stanu technicznego środków transportowych (maszyn) u posiadaczy wydzielających je na uzupełnienie jednostek wojskowych.
- 12) Prowadzą ewidencję i bilans zasobów środków transportowych (maszyn) oraz planują ich wykorzystanie na uzupełnienie jednostek wojskowych, a także jednostek przewidzianych do militaryzacji.
- 13) Prowadzą bilans zasobów rezerw osobowych.
- 14) Występują do organów administracji publicznej z wnioskami o doraźne świadczenia rzeczowe, a także świadczenia osobiste.
- 15) Przekazują zainteresowanym organom, instytucjom i pracodawcom realizującym zadania na rzecz mobilizacyjnego rozwinięcia jednostek wojskowych sygnały o zarządzeniu wykonania przedsięwzięć mobilizacyjnych.
- 16) Realizują przedsięwzięcia związane z uzupełnianiem wojsk w wyniku ponoszonych strat w czasie mobilizacji, przegrupowania i działań wojennych.
- 17) Powołują, przy współdziałaniu zainteresowanych dowódców jednostek wojskowych, żołnierzy rezerwy do odbycia ćwiczeń wojskowych, kursów i innych zamierzeń wynikających z postanowień ustawy o powszechnym obowiązku obrony RP.
- 18) Kierują zabezpieczeniem mobilizacyjnego rozwinięcia jednostek wojskowych.
- 19) Zbierają informacje, reagują na zakłócenia oraz składają meldunki mobilizacyjne do WSzW zgodnie z obowiązującymi zasadami.
- 20) Przygotowują, na podstawie kart zaopatrzenia pieniężnego, wypłaty dla członków rodzin żołnierzy zamieszkałych na administrowanym terenie.
- 21) Organizują prowadzą szkolenie mobilizacyjne ze stanem osobowym WKU.
- 22) Zbierają informacje o aktualnym stanie doręczania dokumentów powołania w ramach AKAP.
- 23) Organizują ochronę tajemnicy prac mobilizacyjnych.

Szczegółowe rozmieszczenie Terenowych Organów Administracji Wojskowej i Jednostek Wojskowych na obszarze WSzW Białystok ilustruje poniższa tabela.

Lp	Pełna nazwa Nr JW	Adres	Przełożony Przełożony merytoryczny	Tel. CA MON Tel. CA MŁ	Fax CA MON Fax CA MŁ
1.	Wojewódzki Sztab Wojskowy	ul. Kawaleryjska 70/3 15-601 Białystok	Dca Pomorskiego Okręgu Wojskowego Bydgoszcz	7214 741-46-63	8645 677-86-45
2.	Wojskowa Komenda Uzupełnień	ul. Lipowa 35 15-428 Białystok	Szef Wojewódzkiego Sztabu Wojskowego Białystok	7292 742-01-09	7394 677-73-94
3.	18 Białostocka Brygada Zmechanizowana JW 1451	ul. Kawaleryjska 70 15-601 Białystok	Dca Pomorskiego Okręgu Wojskowego Bydgoszcz	8530 677-85-30	8419 677-84-19
4.	Straż Pożarna przy 18 BZ /nieetatowa/	ul. Kawaleryjska 70 15-601 Białystok	Dca 18 BZ	8706 677-85-30	8419 677-84-19
5.	Przedszkole Wojskowe nr 161	ul. Kawaleryjska 70 15-601 Białystok	Dca 18 BZ	8490 677-84-90	8419 677-84-19
6.	Kasyno Wojskowe nr 53	ul. Kawaleryjska 70/3 15-601 Białystok		8557 677-85-57	8419 677-84-19
7.	Pralnia przy 18 BZ (gospodarstwo pomocnicze)	ul. Kawaleryjska 15-601 Białystok	Dca 18 BZ	8582 677-85-82	8419 677-84-19
8.	Patrol Minerski	ul. Kawaleryjska 70 15-601 Białystok	Dca POW D-ca 18 BZ	8530 677-85-30	8419 677-84-19
9.	Skład Białystok JW 1106	ul. Węglowa 8 15-121 Białystok	Dca 11 Rejonowej Bazy Materialowej Olsztyn	7281 677-72-81	7370 677-73-70
10.	Straż Pożarna przy Składzie Białystok	ul. Węglowa 8 15-121 Białystok	Kierownik Składu Białystok JW 1106	7281 677-72-81	7370 677-73-70
11.	JW 1176	ul. Kawaleryjska 70/5 15-601 Białystok	Szef Oddziału Kontrwywiadu Wojskowego POW Bydgoszcz	8412 677-84-12	8430 677-84-30
12.	JW 3362 Biuro Analiz	ul. Kawaleryjska 70/3 15-601 Białystok	Szef Inspektoratu Wojskowych Służb Informacyjnych Warszawa	8552 677-85-52	8536 677-85-36
13.	Placówka Żandarmerii Wojskowej	ul. Kawaleryjska 70 blok nr 126 15-601 Białystok	Szef Oddziału Żandarmerii Wojskowej Warszawa	7324 677-73-24	8442 677-84-42
14.	Garnizonowy Węzeł Łączności	ul. Węglowa 8 15-121 Białystok	Dca POW Szef WL i I POW	7333 675-33-01	7540 675-33-01
15.	Delegatura Komendy Komunikacji Wojskowej	ul. Kolejowa 7 15-701 Białystok	Szef Komendy Komunikacji Wojskowej Warszawa	7325 677-73-25	7325 677-73-25

Geograficzna ocena Podlaskiego Rejonu Operacyjnego

16.	Wojskowa Specjalistyczna Przychodnia Lekarska Samodzielny Publiczny Zakład Opieki Zdrowotnej	ul. Lipowa 47 15-424 Białystok	Pełnomocnik Ministra ON ds. Resortowej Opieki Zdrowotnej Warszawa	<u>7218</u> 677-72-18	<u>7231</u> 677-72-31
17.	Wojskowa Pracownia Psychologiczna Rejonu Logistycznego	ul. Warszawska 16 15-424 Białystok	Komendant Rejonu Logistycznego Warszawa	<u>7443</u> 677-74-43	<u>7231</u> 677-72-31
18.	Wojskowe Biuro Emerytalne	ul. Kawaleryjska 70/5 15-601 Białystok	Dyrektor Departamentu Ekonomicznego MON	<u>8436</u> 677-84-36	<u>8497</u> 677-84-97
19.	Klub Garnizonowy	ul. Kawaleryjska 70 15-601 Białystok	Dca POW Szef Oddziału Społeczno-Wychowawczego	<u>8553</u> 677-85-53	<u>8419</u> 677-84-19
20.	Parafia Wojskowa	ul. Kawaleryjska 70 bud. 126 15-601 Białystok	Ordynariat Polowy WP	<u>8551</u> 677-85-51	<u>8419</u> 677-84-19
21.	Prawosławna Parafia Wojskowa	ul. Kawaleryjska 70/5 15-601 Białystok	Prawosławny Ordynariat Polowy	<u>8650</u> 677-86-50	<u>8419</u> 677-84-19
22.	Wojskowy Inspektor Weterynarii	ul. Węglowa 8 15-121 Białystok	Komendant Wojskowego Ośrodka Weterynaryjnego Nowy Dwór Maz.	<u>7496</u> 677-74-96	<u>7370</u> 677-73-70
23.	Oddział Terenowy Wojskowej Agencji Mieszkaniowej	ul. Lipowa 35A 15-424 Białystok	Szef Oddziału Okręgowej Wojskowej Agencji Mieszkaniowej Warszawa	-	746-06-44
24.	Wojskowa Administracja Koszar -1	ul. Węglowa 8 15-121 Białystok	R Z I Olsztyn Dca Składu B-stok	<u>7211</u> 677-72-11	<u>7370</u> 677-73-70
25.	Wojskowa Administracja Koszar - 2	ul. Kawaleryjska 70 15-601 Białystok	R Z I Olsztyn Dca JW 1451	<u>8484</u> 677-84-84	<u>8419</u> 677-84-84
26.	Wojskowa Komenda Uzupelnień	ul. Dubiażyńska 2 17-100 Bielsk Podlaski	Szef Wojewódzkiego Sztabu Wojskowego Białystok	<u>STRUMYK 11</u> 730-22-21	STRUMYK Fax-51
27.	Skład Hajnówka	Nieznany Bór 17-209 Hajnówka	Dca 9 Rejonowej Bazy Materialowej Rembertów	<u>TRYBUNA 201</u> 682-20-04	TRYBUNA Fax
28.	Wojskowa Administracja Koszar	Nieznany Bór 17-209 Hajnówka	R Z I Olsztyn Dca Składu Hajnówka	<u>TRYBUNA 161</u> 682-20-04	TRYBUNA Fax
29.	Wojskowa Komenda Uzupelnień	ul. Polowa 12 18-400 Łomża	Szef Wojewódzkiego Sztabu Wojskowego Białystok	<u>ŻELIWO 220</u> (086) 216-52-41	ŻELIWO 229
30.	Wojskowa Pracownia Psychologiczna Rejonu Logistycznego	ul. Legionów 133 18-400 Łomża	Szef Służby Zdrowia Rejonu Logistycznego Warszawa	<u>ŻELIWO 270</u> (086) 218-52-89	-
31.	15 Remontowe Warsztaty Techniczne	ul. Legionów 133 18-400 Łomża	Dca 1 Warszawskiej Dywizji Zmechanizowanej Legionowo	<u>ŻELIWO 237</u> (086) 218-24-31	ŻELIWO-295
32.	Skład Łomża JW 3090	ul. Legionów 60 18-400 Łomża	Dca 9 Rejonowej Bazy Materialowej Rembertów	<u>ŻELIWO 131</u> (086) 218-24-31	<u>ŻELIWO-142</u> (086) 2182431

Geograficzna ocena Podlaskiego Rejonu Operacyjnego

33.	Wojskowa Administracja Ko- szar	ul. Legionów 131 18-400 Łomża	R Z I <u>Olsztyn</u> Dca 15 RWT	<u>ŻELIWO 182</u> (086) 218-24-31	ŻELIWO-295
34.	Wojskowa Komenda Uzupełnień	ul. Magazynowa 9 18-300 Zambrów	Szef Wojewódzkiego Sztabu Wojskowego Białystok	<u>SZCZYGIEL 22</u> (086) 271-25-83	SZCZYGIEL Fax
35.	Kompania Radiotechniczna JW 2471	18-200 Plewki	Dca 4 Batalionu Radiotechnicznego Warszawa	<u>ŁAGODA 19</u> (086) 476-21-88	ŁAGODA Fax
36.	Skład Osowiec JW 1106	19-252 Osowiec	Dca 11 Rejonowej Bazy Materialowej Olsztyn	<u>KSYLON 261</u> 716-22-69	KSYLON Fax
37.	Wojskowa Administracja Ko- szar	19-252 Osowiec	R Z I <u>Olsztyn</u> Dca Składu Osowiec	<u>KSYLON 295</u> 716-22-69	KSYLON Fax
38.	14 Pułk Artylerii Przeciwpancernej JW 1747	ul. Pułaskiego 24 16-400 Suwałki	Dca 1 korpusu Bydgoszcz		
39.	Wojskowa Komenda Uzupełnień	ul. Pułaskiego 24 16-400 Suwałki	Szef Wojewódzkiego Sztabu Wojskowego Białystok	<u>SPIRALA 7244</u> (087) 566-20-86	34- 7203
40.	Wojskowa Administracja Ko- szar	ul. Wojska Polskiego 21 16-400 Suwałki	R Z I <u>Olsztyn</u> Dca JW 1747	<u>SPIRALA 7466</u> (087) 566-94-66	34- 7341
41.	184 Kompania Radiotechniczna	ul. Pułaskiego 24 16-400 Suwałki	Dca batalionu radiotechnicznego Lipowiec k. Szczytna	<u>SPIRALA 7651</u> (087) 566-76-51	34- 7341
42.	Wojskowa Komenda Uzupełnień	Siedlce	Szef Wojewódzkiego Sztabu Wojskowego Warszawa		

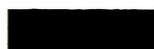
LEGENDA

WSzW Białystok

WKU Podlaskiego Rejonu Operacyjnego

Pozostałe instytucje i Jednostki Wojskowe Podlaskiego Rejonu Operacyjnego

2.4. Ocena kompleksów leśnych

Puszcza Knyszyńska

Podlaski Rejon Operacyjny jest charakterystycznym obszarem naszego kraju, znajdującym się w jego północno-wschodniej części, ograniczonym od północy Pojezierzem Mazurskim a od wschodu granicą państwową.

W części rejonu operacyjnego znajduje się obszar zwany Wysoczyzną Białostocką, której południowo-zachodnia część w większości porośnięta jest lasami należącymi do kompleksu leśnego zwanego Puszcza Knyszyńska.

Puszcza Knyszyńska ta jest dużym kompleksem leśnym w centralnej części województwa podlaskiego. Powierzchnia puszczy to 83 900 ha. Stanowi połączenie mniejszych kompleksów leśnych, będących do początku XX w. odrębnymi jednostkami zwanymi Puszciami: Błudowską, Kryńską, Odelską, Supraską, Malawicką, Knyszyńską i Gródecką. Zajmuje ona pagórkowaty teren w dorzeczu Supraśli i Sokołdy. Urozmaiconą, polodowcową rzeźbą - wyniesione wały moren czołowych porośnięte są w większości przez bory sosnowe z domieszkami dębu i brzozy. W podmokłych obniżeniach oraz dolinach rzek lasy łąkowe i olszy z drzewostanem olchowym wraz z licznymi torfowiskami. W obrębie puszczy w pobliżu źródeł Surpraśli znajduje się rezerwat torfowy „Gorbacz” o powierzchni 113,7 ha, obejmujący torfowisko wysokie i niskie oraz bór bagienny z sosną i brzozą. Torfowiska występujące na terenie puszczy osiągają miejscami miąższość nawet do 7m. Miejscami wśród torfowisk występują piaszczyste wyniesienia z wydmowymi pagórkami. Torfowiska te w większości są przeszkodą nie do przebycia na przełaj, zarówno w suchej jak i mokrej porze roku. Po obfitych opadach i w okresie roztopów przekształcają się w grząskie, nie możliwe do przejazdu bagna, dostępne tylko po nielicznych drogach. Południowo-wschodnia część puszczy, a dokładniej obszar na zachód i południowy-zachód od Sokółki to teren o gruntach z gliną lessową, centralną część puszczy stanowią tereny o gruntach torfowych a pozostałe to

gruntu piaszczyste i piaszczysto-kamieniste.

Przez teren puszczy biegnie droga asfaltowa i linia kolejowa łącząca Grodno z Białymstokiem i dalej z Warszawą, ponadto drogi Białystok – Supraśl - Krynki oraz droga asfaltowa Sokółka - Sokołda. Puszcza Knyszyńska jeszcze do niedawna pozostawała w cieniu wcześniej uznanych, a znajdujących się w pobliżu kompleksów leśnych, tj. Puszczy Białowieskiej, Augustowskiej i Bagien Biebrzańskich. Cechą charakterystyczną wyróżniającą Puszcze Knyszyńską spośród innych kompleksów leśnych naszego kraju jest jej wybitnie tajgowy charakter oraz współistnienie środowisk roślinnych mających swe najlepsze warunki występowania w Europie Środkowej i Południowo - Wschodniej.

Lasy Puszczy Knyszyńskiej w znacznym stopniu maskują rzeźbę tego terenu. Wysokości bezwzględne przekraczają 200 m n.p.m., a względne dochodzą do 80 m, przy nachyleniu do 30 stopni (Wzgórza Świętojańskie). Osobliwością Puszczy jest występowanie na jej terytorium ok. 400 naturalnych wypływów wód podziemnych tzw. źródlisk.

Lasy w kontekście użycia sił zbrojnych mają bardzo istotne znaczenie. Ich rolę w czasie prowadzenia działań bojowych możemy rozpatrywać zarówno w sensie pozytywnym jak i negatywnym. Charakterystycznymi oznakami określającymi taktyczne właściwości lasów są ich wielkość i gęstość, średnie wysokości i grubości drzew, rodzaje drzewostanów, występowanie dróg, przesiek, większych polan oraz terenów podmokłych.

Dokonując oceny obszaru Puszczy Knyszyńskiej, należy stwierdzić, iż ze względu na dużą ilość terenów podmokłych i torfowych ruch w zasadzie może odbywać się tylko po drogach i przesiekach.

Ze względu na swoje właściwości teren ten sprzyja prowadzeniu działań obronnych. Spowodowane jest to tym, że praktycznie na każdym z odcinków ruch może być kanalizowany ze względu na niewielką liczbę dróg dofrontowych, torfowiska, bagna i tereny podmokłe. Wykonanie zawał i niszczeń na drogach opóźni w znacznym stopniu tempo natarcia i umożliwi jednocześnie skryte zajmowanie pozycji opóźniania w przypadku prowadzenia tego rodzaju działań. Gleby utrudnią rozbudowę inżynieryjną terenu.

W większości występują tu tereny trudno dostępne, o słabych parametrach technicznych gruntu, utrudniających ruch pojazdów kołowych i gąsienicowych. Ze względu na swoją specyfikę teren ten jest niedogodny do prowadzenia działań zaczepnych. Działania w tym terenie najkorzystniej prowadzić jest zimą przy ujemnych temperaturach.

Przed rozpoczęciem lądowych działań zaczepnych celowym byłoby wysadzenie desantów i uchwycenie ważnych węzłów komunikacyjnych (np. Białystok). Ponadto z uwagi na dużą liczbę punktów kanalizujących ruch, należałoby tworzyć mieszane zgrupowania oraz grupy obejścia.

Średni zasięg widoczności w tym terenie wynosi od 80 do 140m. Drzewostan tego obszaru leśnego stanowią przede wszystkim bory świerkowo-sosnowe z dębem, lipą i grabem. Wysokość drzew wynosi od 14 do 25m i grubość od 17 do 30cm. Podszycie rzadkie o średniej wysokości około 1,5m.

Ze względu na to, iż jest to duży kompleks leśny istnieje groźba pożaru ściółki leśnej, który może łatwo przenosić się na korony drzew iglastych. Ponadto w czasie suszy duże zagrożenie pożarowe stanowi torfiaste podłoże sprzyjające rozprzestrzenianiu się pożarów zarówno przyziemnych jak i podziemnych, szczególnie trudnych do ugaszenia. Wydostający się gaz może znacznie utrudniać prowadzenie działań bojowych.

Puszcza będzie stwarzała również pewne ograniczenia, mające wpływ na użycie różnych rodzajów wojsk. Brak odpowiedniej liczby polan utrudni rozwinięcie artylerii na SO i wymagać będzie dużego nakładu pracy przy oczyszczaniu sektorów ostrzałów. Ze względu na to dużego znaczenia nabiera wykorzystanie artylerii do strzelania z zakrytych SO. Ponadto ograniczone możliwości będzie miało wykorzystanie pododdziałów obrony przeciwlotniczej. Mała ilość polan utrudni wybór SO i rozwinięcie środków przeciwlotniczych w pobliżu osłanianych obiektów. Stosunkowo wysoki drzewostan ograniczy możliwości ogniowe środków ogniowych oraz utrudni pracę stacji radiolokacyjnych.

Istotne ograniczenia będzie miało utrzymanie łączności, we wszystkich rodzajach wojsk, szczególnie przy użyciu środków UKF.

Puszcza Białowieska

To obszar leśny położony częściowo w województwie podlaskim, w dorzeczu Narwi i Jasiółdy oraz na Białorusi. Jego powierzchnia to 125 tys. ha, z czego w Polsce znajduje się 58 tys. ha. W Puszczy Białowieskiej zachowały się w stanie pierwotnym drzewostany reprezentujące różne typy zbiorowisk leśnych. Przeważają tu lasy mieszane z udziałem świerka, sosny, olszy, brzozy, dębu, w mniejszych ilościach występuje grab, jesion i osika. Spotyka się także klon, wiąz i lipę. Wielką różnorodnością charakteryzuje się poszycie i runo leśne. Śred-

nia wysokość drzew wynosi 24-36m, średnica 26-36cm, a odległość między drzewami 3-4m. Teren w większości zabagniony i podmokły. Żyje tu wiele gatunków zwierząt łownych i objętych ochroną. Stworzono ostoję żubrów. Część puszczy została objęta ścisłą ochroną w Białowieskim Parku Narodowym.

Białowiecki
Park Narodowy,
utworzony w
1947r. zajmuje
powierzchnię

5348 ha, z czego pod ścisłą ochroną jest 4747 ha. Obejmuje on część Puszczy Białowieskiej, zachowaną w stanie naturalnym. Na obszarze parku rosną unikatowe okazy starych drzew, ok. 80 gatunków roślin naczyniowych, ponad 200 gatunków mszaków i porostów i ok. 1000 gatunków grzybów. Z rzadkich roślin występują tu obuwik,

kosaciec syberyjski, arnika górską. Do osobliwości należą konik leśny, bóbr europejski, bocian czarny i orzeł bielik. Znajduje się tu ośrodek hodowli żubrów.

Położony jest we wschodniej części Nizin podlasko-białowieskich, gdzie pierwotnie występowały leśne zbiorowiska typowe dla niżu europejskiego: bagienne, łąkowe, łąkowe i borowe.

Puszcza Augustowska

Nazwa tego obszaru leśnego nadana została w XIX w. resztkom Puszczy Przełomskiej i Perstuńskiej, będących fragmentami dawnych puszczy litewskich. Obszar leśny w województwie podlaskim, na Równinie Augustowskiej, między jeziorem Wigry na północy, a rzeką Biebrzą na południu.

Obejmuje tereny o rzeźbie polodowcowej, o powierzchni ponad 1140 km² (tym ponad 60 km² w Litwie). Przez puszcze przepływają m.in. Czarna Hańcza i Raspuda, przecina ją

także Kanał Augustowski. Występują również liczne jeziora, np.: Wigry, Sajno, Białe, Studzieniczne.

Drzewostan Puszczy Augustowskiej tworzą głównie świerk, sosna i dąb na północy oraz sosna w środkowej i południowej części, ponadto rośnie tu olsza, brzoza, jesion, osika. Średnia wysokość drzew wynosi 20-27m, średnica 20-30cm a odległość między drzewami 3-5m. Teren w większości zabagniony i podmokły, możliwy do przekroczenia praktycznie tylko po drogach położonych na nasypach.

Wysunięta na północ część Puszczy Augustowskiej wchodzi w skład Wigierskiego Parku Narodowego. Na jej obszarze znajdują się liczne rezerваты - częściowe rezerваты leśne:

"*Kozi Rynek*", w pobliżu Augustowa i wsi Hruskie (utworzony 1959, o powierzchni 146,6 ha), obejmujący kompleks lasów łęgowych, grądowych i jesionowo-olszowych oraz stanowisko łośia.

"*Mały Borek*", na południe od wsi Płaska (utworzony 1959, o powierzchni 90,5 ha) z fragmentami naturalnego boru sosnowego wilgotnego i świeżego, torfowiskiem wysokim i tokowiskiem głuszcza.

"*Perkuć*", na wschód od wyżej wymienionej wsi (utworzony 1970, o powierzchni 209,8 ha), obejmujący bór świerkowo-sosnowy o charakterze pierwotnym, grąd świeży, ols i las bagienny sosnowo-brzozowy, torfowisko i jezioro Kruglak.

"*Starożyn*", na zachód od wsi Gruszki (utworzony 1960, o powierzchni 298,4 ha), z naturalnym lasem grądowym i olsem oraz wilgotnymi borami sosnowymi o charakterze borealnym.

"*Stara Ruda*", w obrębie Augustowa (utworzony 1980, o powierzchni 83 ha), obejmujący fragmenty borów torfowcowych (w drzewostanie, w wieku ok. 130 lat, rosną: sosna, świerk, brzoza, z domieszką modrzewia, wierzby i osiki), źródłiska Rudawki oraz chronione gatunki roślin, np. trzy rodzaje widłaków, wawrzynek wilczełyko.

"Pomorze", na północny zachód od wsi Posejnele (utworzony 1983, o powierzchni 20,4 ha), z drzewostanem sosnowym w wieku ok. 200 lat oraz pozostałościami grodziska Jaćwingów.

Częściowy rezerwat florystyczny "Glinki", w pobliżu Augustowa i wsi Hruskie (utworzony 1971, o powierzchni 1,65 ha), ze stanowiskiem będącej pod ochroną paproci pióropusznika strusiego.

Częściowy rezerwat krajobrazowy "Jezioro Kalejty" (utworzony 1980, o powierzchni 740,6 ha), obejmujący jezioro Kalejty i otaczające go lasy o typie boru świeżego, wilgotnego i bagiennego w wieku 40-150 lat (gł. z sosną, z domieszką brzozy, i modrzewia), ponadto torfowiska turzycowe z reliktowymi gatunkami mchów.

W latach 1824-1839 przez teren Puszczy Augustowskiej przeprowadzono kanał żeglowny (Kanał Augustowski), łączący dorzecza Wisły i Niemna. Puszcza dawała schronienie wielu oddziałom powstańczym w okresie powstania listopadowego 1830-1831, m.in. oddziałowi mjr. S. Bagińskiego, który stoczył szereg zwycięskich potyczek z wojskami rosyjskimi (Sejny, Augustów). Była także bezpiecznym azylem dla wielu „partii” powstańczych podczas powstania styczniowego 1863. Podczas I wojny światowej Niemcy prowadzili rabunkową eksploatację Puszczy. Od 1920 rozwinęła się turystyka. W czasie okupacji niemieckiej w Puszczy Augustowskiej stacjonowały oddziały partyzantki polskiej i radzieckiej. Po 1945 roku niewielka część puszczy pozostała na terenie Litwy.

Biebrzański Park Narodowy

Jest to teren, na którym występują bagna i torfowiska, których ogólna powierzchnia wynosi ok. 100ha. W połączeniu z bagiennymi lasami olchowymi stanowią teren nieprzejezdny.

Park ten składa się z dwóch kompleksów leśnych:

Pierwszy - w rozwidleniu Biebrzy i Narwi, tworzą go lasy iglaste i mieszane. Obejmuje obszar około 250km². Średnia wysokość drzew wynosi 10-12m a grubość 20cm, o podszyciu rzadkim, trudno przejezdny.

Drugi - położony na wschód od Grajewa. Lasy mieszane z przewagą olchy. Powierzchnia około 90km². Średnia wysokość drzew wynosi 17-20cm, a grubość 19-25cm.

Ocena

Ogólna powierzchnia terenów leśnych Podlaskiego Rejonu Operacyjnego wynosi 28% obszaru całego rejonu. Największe skupiska leśne to puszcze Augustowska, Knyszyńska i Białowieska. W wymienionych skupiskach leśnych występuje przewaga drzewostanu iglastego: sosna – ok.50%, świerk – 15%. Pozostałe to dąb, grab, jesion, brzoza i olcha.

Pod względem wiekowym przeważają lasy 40 – 70 letnie. Grubość drzewostanu wynosi od 15 – 35cm, a liczba drzew na 100m² wynosi 60 – 80szt w lasach młodnikowych oraz 6 – 10 szt. W lasach powyżej 40 lat.

Generalnie należy stwierdzić, iż Podlaski Rejon Operacyjny to trudno dostępny lesisto-jeziorny teren, dlatego też należy liczyć się z większym niż na pozostałym obszarze stosowaniem śmigłowców.

Kompleksy te umożliwiają skryte przemieszczanie się wojsk oraz stwarzają dogodne warunki do organizowania postojów i odpoczynków.

W Puszczy Knyszyńskiej znajdują się wzgórza o nachyleniu powyżej 25⁰, które uniemożliwiają ruch pojazdów mechanicznych. W większości jest to teren trudno dostępny, dogodny do organizowania obrony. Praktycznie na każdym odcinku ruch może być kanalizowany ze względu na małą ilość dróg dofrontowych.

Wykonywanie zawał i niszczeń spowolni działanie przeciwnika, a zarazem umożliwi skryte zajmowanie pozycji opóźniania.

Grunta tu występujące w dużym stopniu będą utrudniać rozbudowę inżynieryjną. Ze względu na podłoże najdogodniej jest prowadzić działania w czasie suchego lata lub zimą.

Przed rozpoczęciem działań lądowych celowym byłoby wysadzenie desantów z zadaniem opanowania ważnych węzłów komunikacyjnych.

Teren praktycznie lesisto-jeziorny narzuca niejako tworzenie zgrupowań mieszanych i obejścia. Średni zasięg widoczności na tym terenie wacha się w granicach 80-150m. Pożary torfowisk mogą znacząco wpływać na utrudnianie prowadzenia działań na tym terenie.

Analizując teren Podlaskiego Rejonu Operacyjnego możemy stwierdzić, że środowiska te wpływają pozytywnie na organizowanie tam działań nieregularnych. Teren tych kompleksów leśnych stwarza dogodne warunki do prowadzenia działań nieregularnych na tych terenach zarówno w czasie przechodzenia do nich jako formy wymuszonej i planowanej. Rozległe obszary puszczy pozwalają na prowadzenie działań przez duże zgrupowania wojsk. Masywy leśne, szczególnie z bagnistymi odcinkami oraz torfowiskami, a do takich należą w/w puszcze, komplikują manewr sił potencjalnego przeciwnika, stwarzają warunki do organizacji zasadzek w rejonach kanalizujących ruch oraz wykonywania napadów na stanowiska dowodzenia, bazy zaopatrzeniowe itp. Przeciwnik będzie miał ograniczone możliwości wykorzystania w walce ciężkiego sprzętu (bwp, czołgi). Puszcze są terenami niezagospodarowanymi a to powoduje, że liczba dróg, przesiek, polan jest bardzo mała i występują naturalne utrudnienia ruchu np. wiatrołomy, gęste zarośla. Prowadzenie działań nieregularnych to przede wszystkim skryty manewr, szybkie działania zaczepne i skuteczna obrona przed uderzeniami przeciwnika, kompleksy leśne stwarzają do tego dogodne warunki poprzez olbrzymie możliwości maskowania. W związku z tym, że puszcza to teren o pierwotnej roślinności i jest klasyfikowany jako las stary, gdzie rosnące drzewa osiągają wysokość ponad 10 m i mają grubość ponad 20 cm zmniejsza się również skuteczność ognia przeciwnika. Ogranicza ponadto możliwości obserwacji i rozpoznania. Wojska prowadzące działania nieregularne w tym rejonie mogą spotkać się z trudnościami z zabezpieczeniem logistycznym, jest to związane z bardzo małą gęstością zaludnienia występującego na tym terenie. Uniemożliwia to korzystanie z zasobów miejscowej ludności, infrastruktury i innych elementów. Dlatego przechodząc do działań nieregularnych w tym obszarze należy zwrócić szczególną uwagę na zorganizowanie sprawnego systemu zaopatrzenia w środki bojowe i materiałowe. Ten problem jest łatwiejszy do rozwiązania wówczas, gdy pododdziały przechodzą do działań nieregularnych w sposób planowy, dzięki wcześniejszemu zorganizowaniu punktów z przygotowanymi zapasami, tworzeniu infrastruktury przeznaczonej do bytowania. Inaczej problem ten przedstawia się w ujęciu pododdziałów, które przeszły do działań nieregularnych w sposób wymuszony. Siły te będą w większości pozbawione zapasów środków bojowych, broni oraz innych środków materiałowych. Będą również pozbawione baz przeznaczonych do bytowania.

pododdziałów składać się będzie przede wszystkim z broni lekkiej, oraz poszczególnych egzemplarzy broni zdemontowanej z wozów bojowych. Kolejnym problemem dla pododdziałów prowadzących działania nieregularne to zabezpieczenie medyczne i ewakuacja rannych.

Biorąc pod uwagę czynniki charakteryzujące teren Puszczy Białowieskiej, Augustowskiej i Knyszyńskiej, do których należą: rzeźba terenu; powierzchnia obszarów leśnych; rodzaj lasu, jego gęstość i stopień zagospodarowania; liczba, rodzaj i charakterystyka hydrograficzna jezior i innych przeszkód wodnych; gleby występujące na tym obszarze; warunki klimatyczne, w tym pory roku; stopień rozwoju gospodarczego regionu to możemy stwierdzić, że teren ten będzie ułatwiał prowadzenie działań nieregularnych. Duże znaczenie będzie miało jednak wcześniejsze przygotowanie wojsk do tego rodzaju działań, poznanie specyfiki walki w takich rejonach oraz znajomość terenu i możliwości jego wykorzystania. Dlatego należy docenić wysiłki zorganizowania na tym terenie wojsk Obrony Terytorialnej.

2.5. Ocena warunków hydrograficznych

Warunki hydrograficzne w bardzo dużym stopniu wpływają na organizację i prowadzenie działań bojowych, a także zaspokojenie potrzeb logistycznych wojsk. Rzeki, kanały, jeziora i bagna są niewątpliwie największymi przeszkodami w działaniach zaczepnych, a „sprzymierzeńcami” w działaniach obronnych czy opóźniających.

Stąd też, dokonując oceny warunków hydrograficznych Podlaskiego Rejonu Operacyjnego (PRO) celowo jest określić:

- wpływ naturalnych cieków wodnych (rzek, jezior, bagien), sztucznych (kanałów, zapór, zbiorników retencyjnych) i zasobów wodnych na sposób działania wojsk;
- znaczenie komunikacyjne rzek, kanałów i jezior;
- możliwości zatapiania i osuszania terenu;
- stan mostów oraz możliwości ich odbudowy.

Omawiany obszar znajduje się w północno – wschodniej części Polski. W jej skład wchodzi: Nizina Północno - Podlaska, Nizina Południowo – Podlaska, wschodnia część Niziny Mazowieckiej oraz Polesie Zachodnie. Kraina ta leży wzdłuż środkowego biegu Bugu i górnej Narwi.

Sieć rzeczna tego terenu nie jest zbyt gęsta. Do największych rzek Podlasia należą, obok wspomnianej Narwi i Bugu, również rzeki – Biebrza (dopływ Narwi), Brok, Nurzec,

Liwiec, Krzna (dopływy Bugu), a także Wieprz. Jeziora występujące na terenie PRO rozmieszczone są głównie w północnej części rejonu na terenie Pojezierza Suwalskiego i Równiny Augustowskiej. Z punktu widzenia prowadzenia działań bojowych istotne znaczenie może odgrywać również Kanał Augustowski oraz zbiornik retencyjny na rzece Narwi – Siemianówka.

Rozpatrując wykorzystanie do celów wojskowych możliwości zalewowych, jak również występowanie powodzi na omawianym obszarze, uwaga skoncentrowana została głównie na rzekach Narew, Bug oraz ich dopływach.

Sieć rzeczna na Nizinie Północno - Podlaskiej wynosi 6,25 km na 100 km² powierzchni. Typowymi dla Podlasia i Podlaskiego Rejonu Operacyjnego są rzeki nizinne, tj. Bug, Narew i jej prawobrzeżny dopływ - Biebrza oraz mniejsze jak: Ełk, Supraśl i Nurzec. Cechuje je przede wszystkim bardzo mały spadek. Spadek Biebrzy wynosi od 0,04 do 0,25°, a Narwi od 0,06 do 0,20°. Obie rzeki płynąc w szerokich dolinach o zabagnionym dnie, tworzą liczne zakola i rozlewiska. O ich nizinnym charakterze świadczy również stosunek przepływu minimalnego do maksymalnego. Wynosi on dla Narwi 1:40, a dla Biebrzy 1:30. Okres występowania zjawisk lodowych na rzekach podlaskich trwa od grudnia do kwietnia. Wiosenne topnienie śniegów wywołuje wezbrania i powodzie. Dość często zdarzają się wezbrania letnie i jesienne. Wody powodziowe rozlewają się wówczas szeroko, zatapiając znaczne powierzchnie łąk. Zbiornik retencyjny na Narwi w rejonie Siemianówki w pobliżu granicy z Białorusią umożliwia regulację poziomu wody w górnej Narwi. Zbiornik zajmuje powierzchnię 32 km² i ma pojemność około 80 mln m³. Zmagazynowana woda przeznaczona jest dla Białegostoku oraz na cele rolnicze.

Szczególne miejsce przypada Kotlinie Biebrzańskiej zajmującej rozległe, trudno dostępne zabagnione obniżenie o powierzchni 2600 km², ciągnące się wzdłuż rzeki o szerokości od 5 do 20 km, pocięte licznymi dopływami Biebrzy oraz rowami melioracyjnym. Jest to jedno z największych bagien występujące w środkowej i zachodniej części Europy. Miąższość pokładów torfu dochodzi miejscami do 7 m, a zasoby złóż tego surowca w obszarze kotliny oraz dolin Narwi i Supraśli szacuje się na 253 mln m³.

Narew

Narew bierze początek na Białorusi w bagnach wschodniego skraju Puszczy Białowiejskiej, na wysokości 159 m n.p.m. Prawe dorzecze rzeki jest o wiele lepiej rozwinięte od lewego i dostarcza stosunkowo znacznej ilości wód, z terenów -pojezierzy. Narew od granicy państwowej (Siemianówka) do ujścia (Modlin) kwalifikuje się jako ważna przeszkoda wodna utrudniająca przeprawę wojsk. Wynika to z parametrów rzek; szerokość koryta szczególnie w dolnym biegu (do 200 m), głębokość do 4 m, prędkość prądu dochodzącą do 1 m/s, starorzecza i zalewy oraz podmokłą i zabagnioną dolinę w górnym i środkowym biegu, brak regulacji i obwałowań (wały przeciwpowodziowe są tylko na odcinku Pułtusk — Nowy Dwór Maz.).

Dolina Narwi ma bieg złożony z zabagnionych odcinków o charakterze kotlin oraz wąskich przełomów, z których najbardziej charakterystyczny jest przełom pod Łomżą. Dolina rzeki jest nierównomierna. W górnym jej biegu szerokość wynosi 1—2 km; w rejonie Suraża — Tykocina, Wizny oraz Nowego Dworu Mazowieckiego dochodzi do 4—5 km, a powyżej Pułtuska — do 8 km. Rozciąga się ona miejscami po obu stronach rzeki, a miejscami raz z prawej strony koryta, raz z lewej. W miejscach, gdzie dolina przebiega jednostronnie, po przeciwnej stronie występują dość strome, wysokie (do 40 m) zbocza. Dolinę przeważnie stanowi łąka o podłożu piaszczystym; tereny podmokłe i zabagnione występują na odcinkach: Siemianówka — Luka, na zachód od Narwi, a zwłaszcza Suraż — Tykocin. Odcinki te mają grunt torfiasty i są nieprzekraczalne nawet przy niskich stanach wód. Odcinek doliny poniżej Pułtuska stanowi zalewisko utworzone przez stopień wodny Dębe. Dolina ze względu na wyżej wymienione tereny zabagnione, istnienie dużej liczby zalewów i starorzeczy jest trudno przejezdna, a przy większych opadach atmosferycznych i przyborach wód w ogóle nieprzejezdna, szczególnie w górnym i środkowym biegu.

Koryto Narwi nie jest uregulowane, mocno kręte w górnym, i środkowym biegu. Szerokość jego w poszczególnych rejonach wynosi: Siemianówka — 10 m; Suraż — 50 m; Łomża — 70 m; Różan — 120 m i przy ujściu — do 200 m. Szerokość zalewu utworzonego przez stopień wodny Dębe wynosi 150—3200 m. Głębokość rzeki w górnym jej biegu wynosi 0,6—2,0 m; w środkowym 2,5—4,0 m; w dolnym 2,5—3,0 m, a średnia szybkość prądu 0,2—0,9 m/s. Dno koryta w większości piaszczyste. Na odcinkach podmokłych i zabagnionych występuje muł, liczne rozwidlenia i łachy w korycie rzeki. Brzegi koryta przeważnie są piaszczyste, a na odcinkach zabagnionych — niskie, torfiaste; jedynie w rejonach Wizny,

Łomży, Różana, Pułtуска, Serocka i Czarnowa są przeważnie wysokie i strome (stanowią niekiedy skarpy).

Zdjęcie 7. Dorzecze Narwi

Wiosenne przybory wód występują najczęściej w marcu i kwietniu. Wylewy letnie, spowodowane opadami deszczu i przyborem w dopływach Narwi, występują najczęściej we wrześniu i trwają do końca miesiąca. Zlodzenie rzeki rozpoczyna się od drugiej połowy grudnia i trwa do połowy marca. Okres spływu lodów trwa zazwyczaj od 15 marca do 10 kwietnia. Ze względu na niskie brzegi, brak regulacji i obwałowania rzeki oraz szeroką dolinę, przybór wód następuje powoli, a wezbrania utrzymują się długo.

Zdjęcie 8. Narew – miejsce ujścia Supraśli do Narwi

Na Narwi w m. Dębe znajduje się stopień wodny, który może mieć wpływ na urządzenie przepraw na odcinku do ujścia rzeki. Zapora ta jest betonowa, przejezdna o wysokości

14,6 m, długości w koronie 235 m. Szerokość jezdni w koronie wynosi 11 m, a szerokość podstawy 19,65 m. Maksymalna wysokość piętrzenia zbiornika wynosi 11 m, a maksymalna pojemność 94,3 mln m³. Długość cofki zbiornika wynosi 29 km, a maksymalna szerokość 3 km, powierzchnia zbiornika wynosi 3300 ha, zbiornik ma przeznaczenie energetyczne i żeglowne.

Długość rzeki Narwi na terytorium Polski wynosi 448,1 km. Na całej długości rzeki znajdują się 24 mosty drogowe, 4 mosty kolejowe, 7 promów przeprawowych oraz 18 miejsc do przepraw.

Na centralnym kierunku strategicznym znajduje się 20 mostów z tego 10 o nośności do 30 ton, pozostałe to mosty drewniane o nośności od 3 do 15 ton.

Na północnym kierunku strategicznym znajduje się 5 mostów, wszystkie żelbetonowe, o nośności do 30 ton.

Biebrza

Biebrza, zwana niegdyś Bobrą od dużej liczby bobrów zamieszkujących jej dolinę, jest jedną z najpiękniejszych nizinnych rzek w Polsce. Liczy 155 km długości, a swój początek bierze w okolicach Nowego Dworu na Wzgórzach Sokólskich. Płynie początkowo niepozorną doliną, by od Lipska rozlać się szerzej, a poniżej Sztabina tworzy szereg malowniczych zakoli i odnóg. Bagna i torfowiska rozciągające się po obu stronach rzeki zajmują łącznie powierzchnię ok. 100 tys. ha i są największym tego typu pierwotnym obszarem w Europie Środkowej. Podczas wiosennych wezbrań rzeka nierzadko osiąga kilkaset m szerokości.

Największy wpływ na prowadzenie działań militarnych w omawianym rejonie ma rzeka Biebrza. Rzeka ta stanowi dopływ Narwi. Dla dokładniejszej charakterystyki rzeki podzieliłem ją na trzy odcinki:

- a) Nowy Dwór – Sztabin, szerokość rzeki do 4 km; zbocza miejscami wysokie, grunt torfiasty, przy brzegach zabagniony, nieprzejezdny. Brzegi niskie, płaskie, dno muliste,

	Szerokość w m.	Głębokość w m.	Szybkość prądu w m/s
Woda średnia	20-35	1,2-1,4	0,2-0,3
Woda wysoka	30-45	1,6-1,9	0,3-0,4

- b) Sztabin – Goniądz, szerokość do 15 km; zbocza łagodne, grunt torfiasty, przeważnie nieprzejezdny. Brzegi niskie płaskie, dno muliste – piaszczyste,

---

	Szerokość w m.	Głębokość w m.	Szybkość prądu w m/s
Woda średnia	35-50	1,2-2,0	0,3-0,4
Woda wysoka	50-100	2,0-3,0	0,4-0,5

c) Goniądz – ujście, szerokość od 2,5 do 16 km, grunt torfiasty, zabagniony oraz nieprzejezdny. Brzegi niskie płaskie, dno piaszczysto-muliste.

	Szerokość w m.	Głębokość w m.	Szybkość prądu w m/s
Woda średnia	40-60	1,2-2,0	0,3-0,4
Woda wysoka	80-120	2,2-3,2	0,4-0,5

Można przyjąć, iż jest to teren nieprzekraczalny dla wojsk, co więcej w okresie wiosennym teren ten będzie bardzo grząski.

Torfowiska zajmują prawie całą Kotlinę Biebrzańską (na szerokości 10-20 km, od ujścia Biebrzy do Narwi aż do granicy państwowej. Osiągają miąższość do 7 m. Miejscami wśród torfowisk spotyka się wyżej wzniesione „wyspy” piaszczystych wysoczyzn z rozsypanymi pagórkami wydmowymi. Wiele płatów torfów występuje też wśród gliniastych terenów na wschód od doliny Biebrzy. Wielkie torfowiska doliny Biebrzy są przeszkodą nie do przebycia na przełaj, zarówno w suchej, jak i mokrej porze roku. Po obfitych opadach i w czasie roztopów przekształcają się one w grząskie, niemożliwe do przejazdu bagna, dostępne tylko po nielicznych drogach biegnących na nasypach. Najdogodniejsze przejście przez bagna Kotliny Biebrzańskiej istnieje w rejonie Twierdzy Osowiec. Najlepsze warunki przejezdności przez bagna występują w czasie ostrej zimy, kiedy zamarzną one na grubość około 0,5 m.

Wnioski

- Teren niedogodny do prowadzenia działań zaczepnych.
- Grunty uniemożliwiają wykonywanie prac ziemnych.
- Teren typu „no-go”, z wyjątkiem zim o długo utrzymujących się temperaturach ujemnych.
- Teren dogodny do działań nieregularnych.
- Stosunkowo duże rozlewiska Biebrzy wymagają budowy specjalnych przepraw.
- Teren nieprzekraczalny dla wojsk dysponujących standardowym wyposażeniem.

Zdjęcie 9. Rzeka Biebrza

Bug

Źródła Bugu leżą poza granicami Polski, na krawędzi Wyżyny Podlaskiej na wysokości 310 m n.p.m.. Bug płynie początkowo na północ przecinając Wyżynę Wołyńską i Polesie. Od BRZEŚCIA rzeka skręca w kierunku północno – zachodnim. Na odcinku KODEŃ – NOWOSIEŁKI Bug jest rzeką graniczną. Ze względu na niedużą szerokość koryta, niewielką głębokość i małą prędkość prądu oraz suchą dolinę Bug nie stanowi trudnej przeszkody wodnej dla przepraw wojsk. Trudności występują jednakże w okresie wiosennym i letnim w czasie wezbrań rzeki. Kręte, nieregulowane koryto sprawia, że rzeka ma zmienny nurt.

Szerokość doliny rzeki na odcinku KODEŃ – DROHICZYN jest różna i wynosi od 1 do 3 km, a w rejonie MIELNIKA zwęża się znacznie do ok. 300m. Stoki dolin na ogół są łagodne, choć w rejonie MIELNIKA można wyróżnić odcinki wysokie do 50m, po obu brzegach rzeki. Najdłuższe strome odcinki, których długość dochodzi do 10km znajdują się w rejonie MIELNIKA, między punktami gdzie granica polsko – białoruska odbiega od Bugu ku północy, a linią kolejową SIEDLCE – CZEREMCHA. Pod MIELNIKIEM stok prawobrzeżny rozcina wąwóz o urwistych zboczach. Teren na zapleczu stoków jest po obu stronach rzeki falisty, częściowo zalesiony.

Kolejny taki odcinek znajduje się w okolicach DROHICZYNA. Północny stok doliny ma wysokość 25 – 40m i znaczny spadek 20 – 30°. Koryto rzeki na tym odcinku tworzy licz-

ne zakola, szczególnie w rejonie DROHICZYNA. Duża liczba łach i wysp wpływa na zmienność nurtu.

W rejonie TERESPOLA szerokość koryta rzeki wynosi 45 – 50m, a w rejonie DROHICZYNA dochodzi do 75 – 90m, Małkinia – ujście 105 - 140 m. Głębokość rzeki jest również różna i wynosi w rejonie KOBACZOWA 1,8 – 2m, a w rejonie DROHICZYNA dochodzi do 2,6 – 3m. Średnia prędkość nurtu przy średnich stokach wód wynosi 0,7m/s. Dno rzeki jest przeważnie piaszczyste i piaszczysto – muliste.

Stałe przeprawy występujące na Bugu to 5 mostów drogowych o nośności 30t, 3 mosty kolejowe, a ponadto znajduje się około 18 dogodnych miejsc do urządzenia przepraw. Do miejsc przepraw prowadzą drogi gruntowe o nawierzchni ulepszonej oraz czasami na przelaj. Drogi te poza porą wiosenną i czasami jesienią nie będą wymagały większego nakładu pracy.

Zdjęcie 10. Bug pod Drohiczyńem

Rzeki Podlasia są zasilane przede wszystkim z opadów atmosferycznych lub topniejącego na wiosnę śniegu. Część wód powierzchniowych przedostaje się do koryt rzecznych drogą bezpośrednią, przy czym spływ ten jest bardzo powolny i znaczne ilości wody wsiąkają w głąb, krążąc pod powierzchnią ziemi, a następnie docierają do rzek i innych zbiorników ze znacznym opóźnieniem. Dzięki tej bezpośredniej i nieco opóźnionej pośredniej formie zasilania, rzeki niżowe charakteryzują się większą stabilnością poziomu wody (wahania nie przekraczają 3 – 4 m). Maksymalne wezbranie rzek występuje w okresie topnienia śniegów, kiedy grunty są jeszcze zamrożone i ułatwiają spływ wody bezpośrednio po powierzchni ziemi. Drugie maximum (mniejsze) występuje latem. Wywoływane jest ono wyjątkowo dużymi

opadami występującymi najczęściej w lipcu i sierpniu. Najniższe wody występują przeważnie we wrześniu i sierpniu, a czasami pod koniec sierpnia.

Odptyw jednostkowy rzek tego obszaru jest znacznie niższy niż średnia krajowa ($5\text{ l/s} / \text{km}^2$) i wynosi od 2 do $5\text{ l/s} / \text{km}^2$.

W czasie wezbrań, wody Narwi rozlewają się bardzo szeroko, zatapiając znaczne powierzchnie łąk wzdłuż całego koryta. Częściową regulację wód górnej Narwi umożliwia zbiornik retencyjny zbudowany w rejonie SIEMIANÓWKI. Zbiornik ma układ południkowy, a zgromadzone w nim wody mogą zatopić znaczne obszary. Zlodzenie rzeki rozpoczyna się od drugiej połowy grudnia i trwa do połowy marca. Okres spływu lodów trwa zazwyczaj od 15 marca do 10 kwietnia.

Na rzece Bug oraz ich dopływach, podobnie jak na rz. Narew, wiosenne wezbrania występują w marcu i kwietniu, powodując zalewanie doliny na znacznym obszarze. Wylewy letnie, spowodowane intensywnymi opadami, występują zwykle w lipcu i sierpniu i są mniej gwałtowne. Zlodzenia Bugu następuje przeważnie w styczniu – lutym. Spływ lodów rozpoczyna się zazwyczaj pod koniec marca i trwa do 10 – 15 kwietnia.

Kanał Augustowski

Kanał Augustowski - pomnik polskiej inżynierii wojskowej, jest unikatowym zabytkiem w skali europejskiej, zbudowany w latach 1823 - 1839. Dzieło generałów Jana Malletskiego i Ignacego Prądzyńskiego, pułkownika Henryka Rossmanna, inżyniera Teodora Urbańskiego i innych - łącznie 7 tysięcy budowniczych - stanowi do dziś wzór symbiozy obiektu technicznego z naturą. Powstał z myślą o połączeniu Wisły z Niemnem przez jeziora: Necko, Białe, Studzienniczne, Mikaszewo i łotewskim wybrzeżem Bałtyku w celu obejścia cel pruskich. Obecnie łączy tylko jeziora augustowskie. Na ogólną długość 102 km - w tym 80 km w obecnych granicach Polski - aż 77,5 km utrzymywanych jest w pełnym stanie sprawności. Z 14 śluz znajdujących się na polskim terytorium 9 zachowuje bardzo bliski pierwotnemu kształt techniczny. Na kanale jest 18 śluz. Pokonują one różnicę wysokości 15 m od strony Biebrzy do Augustowa i 41 m od Niemna do Augustowa.

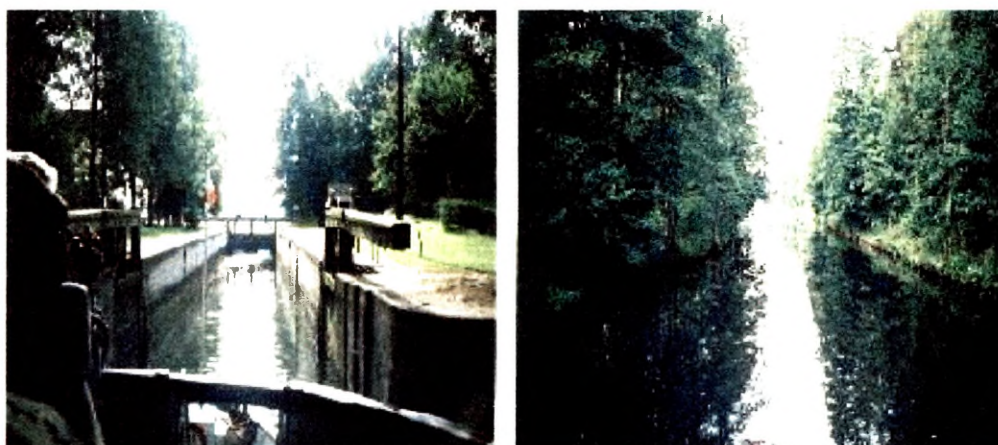

Zdjęcie 11. Śluzy na Kanale Augustowskim

Wartość zabytkowa kanału polega na zachowaniu, pomimo ciągłej eksploatacji w niezmiennym postaci linii wodnej, sposobu zaopatrywania w wodę, lokalizacji i zasadniczej konstrukcji budowli powietrznych (śluz i upustów), nawet profili przekopów.

Z militarnego punktu widzenia Kanał Augustowski jest przeszkodą trudną do sforsowania. Jak trudno tą przeszkodę pokonać, może pokazać fakt załamania na nim natarcia wojsk radzieckich w czasie II wojny światowej i utrzymania na nim linii frontu przez blisko 4 miesiące. Dopiero „wielka ofensywa styczniowa”, gdy jeziora zostały skute przez lód, pozwoliła na przełamanie obrony niemieckiej. Związane jest to z lokalizacją kanału. Przebiega on przez środek puszczy Augustowskiej i na dodatek przez duże jeziora Augustowskie.

Zdjęcie 12. Kanał Augustowski i jedna ze śluz na nim

Kanał Wieprz – Krzna

Kolejnym obiektem hydrologicznym na PRO jest kanał Wieprz – Krzna, który przebiega południkowo. Kanał łączy środkowy bieg Wieprza koło BOROWICY z Krzną w pobliżu miejscowości SZÓSTKA. Długość kanału wynosi 142 km, szerokość dochodzi od 10 do 30 m, a głębokość 1,2 – 2,1 m. Dno jego jest piaszczyste, brzegi uregulowane i na niektórych odcinkach obwałowane oraz wzmocnione betonem. Kanał przebiega wzdłuż działu wodnego pomiędzy Wieprzem i Bugiem, i służy do nawadniania użytków zielonych i gruntów uprawnych. W celu zapewnienia właściwego poziomu wody w kanale, zbudowano na nim cztery zbiorniki retencyjne o pojemności około 10 mln m³ w miejscowościach: ŻELINA, OPOLE PRZEDWORZE, ZAHAJKI i MOSTY.

Kanał podatny jest na oddziaływanie zarówno wojsk własnych, jak również wojsk potencjalnego przeciwnika. Celowe działanie mające za zadanie uszkodzenie umocnień i betonowych obwałowań po wschodniej stronie kanału spowoduje zalanie znacznych obszarów. Można tego dokonać po uprzednim spiętrzeniu wody w zbiornikach znajdujących się na kanale. Trzeba w takiej sytuacji założyć, że terenem nie nadającym się do działań wojsk, byłby pas wzdłuż kanału o szerokości około 30 – 35 km. W powiązaniu z obszarami zalewowymi rz. Krzna stanowi znaczną przeszkodę terenową, która staje się utrudnieniem dla prowadzenia operacji zaczepnej, a znacznie sprzyja wojskom, które mają za zadanie prowadzenie obrony.

Południkowy układ kanału powoduje, iż również przeciwnik może wykorzystać jego zniszczenie dla swych celów. Niszcząc zachodnie umocnienia i obwałowania może on doprowadzić do zalania terenów do drogi ŁUKÓW – PARCZEW, jak również pomiędzy wymienioną drogą a linią kolejową ŁUKÓW – RYKI. Dlatego też przy planowaniu działań w tym obszarze należy uwzględnić powyższe sytuacje i zwrócić uwagę na rozmieszczenie wojsk własnych, tak aby w wyniku działania przeciwnika nie utraciły one swobody działania poprzez utratę ruchu.

Jeziora i sztuczne zbiorniki wodne

Jeziora

Jeziora występujące na terenie PRO skupione są głównie w północnej części, w okolicy Augustowa, Suwałk. Są to jeziora rynnowe pochodzenia lodowcowego. Występuje tutaj najgłębsze jezioro w Polsce - Hańcza oraz największe jezioro w regionie - Wigry. Skupiska je-

zior w Puszczy Augustowskiej oraz na wschód i północ od Suwałk ograniczają ruch wojsk do głównych dróg, a w powiązaniu z licznymi wysoczyznami sprawiają, iż teren jest trudno przekraczalny dla ciężkiego sprzętu. Wymaga manewrowania w terenie oraz wydłuża czas prowadzenia operacji.

Zdjęcie 13. Jeziora w okolicach Suwałk

Zbiornik retencyjny – Siemianówka

Na największą uwagę zasługuje zbiornik wodny na rzece Narew w miejscowości SIEMIANÓWKA (w pobliżu granicy Białoruskiej). Zbiornik retencyjny umożliwi regulację poziomu wody na górnej Narwi. Zajmuje on powierzchnię 32 km² i ma pojemność około 80 mln m³. Woda, która jest zmagazynowana w zbiorniku przeznaczona jest dla BIAŁEGOSTOKU oraz na cele rolnicze. Gwałtowne wypuszczenie wody ze zbiornika spowoduje nagły przyrost wody na rzece o około 4 m i nastąpi zalanie znacznych terenów wokół niego. Zalaniu objęłyby teren wzdłuż linii kolejowej ŚWISŁUCZ – HAJNÓWKA na odcinku GLINIEC – KOŁONNA, jak również obszary w górze rzeki. Należy przypuszczać, że zatopienia objęłyby cały teren od granicy państwowej do ww. linii kolejowej, po BIAŁOWIEŻĘ na południu. Związane jest to z faktem, iż obszary te mają podłoże piaszczysto – torfiaste i zaliczyć je można do zabagnionych. Sytuacja ta, po powiązaniu z dużymi ilościami uwolnionej wody, znacznie powiększy obszar trudno przekraczalny. Podobny stan miałyby miejsce po północnej stronie Narwi. Otwarcie tamy na sztucznym zbiorniku wodnym SIEMIANÓWKA w rejonach: RYBAKI, i CISÓWKA, spowoduje podczas wycofywania wojsk zalanie dużych obszarów leśnych i dróg, a jednocześnie bardziej zawęzi pas natarcia przeciwnika do ok. 6 km na

-----
kierunku: JAŁÓWKA, ZABLUDÓW oraz 4 km na kierunku: BOBROWNIKI, BIAŁYSTOK.

Zdjęci 14. Tama na sztucznym zbiorniku wodnym Siemianówka

Na skutek takiego działania zwiększają się obszary trudno przejezdne. Prawdopodobnie tereny od brzegów rzeki po drogę SOKÓŁKA – BIAŁYSTOK w pasie wyznaczonym przez rzeki Supraśl i Sokółka stałyby się trudno przejezdnymi i trudnymi dla działania wojsk. Nastąpiłoby skanalizowanie ruchu wojsk, którym pozostałaby tylko droga SOKÓŁKA – BIAŁYSTOK. Uwzględniając taki rozwój sytuacji, należy przypuszczać, że działania takie podjęłyby wojska broniące się, a więc SZ RP. Jednocześnie należy przewidywać, że w pierwszym okresie operacji zaczepnej prowadzonej przez potencjalnego przeciwnika ze wschodu, zbiornik retencyjny w SIEMIANÓWCE stałby się pierwszoplanowym obiektem ataku, w celu niedopuszczenia do uwolnienia wody lub zniszczenia śluz.

Bagna, mokradła, rejonu zalewowe i nadające się do zatopień

Na północnych i północno-zachodnich krańcach Podlasia ciągnie się rozległa pradolina Biebrzy, jeden z największych w Polsce obszarów bagien, mokradeł i torfowisk.

Tereny położone na północ od bagien biebrzańskich należą już do pasa Pojezierzy, na zachodzie natomiast znajduje się Wysoczyzna Kolneńska należąca do Niziny Mazowieckiej. Od okolic Wizny granica Podlasia i Niziny Mazowieckiej biegnie wzdłuż działu wodnego w kierunku Nura nad Bugiem, omijając od wschodu Wysokie Mazowieckie. Po przekroczeniu

Bugu granica ta biegnie dalej na południe i na południowy wschód działem wodnym, pomiędzy Bugiem i Liwcem docierając do doliny Krzny w okolicy Międzyrzecza Podlaskiego; bieg Krzny oddziela Podlasie od Polesia Lubelskiego.

Najpoważniejsze znaczenie mają złoża torfu, które na terenie całego województwa białostockiego zajmują obszar 231,8 tys. ha, co stanowi około 10% powierzchni województwa; większa część złóż torfu znajduje się w granicach Podlasia, w dorzeczu Narwi, a głównie Biebrzy. Na torfowiska województwa białostockiego przypada około 15% powierzchni torfowisk całego kraju. Grubość pokładów torfu dochodzi miejscami do 7 m, a zasoby wszystkich złóż torfu województwa ocenia się na około 253 mln m³, co odpowiada wartości cieplej 18 mln ton węgla kamiennego.

Pod względem rocznej sumy opadów Podlasie nie różni się od pozostałych krain środkowej Polski, zwraca tu jednak uwagę znacznie większy udział opadów letnich. Podlasie, podobnie jak wschodnia część Wyżyny Lubelskiej i Polesie Lubelskie, Otrzymuje w ciągu trzech miesięcy letnich (VI—VIII) średnio około 40% rocznej sumy opadów. Ciepłe pory roku pojawiają się na Podlasiu ze znacznym opóźnieniem i są stosunkowo krótsze niż na pozostałych obszarach Krainy Wielkich Dolin, natomiast pory chłodne pojawiają się tu wcześniej i są dłuższe.

Do zadań gospodarki wodnej na Podlasiu należy w pierwszym rzędzie regulacja wód. Obejmują ona szereg największych bagien położonych w dorzeczu Biebrzy, jak na przykład bagno Kuwasy, Ławki, Wizna oraz w dorzeczu Narwi. Zabiegi melioracyjne powinny się opierać na gruntownej znajomości całego kompleksu cech środowiska naturalnego, a przede wszystkim na znajomości zasad krążenia wody i warunków równowagi biocenotycznej na danym obszarze.

Na miejscach podmokłych występują płaty boru bagiennego. Puszcza Knyszyńska, znacznie silniej rozdrobniona przez wdzierające się na jej teren osadnictwo, nie stanowi już tak zwartego kompleksu jak Puszcza Białowieska.

W warunkach wyraźnie zróżnicowanych siedlisk, zależnych od warunków glebowych (Tabela 2) i wodnych, rozwinęły się łąki typu bielaw i łąk pobagiennych, łąki typu łągów i łąki gradowe. Pierwszy rodzaj łąk, związany z terenami silnie nawodnionych gleb madowych, mułowo-błotnych i torfowych reprezentują zespoły złożone z licznych gatunków turzyc. Łąki łągowe rozwijają się na terenach położonych w bezpośrednim sąsiedztwie rzek, a więc w warunkach stałego przepływu wód gruntowych i okresowych zalewów; pokrywają je przede

wszystkim mozga trzciniowata, manna jadalna, wiech lina błotna i in. Łąki gradowe leżą przeważnie na granicy torfowisk i pól uprawnych w zakłębłościach, a niekiedy i na wzniesieniach terenu: czerpią one wilgoć głównie z opadów. Torfowiska podlaskie, a przede wszystkim torfowiska w dorzeczu Biebrzy, są jedynym w środkowej i zachodniej Europie dużym, naturalnym kompleksem bagiennym. Występują tu typowe zespoły roślin torfowiskowych obejmujące wiele rzadkich gatunków, są one klasycznym przykładem zespołów torfotwórczych. Stosunkowo dużą powierzchnię zajmują gleby bagienne związane z charakterystycznymi dla Podlasia warunkami wodnymi, a mianowicie z tendencją do stagnacji wód gruntowych i z płytkim zaleganiem ich zwierciadła; spotyka się tu zarówno gleby torfowe, jak i murszowe. Czarne ziemie wiążą się z zarośniętymi dnami dawnych rynien jeziornych, wytopisk i pradolin, znajdującymi się obecnie poza zasięgiem okresowych zalewów; są one na Podlasiu spotykane stosunkowo rzadko, podobnie jak mady.

Tabela 2. Udział procentowy poszczególnych typów gleb w ogólnej powierzchni województwa białostockiego (wg M. Strzemskiego, uproszczone)

Typy gleb	% powierzchni
Gleby brunatne	13,3
Gleby bielcowe	64,9
Czarne ziemie	1,3
Mady	0,8
Gleby bagienne	17,7

Obszar torfów i gruntów bagiennych

Obszar torfów i gruntów bagiennych jest zbudowany z utworów pochodzenia organicznego i częściowo mineralnego. Są to grunty oraz torfy, które ku dołowi przechodzą w torfy piaszczyste i piaski torfiaste. Pod nimi leżą grunty sypkie i spoiste. Utwory tego obszaru wypełniają dna dolin rzecznych, tworząc najczęściej wąskie, długie pola nierównomiernie rozłożone. Poziom wody gruntowej waha się w granicach 0,3—1 m i zależy od stanu wody w rzece. Grunty tego obszaru są często całkowicie zawodnione, miejscami moczarowate lub bagniste. Okresowo są zalewane wodami powodziowymi. Grunty organiczne są plastyczne, miękkoplastyczne lub płynne o strukturze gąbczastej, zawierającej dużo wody. Wykazują małą spoistość i zawierają dużo kwasów organicznych agresywnych w stosunku do betonu i

spoistość i zawierają dużo kwasów organicznych agresywnych w stosunku do betonu i zapraw budowli podziemnych. Dopuszczalne jednostkowe obciążenie dla tego gruntu wynosi 0,1— 0,8 kG/cm². Osiadanie gruntów jest bardzo duże, nierównomierne. Po odwodnieniu warunki geologiczno-inżynierskie polepszają się, jednak wskutek osuszenia powstaje możliwość wytworzenia się łatwopalnego pyłu torfowego.

Do posadowienia obiektów budowlanych obszar ten w zasadzie się nie nadaje. W razie konieczności budowy fundamenty należy osadzać na warstwach nośnych, usuwając warstwę torfu. Krótkotrwałe obiekty typu polowego można budować w suchym gruncie, mając na uwadze ochronę obiektu przed zalaniem wodami powodziowymi.

Bagna i obszary podmokłe jako przeszkody dla ZT lub ZO

Biorąc pod uwagę bagna i tereny podmokłe, których lokalizacja została już wcześniej opisana, widzimy, że największą przeszkodą dla wojsk są bagna nad rzeką Biebrzą na terenach Biebrzańskiego Parku Narodowego. Ciągną się one od miejscowości WIZNA przez OSOWIEC, AUGUSTÓW aż do MIKASZÓWKI, gdzie kończą się w Puszczy Augustowskiej, która w swojej południowej części też posiada obszary podmokłe. Wyżej wymieniony obszar posiada długość około 90 km i w połączeniu z Puszcą Augustowską stanowi teren nieprzejezdny dla wojsk nacierających z kierunku PŁN. PODLASKIEGO. Teren ten przecięty jest tylko dwiema drogami: BIAŁYSTOK – AUGUSTÓW i BIAŁYSTOK – GRAJEWO. Drogi te można bardzo łatwo zablokować lub zniszczyć.

Kolejną przeszkodę na kierunku PODLASKIM stanowią bagna na terenie Narwińskiego Parku Narodowego. Rozciągają się one od TYKOCINA do GODZIEBY, posiadają długość około 35 km i stanowią teren nieprzejezdny. Przez obszar ten przechodzą także tylko dwie drogi: BIAŁYSTOK – ŁOMŻA i BIAŁYSTOK – WYSOKIE MAZOWIECKIE, które można także bardzo łatwo zniszczyć.

Zupełnie inaczej przedstawia się sytuacja na POŁUDNIOWO PODLASKIM kierunku. Tutaj teren praktycznie nie zawiera rozległych obszarów podmokłych, i ruchy wojsk nie będą ograniczone.

Wnioski

Rozpatrując PRO ze szczególnym uwzględnieniem bagien i obszarów podmokłych jako przeszkód dla związków operacyjnych i związków taktycznych należy powiedzieć, że prze-

szkody te są nie do pokonania i nawet w zimie stanowią one teren nieprzejezdny głównie na dwóch kierunkach: na PÓŁNOCNO PODLASKIM i w mniejszym stopniu, ponieważ tu istnieje możliwość obejścia od południa, na kierunku PODLASKIM. Kierunek POŁUDNIOWO PODLASKI nie jest ograniczony prawie w ogóle wyżej wymienionymi obszarami i w związku z tym stąd też należy spodziewać się uderzenia największych sił.

Rejony zalewowe i nadające się do zatopień

Rzeka Narew ma znaczną szerokość koryta, szczególnie w dolnym biegu do 200 m, głębokość do 4 m., oraz prędkość prądu dochodzącą do 1m/s. Starorzecza i zalewy, podmokła i zabagniona dolina, brak regulacji i obwałowania (obwałowana jest na ODCINKU PUŁTUSK - NOWY DWÓR MAZOWIECKI na lewym brzegu). Utrudnienia te powodują, że właśnie w tym miejscu rzeka jest poważną przeszkodę wodną utrudniającą przeprawę wojsk, i jakkolwiek ich ruch.

Rejonem zalewowym, jak również nadającymi się do zatopień jest południowa część doliny Narwi. Teren ten jest mało urozmaicony, jednak występuje tutaj obszar szczególnie dogodny do zatopień: **Kotlina Biebrzańska**. Stanowi ona płaska torfiastą równinę szerokości około 10–15 km i powierzchni 2,6 tys. km², która ciągnie się wzdłuż rzeki. Rejon ten pocięty jest licznymi dopływami Biebrzy oraz rowami melioracyjnymi. Jest to jedno z największych bagien w tej części Europy. Tylko miejscami spotyka się wzniesienia, które górowałyby nad tym obszarem. Ze względu na nieprzejezdność, omawiane torfowiska stanowiąc będą poważną przeszkodę, szczególnie w okresie wiosennych i jesiennych wylewów rzeki, gdyż zwiększają one wówczas znacznie swą powierzchnię.

Dolina rz. Narew, ze względu na ww. tereny zabagnione, dużą liczbę zalewów i starorzeczy jest trudno przejezdna, a przy większych opadach atmosferycznych i przyborach wód w ogóle nieprzekraczalna, szczególnie w górnym i środkowym biegu Narwi.

Jak widać z przedstawionych dotychczas informacji, dolina rzeki Narew, ze względu na zabagnione tereny, dużą liczbę zalewów i starorzeczy, staje się obszarem, który przy wykorzystaniu spiętrzeń wody lub w okresach intensywnych opadów atmosferycznych i roztopów staje się praktycznie nieprzekraczalny. Dotyczy to szczególnie górnego i środkowego biegu rzeki.

Bug na odcinku od m. NIEMIRÓW do m. KASZKEW płynie szeroką doliną i jego nurt jest w tym miejscu spokojny. Można powiedzieć, że na tym odcinku nie występują tereny zalewowe lub nadające się do zatopień. Jakkolwiek trudności mogą pojawić się w okresie wiosennych i letnich wezbrań rzeki.

Wyjątek pod tym względem stanowi rejon DROHICZYNA, gdzie na lewym brzegu (m. ZAJECZYN i m. KASZKEW) znajdują się tereny torfowych łąk, które w okresie wiosennych i letnich wezbrań oraz jesiennych opadów tworzą obszary trudnodostępne. Rejony gdzie występują okresowe zalania (nadają się również do zatopień) to lewobrzeżne tereny rzeki na odcinku od m. KASZKEW do m. MAŁKINIA. Obszar ten ciągnie się wzdłuż całego omawianego odcinka rzeki. W omawianym rejonie szerokość koryta rzeki wynosi od 70 do 95 m, jej głębokość również jest zmienna i rejonie DROHICZYNA dochodzi do 2,6 – 3,0 m. Średnia prędkość nurtu wody wynosi 0,7 m / s.

Jeśli chodzi o możliwości zalewowe na uwagę zasługuje również dopływ Bugu, rzeka Nurzec. Prawie na całej długości rzeki, tzn. na odcinku od m. CZEREMCHA do m. BRAŃSK oraz od m. BRAŃSK do m. CIECHANOWA, dolina rzeki ma podłoże torfowe, toteż łąki są zabagnione, a w razie wylewów stan ten będzie przybierał większe rozmiary.

Kolejna rzeka w tym rejonie - Krzna, podobnie jak Nurzec, posiada wzdłuż swoich brzegów podłoże o gruncie piaszczysto – torfiastym. Dolina rzeki obfituje w rowy i starorzecza, jest trudno przejezdna. Na uwagę zasługują tu odcinki od m. BIAŁA PODLASKA do m. MIĘDZYRZEC PODLASKI. Stan taki powoduje, że w okresie wysokich stanów wody na rzece, tereny te stają się zabagnionymi, a więc praktycznie nieprzekraczalnymi. Podobną charakterystykę posiada obszar rozciągający się na południe od m. TERESPOL i biegnie ku zachodowi do m. BIAŁA PODLASKA.

Kolejne obszary zalewowe i nadające się do wykonania celowych zalań to tereny wzdłuż kanału Wieprz – Krzna, na odcinku MIĘDZYRZEC PODLASKI – PASZENKI. Na obszarze tym można wykonać zatopienia terenów znajdujących się po wschodniej stronie, po uprzednim spiętrzeniu wody z wykorzystaniem znajdujących się na kanale urządzeń hydrotechnicznych. Tereny te również w czasie wiosennych roztopów i jesiennych opadów stają się podmokłymi łąkami. Podobnie przedstawia się sytuacja z terenami znajdującymi się po zachodniej stronie kanału. Od m. ŁUKOWIEC po m. ŻELECHÓW Wieprz stanowi trudny do działania wojsk obszar, ze względu na torfowe podłoże oraz liczne kanały melioracyjne, czy

mnożność małych rzek – jego dopływów. Sytuacja ta powoduje, że w czasie wiosennych roztopów i jesiennych opadów obszar ten zamienia się w nieprzejezdne, zabagnione łąki.

Wody gruntowe

Wody podziemne zależnie od głębokości nazywają się: (od najpłytszych do najgłębszych) zaskórne, gruntowe, wgłębne, głębinowe i szczelinowe. Na obszarze Podlasia warstwy wodonośne występują na różnych poziomach i charakteryzują się różną wydajnością. Wody te w działaniach wojennych wykorzystywane będą do zaspokajania potrzeb konsumpcyjnych, technicznych i specjalnych wojsk.

Na interesującym nas obszarze poziom wód podziemnych ulega dużym wahaniom i trudno jest określić jednoznacznie tereny czy głębokość ich zalegania. Ogólnie pierwszy poziom zwierciadła tych wód zalega na głębokości 0 – 5 m i jego roczne wahania wynoszą od 0,5 do 1,5 m. Chociaż występują tereny gdzie statystyka ta przedstawia się następująco: poziom zwierciadła wody 5 – 20 m, a roczne wahania 0,2 – 2,0m.

Podsumowanie

W związku z rozległością tematu rozpatrywano tylko najbardziej charakterystyczne obiekty mające znaczenie dla oceny terenu pod względem hydrograficznym. Należy jednak podkreślić, że to właśnie te obiekty w największym stopniu będą decydowały o wykorzystaniu tego terenu pod względem militarnym oraz charakterystyce prowadzonych w nim działań. Działanie wojsk operacyjnych w omawianym terenie jest zdecydowanie utrudnione, a czasami wręcz niemożliwe. Do głównych przeszkód zatrzymujących, bądź kanalizujących ruch należy zaliczyć: rzekę Biebrzę wraz z przyległymi terenami, rzekę Narew, zbiornik wodny w Siemianówce, kanały: Wieprz - Krzna oraz Augustowski, pomniejsze rzeki, liczne jeziora, z najgłębszym w Polsce jeziorem Hańcza,

Należy zaznaczyć, że o ile większość rzek Podlaskiego Rejonu Operacyjnego jest przekraczalna, bądź trudno przekraczalna, o tyle rejon nadbiebrzańskie są nieprzekraczalne dla konwencjonalnych wojsk, a nieliczne przejścia przez bagna nadbiebrzańskie mogą być zamykane, bądź niszczone przez małe grupy dywersyjne. Przekraczalność tego terenu zmniejsza się wraz ze wzrostem intensywności opadów. Średnia opadów w podlaskim rejonie operacyjnym jest porównywalna z resztą kraju, aczkolwiek ich intensywność jest większa w lecie, jest

to o tyle istotne, że wzrasta poziom wód gruntowych a więc i podmokłość terenu. Poziom wód gruntowych sięga średnio od 1 do 5 metrów, co czasami uniemożliwia wykonanie głębokich okopów i schronów ziemnych, aczkolwiek stwarza dogodne warunki pozyskiwania wody z gruntów. W okresie zimowym przekraczalność tego rejonu przy długotrwałych mrozach znacznie wzrasta, co zostało udowodnione w okresie ofensywy zimowej armii radzieckiej podczas II wojny światowej, która wykorzystwała zamrożony teren do przeprowadzenia przez niego swoich wojsk. Przy długotrwałych mrozach rzędu -20 stopni przekraczalne stają się zarówno bagna, jeziora, jak i rzeki, natomiast znacznie utrudnione staje się wykonywanie jakichkolwiek prac ziemnych. Podsumowując należy stwierdzić, że pod względem hydrograficznym, teren ze względu dużą liczbę akwenów wodnych oraz rzek jest zdecydowanie bardziej dogodny do prowadzenia działań opóźniających i obronnych, niż do prowadzenia działań zaczepnych. Większa część omawianego terenu sprzyja działaniom nieregularnym, oraz jest dogodna do prowadzenia działań przez siły obrony terytorialnej, oraz grupy dywersyjne. Każdorazowo przy prowadzeniu działań zaczepnych na większą skalę powinno się uwzględnić zwiększenie liczby środków umożliwiających przeprawę przez liczne kanały, rzeki i tereny podmokłe. Zarówno broniące się jak i nacierające wojska powinny brać pod uwagę możliwość zatopienia zajmowanych rejonów, poprzez zniszczenie niektórych śluz wodnych, bądź zapory wodnej na Siemianowickim zbiorniku wodnym.

2.6. Ocena warunków demograficznych

Spółeczeństwo, a w nim struktura ludności jest ważnym czynnikiem, który należy uwzględnić przy planowaniu działań zbrojnych.

Historia konfliktów pokazuje, że silne siły zbrojne to mało w porównaniu z potencjałem, kulturą ludności zamieszkującej dany teren. Takim przykładem mogą być działania armii radzieckiej w Afganistanie czy Czeczenii. Klęska czy nie osiągnięcie zakładanych celów militarnych wynikało z konkretnych uwarunkowań, a jednym z czynników był opór, niechęć ludności cywilnej.

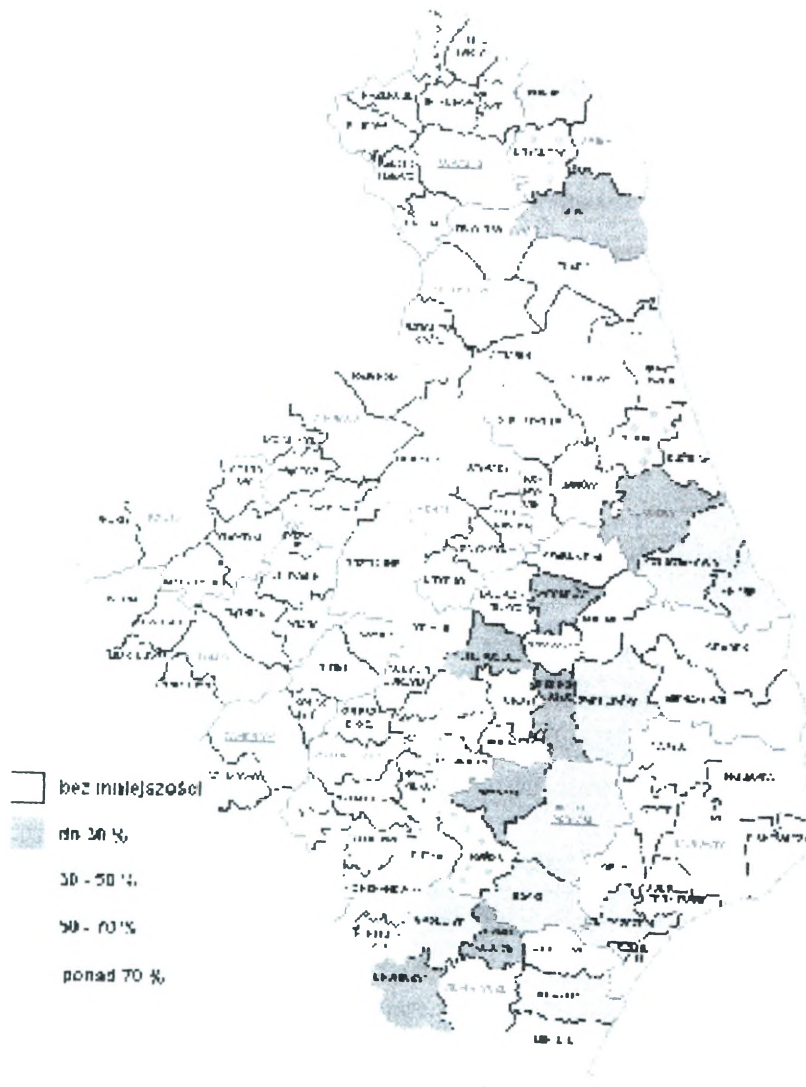
Planując działania należy uwzględniać zamieszkującą ludność cywilną oceniając wiele czynników:

- Mniejszości narodowe (Rys.4), a w nich przychylnych lub przeciwnych – podlaskie jest województwem najbardziej zróżnicowanym w kraju pod względem etnicznym i kulturo-

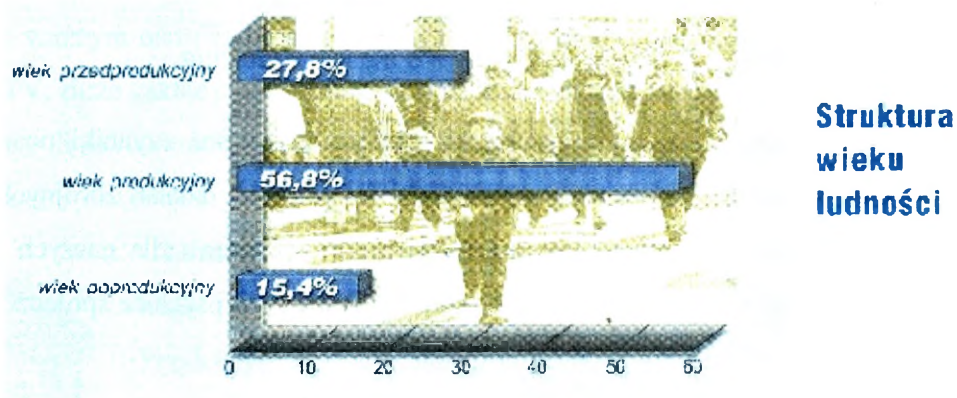
wym. Od stuleci sąsiadują ze sobą różne narodowości i wyznania: Litwini, Tatarzy, Żydzi. Obecni są również Białorusini, Rosjanie, Ukraińcy, Cyganie i Staroobrzędowcy.

- Wiek społeczeństwa – społeczeństwo Podlaskiego jest stosunkowo młode (Rys. 5) około 30 % ludności nie przekroczyło 17 roku życia, zaś blisko 57% jest w wieku produkcyjnym.
- Osadnictwo – sieć osadnicza oparta jest na aglomeracjach miejskich takich jak: Białystok, Łomża, Bielsk Podlaski, Augustów.
- Wykształcenie – obecność uczelni wyższych sprzyja kształceniu wysokokwalifikowanej kadry – blisko 6 % mieszkańców posiada wyższe wykształcenie (Rys. 6).

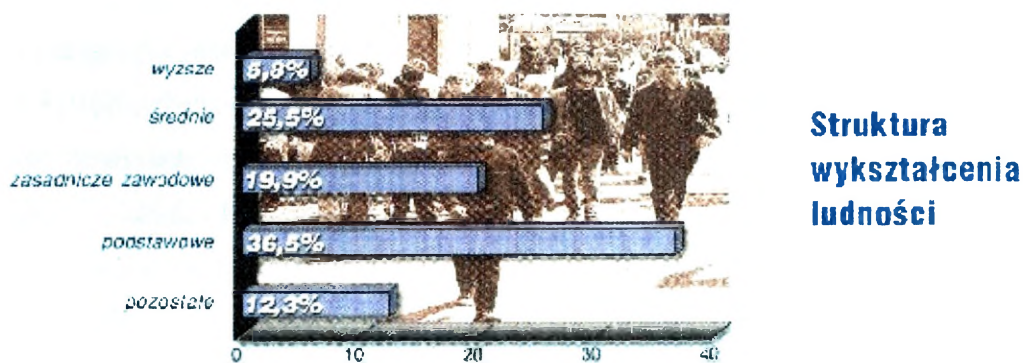

Rys. 4. Mniejszości narodowe na obszarze województwa podlaskiego

• Sytuację materialną – charakter regionu sprzyja rozwojowi rolnictwa i w tej dziedzinie najczęściej ludności osiąga dochody. Działalnością rolniczą trudni się około 250 000 osób, co stanowi 48,6 % ogółu pracujących w gospodarce narodowej. Innym źródłem dochodu w ostatniej dekadzie są gospodarstwa agroturystyczne. Jednakże w większości ludność głównie wsi żyje na skraju biedy. W ocenianym regionie, w gospodarce pracuje około 523,5 tys. osób¹. Blisko 70% zatrudnia sektor prywatny. Charakter regionu sprzyja rozwojowi rolnictwa i agroturystyki i w tej dziedzinie występuje najczęściej miejsc pracy. Działalnością rolniczą trudni się ponad 250 tys osób, co stanowi 48,6 % ogółu pracujących w gospodarce narodowej.

Rys. 5. Struktura wieku ludności

Rys.6 . Struktura wykształcenia ludności

W regionie zarejestrowanych jest 59,5 tys bezrobotnych (Rys. 7). Największy udział w tej grupie mają osoby z wykształceniem zawodowym oraz ludzie w wieku 18 – 24 lat. Stopa

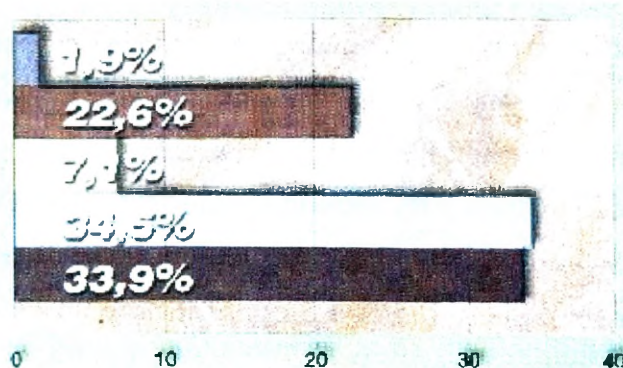
¹ Periodyk – województwo podlaskie s. 11.

bezrobocia wynosi 9,5 %, jednakże w rozmowach z tamtejszą ludnością wynika, że jest wyższa.

Struktura bezrobotnych wg wykształcenia

- wyższe
- policealne i średnie zawodowe
- średnie ogólnokształcące
- zasadnicze zawodowe
- podstawowe i niepełne podstawowe

Rys. 7. Struktura bezrobotnych wg wykształcenia

Przeprowadzona analiza społeczeństwa, uwzględnia powyższe czynniki powinna pozwolić nam na ocenę możliwości postępowania ludności podczas działań zbrojnych. Należy doszukiwać się objawów współpracy lub też całkowitego sprzeciwu dla naszych przedsięwzięć. Pozwolić to może także na znalezienie słabych punktów w psychice społeczeństwa by przeprowadzić odpowiednie działania psychologiczne.

W erze wojny informacyjnej nie można opuszczać tak ważnego elementu informacyjnego, jakim jest zamieszkująca dany obszar ludność.

Kolejnym kryterium grupy społecznej jest ocena możliwości powołania do sił zbrojnych lub pozyskania ludzi dla uzupełnianie strat podczas walk. Dlatego ważną czynnością jest ocena moralna danej grupy społecznej pod kątem wymagań do pełnienia służby. Należy brać pod uwagę możliwe różne zachowania podczas konfliktu, a zwłaszcza gdy przeciwnik może mieć podobne korzenie kulturowe, czego przykładem może być „bałkański kocioł”.

Ludność Białostoczyzny

Województwo zamieszkuje 1.224.000 osób co stanowi 3,2 % ludności kraju. Średnia gęstość zaludnienia wynosi 61mieszkańców na 1 km². W tym około 260.000 pochodzenia białoruskiego, co wynosi 21 % ludności województwa, 30.000 innych narodowości (Ukraińców, Litwinów, Tatarów) co stanowi 2 % ludności województwa. Powierzchnia województwa wynosi 20.180 km², co stanowi 6,4 % powierzchni Polski. W skład województwa wchodzi 17 powiatów i 118 gmin.

Stolicą i największym miastem województwa jest **Białystok** – liczący około 300.000 mieszkańców, jest w tej części kraju aglomeracją miejską stanowiącą duży ośrodek administracyjny, naukowy, kulturalny i gospodarczy oraz akademicki. Posiada kilkanaście wyższych uczelni, które kształcą prawie 35 tys. studentów.

Jest ważnym ośrodkiem przekazu informacji, posiadającym kilka rozgłośni radiowych, ośrodek TV, duże zakłady poligraficzne oraz sprawną sieć kolportażu. Przez region przebiegają ważne linie komunikacji drogowej, kolejowej i lotniczej. Inne większe aglomeracje miejskie to:

Łomża – 64.000 mieszkańców, miasto położone w atrakcyjnych terenach przyrodniczych.

Przylegają do niej duże kompleksy leśne Kurpiowskiej Puszczy Zielonej i

Czerwonego Boru. Łomża jest ośrodkiem gospodarczym, kulturalnym i społecznym.

Miasto ma bardzo dobrze rozwiniętą sieć placówek oświatowych. Funkcjonuje tam 10 szkół podstawowych, cztery licea ogólnokształcące i szkoły zawodowe. Działają tam profesjonalne instytucje kulturalne, prezentowany jest bogaty kalendarz imprez.

Augustów leży nad Netką, w pobliżu jezior: Necko, Białe i Sajno. 30 tys. mieszkańców (1996).

Przemysł drzewny, obuwniczy, spożywczy (wytwórnie tytoniu), materiałów budowlanych. Węzeł drogowy. Ośrodek usługowy i turystyczno-wypoczynkowy, sporty wodne (głównie żeglarstwo).

Uzdrowisko (od 1971) z bogatymi złożami borowiny i wodami mineralnymi.

Województwo podlaskie posiada ważne znaczenie w funkcjonowaniu systemu polityczno - ekonomicznego państwa. Średnia odległość między sąsiednimi miejscowościami w województwie podlaskim niewiele przekracza 3 - 5 km, zaś między miastami ponad 20 km. Powoduje to, że miasteczka i miasta województwa podlaskiego tworzą stosunkową gęstą sieć obszarów o zwartej zabudowie. Oczka tej sieci mają różną wielkość, nie zmienia to faktu, że ta specyfika infrastruktury terenu województwa podlaskiego powinna być wykorzystana w budowie systemu obronnego województwa.

Możliwość wybuchu zbrojnych konfliktów lokalnych stanowi poważne niebezpieczeństwo, które w przypadku rozszerzenia się na większy obszar mogłoby wywołać groźną dla naszego bezpieczeństwa wielką falę uchodźców ze wschodu (migracja), a także odcięcie lub znaczne ograniczenie dostaw surowców strategicznych (ropa, gaz).

Nie można też wykluczyć możliwości wybuchu **zbrojnych konfliktów o podłożu religijnym, etnicznym lub ekonomicznym**, między nowymi podmiotami politycznymi, z wciągnięciem w orbitę działań militarnych państw ościennych, w tym Polski.

Wnioski

- ludność białostoczczyzny może być poddawana różnym wpływom propagandowym;
- obecnie nie występuje konflikt społeczny, ale występowanie wielu narodowości i religii może stać się jego przyczyną;
- zapobieganiu napięć społecznych, może sprzyjać polityka przybliżania kultur oraz współpracy z państwami, z którymi identyfikują się mniejszości narodowe;
- w związku z sytuacją gospodarczą kraju i ocenami demograficznymi należy spodziewać się opuszczania tego rejonu przez młodzież, co doprowadzić może do zestarzenia się społeczeństwa, głównie na wsi;
- ludność (starsza) zamieszkująca tereny Podlasia związana jest emocjonalnie ze swoimi gospodarstwami, tamtejszym środowiskiem i nie będzie chętna do migracji.

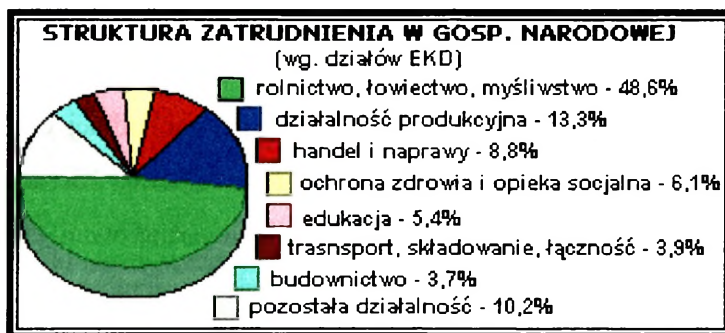
2.7. Ocena warunków ekonomicznych

Informacje ogólne

Podlaski Rejon Operacyjny to obszar w północno-wschodniej części Polski. Od wschodu graniczy z Białorusią, a od północy z Litwą. Podlasie to szósty co do wielkości region na mapie administracyjnej Polski. Natomiast województwo podlaskie zajmuje ponad 20 tys. km²., co stanowi 6,4 proc. powierzchni kraju. Na jego terenie znajduje się 46 miast. W gospodarce rejonu podlaskiego pracuje około 530 tys. osób. Blisko 70% zatrudnia sektor prywatny. Charakter regionu sprzyja rozwojowi rolnictwa i w tej dziedzinie występuje najwięcej miejsc pracy. Działalnością rolniczą trudni się ponad 250 tys. osób, co stanowi 48,6% ogółu pracujących w gospodarce narodowej. Kolejnym największym pracodawcą jest dział produkcji oraz handel i naprawy, w których zatrudnienie znalazło blisko 115 tys. mieszkańców regionu.

Stosunkowo dobrze rozwinięty rynek pracy rejonu podlaskiego nie w pełni zaspokaja istniejącą podaż siły roboczej. W rejonie zarejestrowanych jest 59,9 tys. bezrobotnych.

Największy udział w tej grupie mają osoby z wykształceniem zasadniczym zawodowym oraz ludzi w wieku od 18 do 24 lat. Stopa bezrobocia w omawianym rejonie, wynosi 9,5%. Warunki naturalne regionu oraz jego położenie na wschodniej granicy Polski są podstawowymi czynnikami kształtującymi gospodarcze oblicze rejonu.

Ogółem w rejonie zarejestrowanych jest ponad 67.5 tys. podmiotów gospodarczych, przy czym 95% z nich reprezentuje sektor prywatny. Własna baza surowcowa sprzyja rozwojowi działalności produkcyjnej, którą zajmuje się blisko 8 tys. podmiotów gospodarczych. Liczną grupę w rejestrze REGON stanowią również jednostki handlowe, budowlane, transportowe oraz prowadzące obsługę nieruchomości i firm. Korzystne przeobrażenia gospodarcze widoczne są w formach prowadzonej działalności.

Systematycznie maleje liczba przedsiębiorstw państwowych, wzrasta natomiast liczba spółek prawa handlowego i firm prywatnych. Większość z nich ulokowała swoje siedziby w największych miastach regionu.

Perspektywa przystąpienia Polski do Unii Europejskiej sprzyja tworzeniu nowego wizerunku regionu podlaskiego. Tu przecież w niedalekiej przyszłości będzie przebiegała granica Unii. Obszary wschodniego pogranicza stają się miejscem kumulacji kapitału zagranicznego. W regionie istnieje już ponad 250 spółek z udziałem kapitału zagranicznego. Inwestycje bezpośrednie nie są jedyną formą potwierdzającą zainteresowanie inwestorów tą częścią Polski. Systematycznie wzrasta wartość obrotów handlu zagranicznego. Istniejące kontakty województwa podlaskiego z zagranicą nie w pełni wykorzystują możliwości gospodarcze.

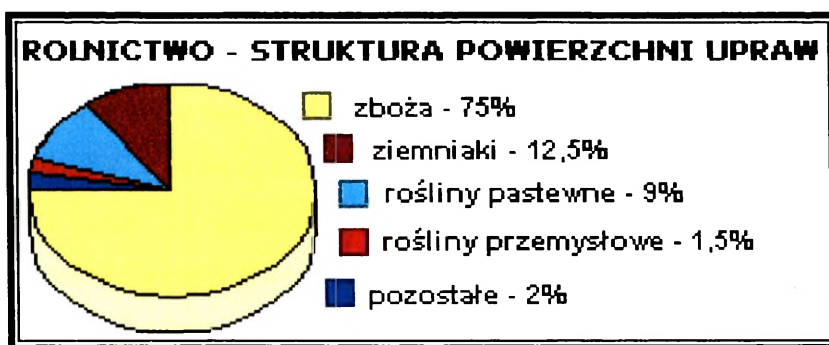
Kontrahenci zagraniczni mogą podjąć współpracę w zakresie: przetwórstwa rolno-spożywczego, produkcji zdrowej żywności, przetwórstwa ziemniaka, rozwoju turystyki i rekreacji i inwestycji proekologicznych.

Rolnictwo

Podlaski Rejon Operacyjny jest obszarem typowo rolniczym. Blisko 800 tys. ha powierzchni zajmują grunty orne o zróżnicowanych warunkach glebowych. Najbardziej urodzajne tereny występują w południowo-zachodniej części Podlasia, zaś gleby średniej klasy obejmują północno-zachodnie krańce regionu. Kierunki prowadzonej produkcji roślinnej i zwierzęcej są ściśle dostosowane do uwarunkowań klimatycznych i glebowych. Uprawia się tu głównie ziemniaki, zboża (żyto, owies, pszenica), kukurydzę, rzepak i buraki cukrowe.

Produkcja zwierzęca oparta jest na trwałej bazie paszowej, jaką stanowią użytki zielone.

Dominuje hodowla bydła, trzody chlewnej i owiec. Kierunkiem priorytetowym jest hodowla bydła mlecznego. Województwo podlaskie słynie w kraju z najbardziej zaawansowanego

procesu specjalizacji gospodarstw produkujących mleko. Realizowany z pomocą rządu holenderskiego program "Turośl" przyczynił się do utworzenia wielu farm mlecznych o wyso-

kim standardzie. Dominującą formą własności są prywatne gospodarstwa rolne, obejmujące ponad 97% powierzchni użytków rolnych. Najwięcej jest gospodarstw średniej wielkości, zajmujących od 7 do 20 ha; wiele z nich prowadzi produkcję mieszaną - zarówno roślinną, jak i zwierzęcą.

Przemysł

Przemysł w Podlaskim Rejonie Operacyjnym skupia się głównie w Białymstoku i pozostałych ośrodkach miejskich. Wiodącą rolę

odgrywa przemysł spożywczy, który wytwarza 40% globalnej produkcji województwa. Przemysł spożywczy oparty jest na własnej bazie surowcowej, a produkty rolnicze zaspokajają z nadwyżką jego potrzeby. Województwo podlaskie znane jest też z dobrze rozwiniętego przemysłu lekkiego, maszynowego, budowlanego i przemysłu metalowego.

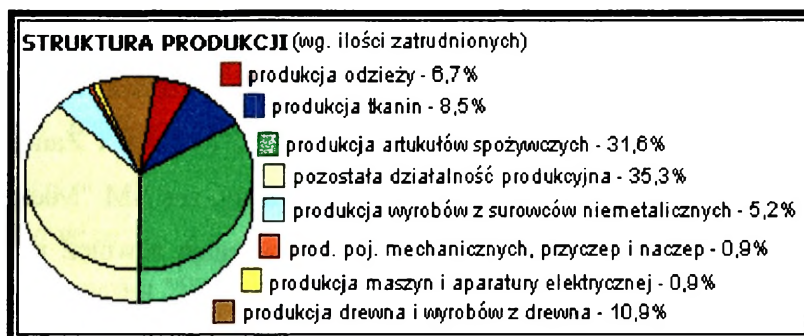
Dobrze rozwinięty jest także przemysł meblowy i przemysł drzewny zlokalizowany głównie w Hajnówce, Białymstoku i Sokółce.

Przemysł spożywczy

Dynamiczną rozbudowę przemysłu spożywczego stymulują walory środowiska naturalnego, wysoki poziom rolnictwa i zasobna baza surowcowa. W regionie istnieje ponad 700 jednostek zajmujących się przetwórstwem rolno-spożywczym i niemal wszystkie należą do sektora prywatnego. Wytwarzają produkty mięsne, drobiowe, owocowo-warzywne, zbożowe, alkohol i piwo.

Największe z nich to:

- Przedsiębiorstwo Przemysłu Spirytusowego "POLMOS" w Białymstoku;
- Okręgowe Przedsiębiorstwo Przemysłu Mięsnego "PMB" w Białymstoku;
- Zakłady Mięsne "FARM FOOD" w Czyżewie;
- Zakłady Mięsne "NETTER" w Czyżewie;
- Białostockie Zakłady Przemysłu Owocowo-Warzywnego "AGROS" w Białymstoku;

- Zakłady Piwowarskie "Browar Dojlidy" w Białymstoku;
- Browar "Północny" w Suwałkach;
- "PEPEES" S.A. w Łomży;
- Zakłady Drobiarskie w Suwałkach.

Przemysł spożywczy regionu to także przetwórstwo mleka. Podlaskie mleczarnie słyną w całym kraju jako największe i najnowocześniejsze wytwórnie produktów mleczarskich. Spółdzielnie mleczarskie z Grajewa, Kolna, Płatnicy i Zambrowa znajdują się w pierwszej dziesiątce rankingu przedsiębiorstw tej branży, zaś SM "Mlekovita" w Wysokiem Mazowieckiem zajmuje 1 miejsce. Dobre miejsca osiągają również mleczarnie w Siemiatyczach (największy w kraju eksporter serów twardych), Suwałkach, Bielsku Podlaskim i w Augustowie. Regionalne przedsiębiorstwa wykorzystują do produkcji nowoczesne urządzenia i najwyższej klasy technologie. Ich oferta asortymentowa jest niezwykle bogata i gwarantuje najwyższą jakość produktów. Wiele z przedsiębiorstw przemysłu spożywczego posiada już Certyfikaty ISO.

Przemysł lekki

W strukturze gospodarki województwa istotną rolę odgrywa przemysł lekki. Jego początki sięgają XVIII w., kiedy w regionie powstały pierwsze manufaktury, stopniowo przekształcane w duże fabryki i zakłady włókiennicze. Istniejące obecnie przedsiębiorstwa oferują tkaniny wełniane, bawełniane, materiały obiciowe, wyroby runowe. Dużą popularnością cieszą się produkowane tu dywany, pledy, koce i pasmanteria.

Największe firmy tej branży w regionie to:

- Fabryka Dywanów "Agnella" w Białymstoku;
- Fabryka Wyrobów Runowych "Biruna" w Białymstoku;
- Przedsiębiorstwo Przemysłu Pasmanteryjnego "Pasmanta" w Białymstoku;
- Białostockie Zakłady Przemysłu Bawełnianego "Fasty";
- Zakłady Przemysłu Wełnianego im. E. Plater w Wasilkowie;
- Przedsiębiorstwo Przemysłu Bawełnianego "Zamtex" S.A. w Zambrowie.

Uzupełnieniem działalności dużych fabryk jest sieć drobnych zakładów prywatnych oferujących usługi krawieckie, tapicerskie i inne.

Przemysł maszynowy

W ofercie podlaskiego przemysłu maszynowego znajdują się maszyny i urządzenia oraz ich części i podzespoły mające zastosowanie w przemyśle spożywczym, rolnictwie i leśnictwie. Wytwarzany asortyment w pełni zaspakaja potrzeby lokalne, a jego nadwyżki są eksportowane do innych krajów.

Największe zakłady maszynowe to:

- Fabryka Przyrządów i Uchwytów "Bison Biały" S.A. w Białymstoku, z oddziałami w Bielsku Podlaskim i Kolnie;
- "Pronar" Sp. z o.o. w Narwi;
- "Spomasz" Białystok;
- Produkcyjno-Usługowa Spółdzielnia Pracy "Zakrem" w Grajewie.

Przemysł drzewny

Przemysł drzewny województwa podlaskiego oparty jest na miejscowych surowcach z rozległych obszarów leśnych. Funkcjonujące tu przedsiębiorstwa są w stanie nasycić nie tylko rynek lokalny.

Największe zakłady przemysłu drzewnego to:

- Białostockie Fabryki Mebli;
- Zakłady Stolarki Budowlanej "Stolbud" w Sokółce;
- Białostockie Fabryki Sklejek "Biafomn" S.A.;
- Przedsiębiorstwo Produkcyjno;
- Handlowe "ŁFM" Sp. z o.o. w Łomży;
- Zakłady Płyt Wiórowych w Grajewie;
- Fabryka Mebli "Demark" w Łomży.

Poziom uprzemysłowienia, zakłady pracy i ich potencjał ekonomiczny oraz produkcyjny

Obszar o charakterze rolniczo-przemysłowym, z rozwiniętym przemysłem elektromaszynowym, lekkim (głównie włókienniczym), spożywczym i drzewnym. Większość przemy-

słu skupia się w Białymstoku, Hajnówce, Łapach, Sokółce, Czarnej Białostockiej, Bielsku Podlaskim i Siemiatyczach. Na tym obszarze zatrudnionych jest około 330 tys. osób z tego w:

- przemyśle 54,5 tys.;
- budownictwie 13 tys.;
- transporcie 14,6 tys.;
- handlu 24,9 tys.;
- sektorze prywatnym 140,8 tys.

Do większych zakładów pracy należą:

- Białostockie Zakłady Przemysłu Bawełnianego „FASTY” w Białymstoku;
- Białostockie Zakłady Podzespołów Telewizyjnych „Unitra-Biazet” w Białymstoku;
- Białostockie Zakłady Poligraficzne w Białymstoku;
- ZNTK w Łapach;
- Fabryka Maszyn Rolniczych „Agromet” w Czarnej Białostockiej.

Podsumowując należy stwierdzić, iż na omawianym rejonie istnieje stosunkowo duży procent ludności nie posiadającej stałego zatrudnienia.

Telekomunikacja (środki łączności)

W skład sieci telekomunikacyjnej wchodzi: obiekty i linie telekomunikacyjne, obiekty teletransmisyjne i radiokomunikacyjne oraz naziemne stacje łączności satelitarnej. Głównym zadaniem tej sieci jest utrzymanie połączeń telefonicznych, telegraficznych, taksowych itp. oraz rozprowadzania kanałów TV bądź TViR do ośrodków nadawania na obszarze kraju. Sieć telekomunikacyjna jest w 95% analogowa.

Sieć telekomunikacyjna w Polsce jest rozwinięta nierównomiernie. W miarę zadawalająco zapewnia ona połączenia telekomunikacyjne w środkowej części kraju, natomiast znacznie gorzej na obszarach opisywanego rejonu, szczególnie w województwach przygranicznych.

Poważnym mankamentem z obronnego punktu widzenia jest to, iż 70% linii telekomunikacyjnych międzymiastowych i wewnątrz - strefowych stanowią linie napowietrzne, charakteryzujące się brakiem uodpornienia na zniszczenie, podobnie dotyczy to stacji wzmacniających, z których większość jest w obiektach nie zagłębionych i nie umocnionych. Ponadto w znikomym stopniu są jeszcze stosowane kable światłowodowe, a sieć teletransmisyjna jest prawie w całości analogowa (98%), co sprawia że łączność jest zawodna, nie utajniona i o

małej przepustowości. W sposób wyraźny wyróżnia się w tym rejonie Białystok, gdzie zamontowano nowoczesną centralę telefoniczną, posiada również cyfrową linię radiową.

Na omawianym obszarze występuje także mała liczba Garnizonowych Węzłów Łączności, co w znacznym stopniu utrudnia organizowanie łączności w oparciu o stacjonarną sieć łączności. Charakterystycznym dla tego rejonu jest także to, iż jest to teren częściowo „trudny”, lesisto-jeziorny z dużą ilością wzniesień terenowych, co może mieć znaczny wpływ na organizowanie taktycznej sieci łączności, mowa tu o siatkowej strukturze Pomocniczych Węzłów Łączności do której dowiązują się Stanowiska Dowodzenia wojsk operacyjnych.

Środki do utrzymania dróg (zapewnienie manewru wojsk) oraz wykonywania zapór inżynierskich

Na omawianym obszarze sieć dróg kołowych i linii kolejowych jest słabo rozwinięta. Manewr wojsk będzie się więc często odbywał po drogach doraźnie przygotowanych.

Do przerzutu wojsk można wykorzystać pojazdy z Okręgowego Zakładu Transportu i Maszyn Drogowych w Białymstoku, a także autobusy i ciężarówki PKS. Pojazdy te można uzupełniać w paliwo ze składów materiałów pędnych i smarów. Składy te znajdują się w: Sokółce, Białymstoku, Waliłach i Narewce. Uszkodzone pojazdy można remontować w Oddziałach Naprawczych PKS: Białystok i Łomża.

Na niektórych odcinkach istnieje możliwość transportu kolejowego, jednak sieć kolejowa jest tu słabo rozwinięta i będzie stanowiła wysoko opłacalny cel do utrzymania lub zniszczenia przez potencjalnego przeciwnika.

Do naprawy uszkodzonych odcinków dróg można wykorzystać siły środki z Rejonów Dróg Publicznych w: Sokołowie Podlaskim, Bielsku Podlaskim, Zambrowie i Sokółce oraz z Rejonu Budowy Dróg i Mostów w Bielsku Podlaskim.

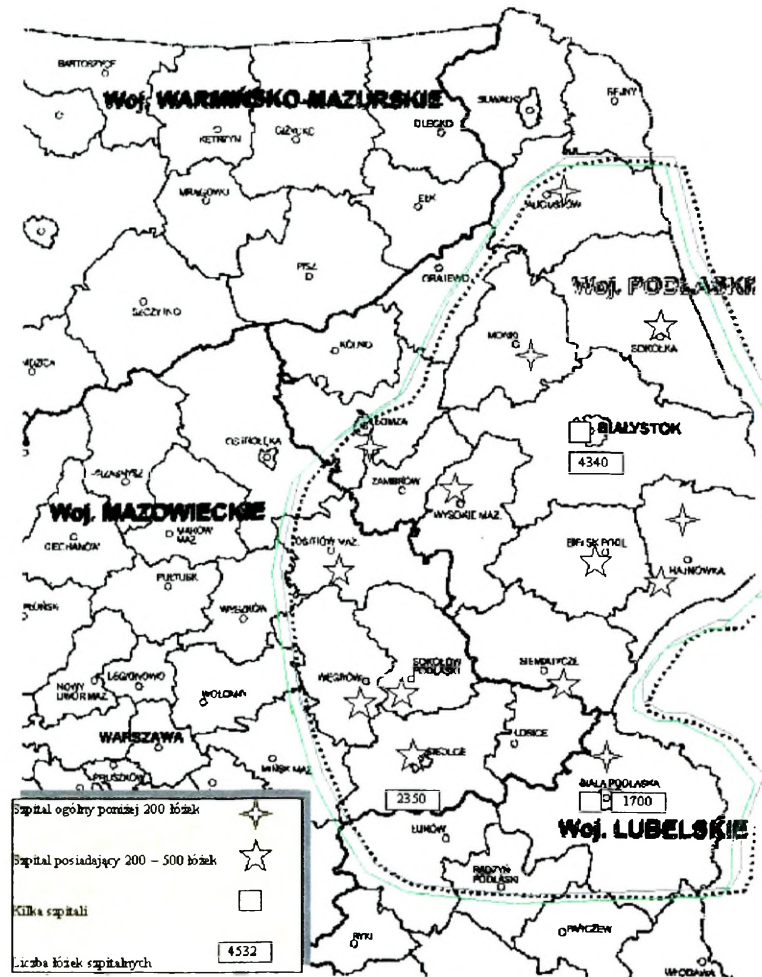
Duże kompleksy leśne mogą maskować ruchy wojsk i rejonu ześrodkowania sprzętu, mogą również stanowić źródło pozyskiwania materiału drzewnego do urządzania i utrzymania przepraw, budowy schronów, ukryć, wzmocnienia i naprawy dróg.

Baza szpitalna

Obszar Podlaskiego Rejonu Operacyjnego, to przede wszystkim województwo podlaskie oraz przyległe powiaty województwa lubelskiego, mazowieckiego i warmińsko-mazurskiego.

Występujące na tym obszarze placówki zdrowia są bardzo zróżnicowane. Zalicza się do nich szpitale, przychodnie lekarskie, apteki, stacje krwiodawstwa itp.

Szpitala odgrywają bardzo ważną rolę w systemie zabezpieczenia medycznego. W przypadku konfliktu zbrojnego mogą być wykorzystane również na potrzeby wojska. Ogólnie tylko w województwie podlaskim jest 35 szpitali, około 9615 łóżek i 16942 personelu medycznego (Rys. 8.).

Rys.8. Infrastruktura szpitalna Podlaskiego Rejonu Operacyjnego

2.8. Ocena warunków komunikacyjnych

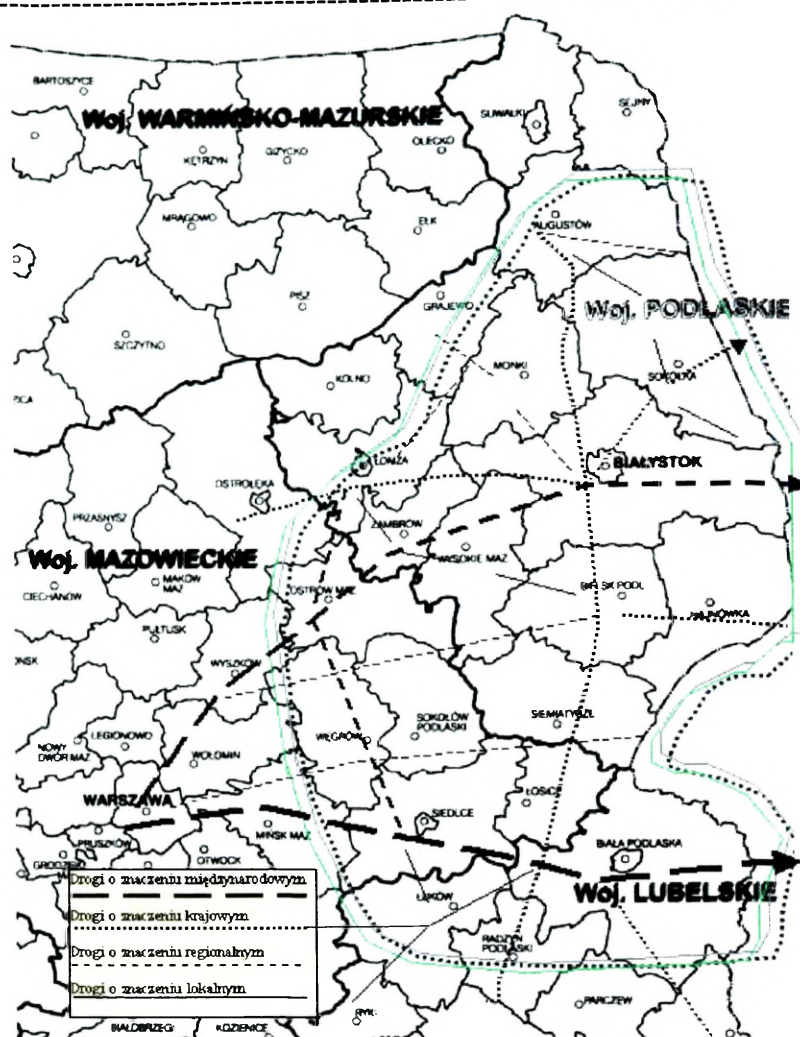
Waga tego zagadnienia wynika z faktu, że zarówno minione, jak i przyszłe konflikty w dużej mierze prowadzone będą wzdłuż szlaków komunikacyjnych. Spowodowane jest to tym,

że współczesne armie są w większości zmechanizowane i mimo, że sprzęt posiada doskonałe możliwości pokonywania terenu, to jednak prędkość ruchu wojsk w dużej mierze zależy od nawierzchni po której będzie się on poruszał.

Kolejnym czynnikiem warunkującym duże znaczenie sieci komunikacyjnej jest przewidywany- manewrowy - charakter przyszłych konfliktów. Zarówno u agresora, jak i u obrońcy będą dominować manewrowe formy walki, toteż ukształtowanie terenu, sieć dróg lądowych, jak również wodnych szlaków komunikacyjnych odgrywać będą dużą rolę w planach obydwu stron. Można postawić tezę, że dokładna analiza warunków komunikacyjnych w połączeniu ze znajomością sprzętu, który posiada potencjalny przeciwnik pozwoli na określenie kierunków jego działania, jak również pozwoli na podjęcie odpowiednich przedsięwzięć w celu przygotowania się do odparcia agresji.

Drogi w Podlaskim Rejonie Operacyjnym

Podlaski Rejon Operacyjny należy do terenów o słabo rozwiniętej infrastrukturze gospodarczej w stosunku do średniej krajowej, co widoczne jest na przykładzie sieci szlaków komunikacyjnych (Rys. 9.). W zakresie transportu sytuacja jest odzwierciedleniem wydolności gospodarczej tego regionu. Rozwój transportu jest warunkowany możliwościami i potrzebami gospodarczymi oraz poziomem rozwoju przemysłu i szlaków komunikacyjnych.

Rys. 9. Główne szlaki komunikacyjne Podlaskiego Rejonu Operacyjnego

Pod ogólnym pojęciem transport rozumiany jest: transport drogowy, kolejowy, lotniczy oraz żegluga śródlądowa.

Na obszarach Podlasia sieć dróg jest słabo rozwinięta (Rys. 9.). Jej gęstość wynosi 51,5 km na 100 km². Również infrastruktura transportowa jest słabo rozwinięta biorąc pod uwagę gęstość sieci drogowej. Jednak bardziej obiektywnym wskaźnikiem jest dostępność do miejsc, gdzie istnieją ośrodki zamieszkałe i zagospodarowane przez ludność. Ten wskaźnik chociaż jest wartością nie wymierną to z oceny terenu można wnioskować, że do wszystkich ośrodków istnieje możliwość dotarcia przy użyciu pojazdu kołowego po drogach przynajmniej utwardzonych. Z punktu widzenia potrzeb działań bojowych należy stwierdzić że sieć

dróg może w istotnym stopniu utrudnić działanie zarówno broniącemu się jak i nacierającemu.

Tak mała ilość dróg powoduje istnienie zagrożenia zniszczenia jak i braku możliwości dostarczania środków niezbędnych do prowadzenia działań bojowych.

Cechą charakterystyczną dla dróg omawianych obszarów jest ich mała szerokość, która często może uniemożliwić przemieszczanie się pojazdów w przeciwnych kierunkach bądź omijanie unieruchomionych pojazdów. Na obszarach tych istnieją tylko cztery drogi o znaczeniu krajowym, są to:

WARSZAWA - BRZEŚĆ (istotny szlak o znaczeniu międzynarodowym) LUBLIN - BIAŁYSTOK, CHEŁM - BIAŁA PODLASKA, SIEDLCE - OSTRÓW MAZOWIECKI (mogą być drogami rakadowymi).

System komunikacyjny tego rejonu ograniczony jest słabo rozwiniętą siecią dróg oraz małą liczbą pojazdów w zakładach pracy, których stan i liczba stale się zmienia i jest trudna do ustalenia. Na obszarach tych nie występują większe węzły komunikacyjne o znaczeniu krajowym. Istotne znaczenie mają dwa przejścia graniczne w Terespolu i Bobrownikach. W zakresie utrzymania dróg stacjonarne Rejony Dróg Publicznych nie gwarantują możliwości utrzymania sieci drogowej i mostów, szczególnie w przypadku powstania dużych zniszczeń, awarii i uszkodzeń.

Granica polsko - białoruska najdogodniejsza do przekroczenia jest w pobliżu miejscowości: Kuźnica, gdzie przecina ją linia kolejowa oraz droga bitumiczna łącząca Białystok z Grodnem, Zubki Białostockie i Bobrowniki, w odległości ok. 50 km od Kuźnicy, gdzie granicę również przecina droga bitumiczna i linia kolejowa łącząca Białystok i Baranowice, Czeremcha - Tokary na południe od Puszczy Białowieskiej, gdzie zbudowano dwutorową linię klejową oraz drogę bitumiczną.

Jednak pomimo takiego stanu sieci komunikacyjnej obszar ten posiada niewątpliwie duże walory obronne, gdyż zajmuje obszar w widłach Bugu i Biebrzy. Ponadto występują w niej duże puszcze, Knyszyńska i Białowieska, a między nimi zabagnione doliny górnej Narwi i jej dopływów. Na Nizinie Północnopodlaskiej znajduje się tzw. Brama Podlaska którą wiedzie szlak komunikacyjny z Grodna do Warszawy. Zasadniczym węzłem komunikacyjnym jest Białystok, w którym krzyżują się szlaki komunikacyjne łączące Warszawę z Wilnem, Mińskiem i Kaliningradem. Utrata tego obszaru oznacza otwarcie stronie przeciwnej drogi w kierunku Warszawy.

Sieć kolejowa jako składnik systemu komunikacyjnego w Podlaskim Rejonie Operacyjnym

Podlaski Rejon Operacyjny jest jednym z najuboższych pod względem ekonomiczno-gospodarczym rejonów naszego kraju. Z tego powodu sieć kolejowa nie jest tutaj tak gęsta (zaledwie 4,7 km na 100 km) jak w pozostałych rejonach kraju (Rys. 10.). Wszystkie linie kolejowe zbiegają się w Białymstoku. Jest to bardzo niekorzystne z wojskowego punktu widzenia.

W latach 2000-2006 planowana jest modernizacja linii kolejowej Warszawa – Terespol, która jest odcinkiem transeuropejskiej trasy kolejowej Londyn – Paryż – Berlin – Warszawa – Mińsk – Moskwa. Modernizacja ta polega na przystosowaniu infrastruktury w taki sposób, aby pociągi pasażerskie mogły osiągać prędkość 160 km/h, a pociągi towarowe 100 km/h. Przeprowadzona zostanie również pełna komputeryzacja urządzeń sterujących trakcją, wymiana nawierzchni, przebudowa niektórych stacji na przystanki.

Przewidziana jest również budowa linii szybkiego ruchu (Warszawa – Siedlce – Terespol – Brześć - Moskwa).

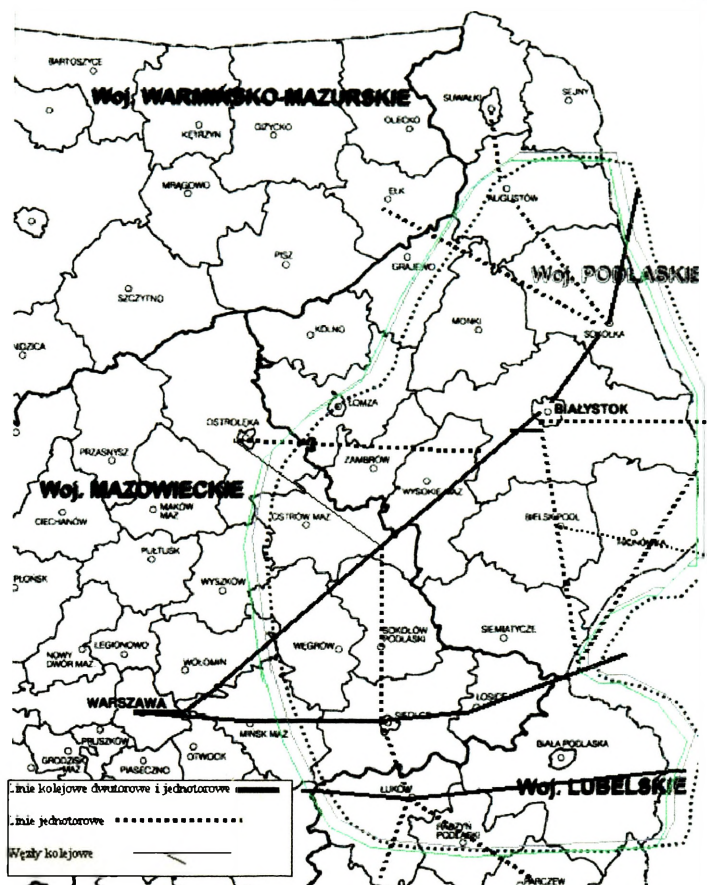
Na terenie Podlaskiego Rejonu Operacyjnego są następujące kolejowe przejścia graniczne: Kuźnica Białostocka (przechodząca I etap modernizacji), Zubki Białostockie (również dla pociągów towarowych), Cisówka, Małaszewicze – Terespol, Czeremcha.

Na wyżej wymienionych przejściach planuje się montowanie urządzeń SUW 2000 pozwalających na zmianę wózków transportowych na szersze w czasie nie dłuższym niż 30 minut.

Ważniejszymi miastami leżącymi na szlakach kolejowych są: Białystok, Siedlce, Ostrów Mazowiecki, Łuków, Biała Podlaska.

Specyficzną stacją są Małaszewicze, z tzw. suchymi portami. Odbywa się tutaj przeladunek towarów z wagonów normalnotorowych na szerokotorowe. Po doprowadzeniu do odpowiedniego stanu technicznego mogą one mieć duże znaczenie militarne. Jednakże bliskość wschodniej granicy, z kierunku którego jest potencjalne zagrożenie, może te plany przekreślić.

Linie dwutorowe to Warszawa - Białystok; Warszawa – Siedlce – Łuków – Terespol. Pozostałe są liniami generalnie jednotorowymi i nie zelektryfikowanymi, poza wyżej wymienionymi dwutorowymi.

Rys. 10. Sieć kolejowa Podlaskiego Rejonu Operacyjnego

Wykaz odległości linii kolejowych pomiędzy ważniejszymi miastami:

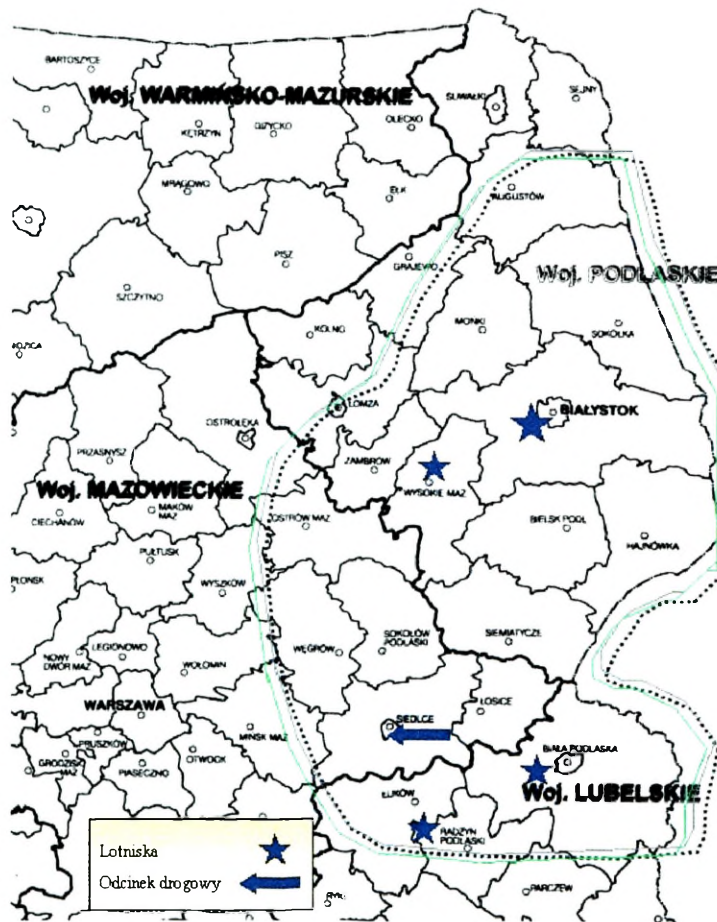
- a) Warszawa Zachodnia – Białystok – 165 km;
- b) Warszawa Zachodnia – Łapy – 151 km;
- c) Warszawa Zachodnia – Sokółka – 215 km;
- d) Warszawa Zachodnia – Kuźnica Białostocka – 231 km;
- e) Warszawa Zachodnia – Terespol – 214 km;
- f) Warszawa Zachodnia – Biała Podlaska – 177 km;
- g) Warszawa Zachodnia – Łuków – 125 km;
- h) Warszawa Zachodnia – Siedlce – 97 km;
- i) Białystok – Kuźnica Białostocka – 57 km.

Ze względu na mały ruch pasażerski zawieszono kursowanie pociągów pasażerskich na nv. liniach: Siedlce – Małkinia – Ostrołęka; Łapy – Śniadowo – Ostrołęka z odgałęzieniem

Śniadowo – Łomża; Białystok – Zubki Białostockie. Na wyżej wymienionych liniach utrzymywany jest wyłącznie ruch towarowy.

Lotniska i rzeki w systemie komunikacyjnym Podlaskiego Rejonu Operacyjnego

W zakresie transportu powietrznego najistotniejszym ośrodkiem i miejscem gdzie możliwe jest bazowanie wszelkiego rodzaju samolotów i śmigłowców jest lotnisko wojskowe w Białej Podlaskiej (Rys. 11.). Lotnisko to jest zdolne do przyjęcia nawet największych współczesnych samolotów transportowych. Ponadto istnieją inne bazy lotniskowe o mniejszym znaczeniu i możliwościach nie mniej dające możliwość zgromadzenia tam pewnych środków, są to: Krzewica, Radzyń Podlaski, Podolanów – lotniska III kl. Brak jest w tych okolicach drogowych odcinków lotniskowych.

Rys. 11. Sieć lotnisk Podlaskiego Rejonu Operacyjnego

Rozpatrując możliwości wykorzystania rzek w systemie komunikacyjnym (Rys. 12.), w tym rejonie operacyjnym należy stwierdzić, że ich rola jest znikoma. Ze względu na zbyt mało rozbudowaną bazę przeładunkową na rzekach i ich niedostępność dla środków transportu rzecznych opłacalnych w transporcie raczej nie będzie się wykorzystywać. Stąd można postawić wniosek, że system komunikacji powietrznej i wodnej w Podlaskim Rejonie Operacyjnym nie będzie odgrywał ważnej roli ze względu na słabo rozbudowaną infrastrukturę do tego typu transportu.

Rys. 12. Sieć dróg wodnych w Podlaskim Rejonie Operacyjnym

Wnioski

Infrastruktura komunikacyjna Podlaskiego Rejonu Operacyjnego należy do najuboższych w kraju. Ze względu na znaczne pokrycie terenu lasami oraz małą przejezdność (spowodowaną głównie gruntami torfowymi oraz poziomem wód gruntowych) utrudnione będzie poruszanie się na przelaj, a w niektórych rejonach nawet całkowicie niemożliwe.

Z punktu widzenia potrzeb działań bojowych należy stwierdzić, że sieć dróg może w istotny sposób utrudnić działanie zarówno obrońcy jak i prowadzącemu działania zaczepne.

Cechą charakterystyczną dla dróg jest ich mała szerokość, która często może uniemożliwić przemieszczanie się pojazdów w przeciwnych kierunkach.

W zakresie komunikacji kolejowej, gęstość trakcji jest niższa niż średnia krajowa. Istotnym obiektem komunikacyjnym, oprócz dużych węzłów kolejowych, może stać się punkt transportowy w Małaszewiczach. Odbywa się tutaj przeładunek towarów z wagonów normalnotorowych na szerokotorowe. Należy przypuszczać, że transport kolejowy w Podlaskim Rejonie Operacyjnym funkcjonowałby tylko w okresie kryzysu. Natomiast w okresie wojny, ze względu na niską odporność na działania przeciwnika ten rodzaj transportu jest mało przydatny.

Komunikacja lotnicza w tym rejonie nie odegra znaczącej roli. Mimo kilku lotnisk, które znajdują się tutaj, mogą one już w pierwszej fazie konfliktu zostać zniszczone. Jednakże ich możliwości trzeba będzie w maksymalnym stopniu wykorzystać w okresie kryzysu.

Transport rzeczny i kanałami może być wykorzystywany tylko na krótkich odcinkach i z tego powodu nie będzie odgrywał ważnej roli.

2.9. Zagrożenia powstawania klęsk żywiołowych oraz innych

Położenie geograficzne województwa podlaskiego, jego rola i miejsce w gospodarce kraju wskazuje, że podstawowych zagrożeń w czasie pokoju należy spodziewać się w dziedzinach związanych z:

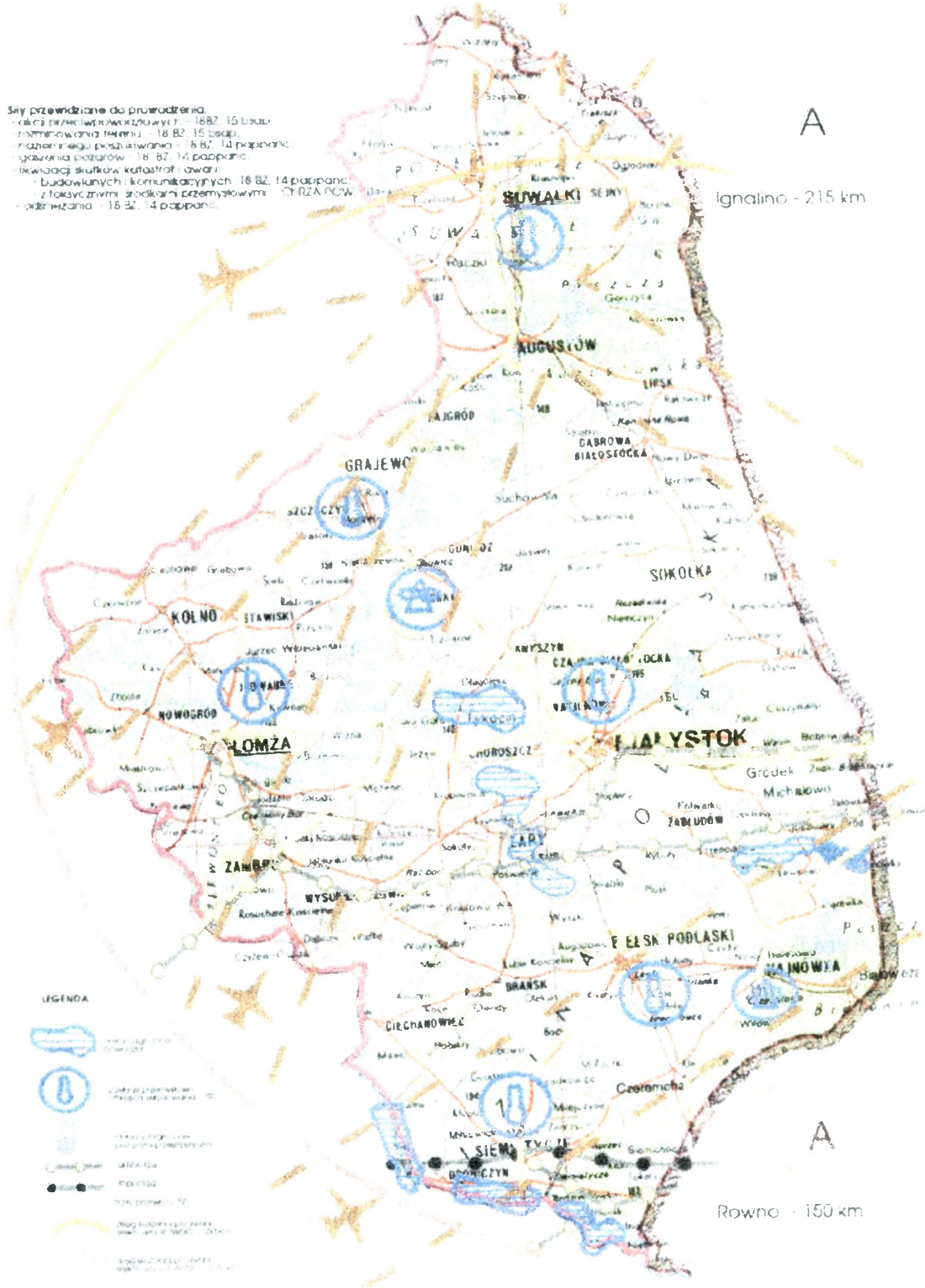
- degradacją środowiska naturalnego;
- możliwością wystąpienia awarii technologicznych;
- nieprzestrzegania przepisów bezpieczeństwa i higieny pracy;
- klęskami spowodowanym siłami przyrody.

Zagrożenia mogą być pochodzenia naturalnego lub wynikać z rozwoju cywilizacyjnego i działalności człowieka (Rys. 13.).

Sily przewidziane do prowadzenia:

- kaski przeciwuderzeniowe - 18 BZ, 15 bpa
- rękawice ochronne - 18 BZ, 15 bpa
- materiały przeciwzapalne - 18 BZ, 14 papapano
- gaśnice - 18 BZ, 14 papapano
- środki ochrony przed skutkami katastrof i awarii:
  - budowlanych i komunikacyjnych - 18 BZ, 14 papapano
  - z lokalnymi środkami przemysłowymi - 18 BZ, 14 papapano
  - podziemnymi - 18 BZ, 14 papapano

Rys.13. Mapa zagrożeń w województwie podlaskim

Zagrożenia pochodzenia naturalnego

Zagrożenia te obejmują:

- a) powódzie spowodowane wylewami rzek i kanałów oraz wynikłe z wystąpienia intensywnych opadów atmosferycznych i roztopów;
- b) obejmującą dużą powierzchnię pożary traw, zarośli i lasów spowodowane uderzeniem pioruna;
- c) zakażenia biologiczne ludzi i zwierząt gospodarskich;
- d) wichury, śnieżyce, gradobicia.

Zagrożenia związane z rozwojem cywilizacyjnym i działalnością człowieka

Zagrożenia te obejmują:

- a) skażenia toksycznymi środkami przemysłowymi (TSP) wód powierzchniowych i podziemnych, powietrza oraz gleby w wyniku:
  - awarii urządzeń, instalacji przemysłowych i zbiorników w zakładach produkcyjnych wykorzystujących w procesie produkcji lub magazynujących te środki;
  - wypadków w czasie transportu tych środków szlakami kolejowymi i drogami.
- b) wielkie pożary występujące na dużym obszarze lub obejmujące wiele obiektów, a powstałe w wyniku zapłonu substancji chemicznych, awarii sieci elektrycznych, maszyn i urządzeń, zaproszenia ognia lub podpalenia;
- c) katastrofalne powódzie w wyniku awarii obiektów hydrotechnicznych;
- d) wypadki komunikacyjne mogące mieć charakter masowy lub katastrofalny np.: kolejowe, drogowe z udziałem wielu pojazdów, a także lotnicze (z uwagi na fakt przebiegu korytarzy powietrznych);
- e) budowlane mogące powstać w wyniku rozszczelnienia instalacji gazowej i wybuchu gazu lub wad konstrukcyjnych;
- f) zakłócenia porządku i bezpieczeństwa publicznego spowodowane zamachami terrorystycznymi grup przestępczych, masowymi wystąpieniami lub protestami społecznymi na różnym tle;
- g) związane z występowaniem konfliktów zbrojnych sytuacje kryzysowe, będące skutkami wtórnymi katastrof np.: głód, epidemie, klęska ekologiczna;
- h) masowe migracje.

Przyczyny powstawania zagrożenia powodziowego

Zniszczenia lub uszkodzenia zapory lub tamy na zbiorniku wodnym "Siemianówka" (pojemność całkowita 79,5 mln. m³, pow. zalewu 32,5 km²), spowoduje zalanie **243 gospodarstw na terenie gmin Michałowo, Narewka i Narew**. Stwarza to bezpośrednie zagrożenie dla około **700 osób**.

Największe zagrożenie spowodowane nagłym przyborem wód w okresie wiosennych roztopów występuje wzdłuż rzeki **Bug na terenie gmin Mielnik, Siemiatycze, Drohiczyn, gdzie zagrożonych jest około 145 gospodarstw**, zamieszkałych przez **około 450 osób**. W strefie zagrożenia znajdują się głównie zabudowania gospodarskie, użytki rolne i obiekty mieszkalne. Zagrożenie powodziowe, jakie stwarzają rzeki Narew, Biebrza, Pisa, Nurzec dotyczy ok.70 miejscowości, które zamieszkuje ok. 1940 osób.

Zagrożenia pożarowe

Na obszarach niezurbanizowanych pożarami zagrożone są głównie rejony zwartych kompleksów leśnych, szczególnie w warunkach długotrwałej suszy i silnych wiatrów.

1. Do I kategorii zagrożenia lasów pożarami (KZLP) należy zaliczyć nadleśnictwo Dojlidy, Żednia, Bielsk Podlaski, Nowogród i Łomża;

2. Do II KZLP należy zaliczyć nadleśnictwo Augustów, Czarna Białostocka, Głęboki Bród, Maskulińskie, Nurzec, Płaska, Pomorze, Rajgród, Rudka, Supraśl, Suwałki, Szczerba, Knyszyn, Krynki, Waliły, Białobrzegi.

3. Do III KZLP należy zaliczyć nadleśnictwo Hajnówka, Białowieża, Borki, Browek, Czerwony Bór.

Potencjalne zagrożenie pożarowe i wybuchowe stanowią zbiorniki paliw płynnych, substancji łatwopalnych, wybuchowych oraz gazociągi przebiegające przez teren województwa podlaskiego, do nich należą:

1. **Gazociąg Kobryń – Warszawa** z odgałęzieniem do Siemiatycz (lasy i pola w południowej części województwa).

2. **Gazociąg Bobrowniki – Białystok – Łapy – Zambrów – Łomża** (lasy w rejonie Waliły, Sofipol, Grabówka).

3. **Gazociąg „Jamal”: Kondratki – Zabłudów Wysokie Mazowieckie Zambrów** (lasy w południowo – wschodniej części województwa).

Poważne zagrożenie pożarowo-wybuchowe stanowią:

- magazyny paliw w miejscowościach: **Walily, Narewka i Buchwałowo;**
- magazyny i rozlewnia płynnego gazu propan-butan w m. **Łomża;**
- rozlewnia gazu płynnego w m. **Raczki (powiat suwalski);**
- rozlewnia gazu w m. **Planta (powiat hajnowski).**

Zagrożenia biologiczne

Zagrożenie to może wystąpić po każdej katastrofie ekologicznej takiej jak powódź, huragan, trąba powietrzna itp., awarii systemu zaopatrzenia ludności w wodę, systemu usuwania i niszczenia nieczystości oraz odpadów (np. zatopienia studni na terenach zalewowych, oczyszczalni ścieków, awarii kolektora ścieków, awarii wodociągu publicznego itp.) Epidemia choroby zakaźnej może wystąpić także w następstwie użycia drobnoustrojów lub ich jądów w celach terrorystycznych. Rejony występowania takich zjawisk oraz ich skala są trudne do przewidzenia.

Potencjalne zagrożenie epidemiologiczne, stwarza każda duża oczyszczalnia, a w szczególności w m. **Brańsk** na skutek wiosennych wylewów rzeki Nurzec.

Wichury

Silne wiatry mogą spowodować lokalne utrudnienia w przejeźdności dróg oraz uszkodzenia napowietrznych linii energetycznych i telefonicznych. Miejscowe zagrożenia mogą stanowić linie energetyczne wysokich napięć 110 kV, 220 kV i 400 kV.

Obfite i długotrwałe opady śniegu w połączeniu z innymi zjawiskami atmosferycznymi (wiatr, niskie temperatury) mogą spowodować duże utrudnienia komunikacyjne na głównych drogach województwa podlaskiego.

Zagrożenia toksycznymi środkami przemysłowymi (TŚP)

Są to nagromadzone w zakładach przemysłowych województwa podlaskiego środki toksyczne, głównie chlor, amoniak i dwutlenek siarki (Tabela 3). Do zagrożeń należy tu także zaliczyć niekontrolowany spust do rzek i zbiorników wodnych toksycznych ścieków przemysłowych.

Awarie zbiorników (instalacji) z substancjami toksycznymi, mogą spowodować zniszczenie życia biologicznego w zbiornikach wodnych, przenikanie tych substancji do wód gruntowych lub gleby i ich degradację. Zagrożenia tego typu występują wokół każdego, nawet średniej wielkości zakładu pracy, gospodarstwa hodowlanego i oczyszczalni ścieków.

Transport lądowy TŚP powinien odbywać się po ściśle określonych szlakach kolejowych i drogach kołowych. Za strefę bezpośredniego zagrożenia należy uważać pas terenu bezpośrednio przyległy do tych szlaków (dróg) o szerokości do 4 km (z każdej strony), wyznaczony granicą możliwych porażień śmiertelnych i średnich. Maksymalne zasięgi rozprzestrzeniania się obłoku chloru w przypadku awarii cysterny kolejowej o ładowności od 20 do około 50 ton lub cysterny samochodowej o ładowności do 20 ton mogą wynosić odpowiednio do 11 i 7 km.

Poważne zagrożenie dla środowiska stanowi transport rurociągowy ropy naftowej i jej produktów. W przypadku awarii istnieje możliwość zanieczyszczenia zasobów wód podziemnych i powierzchniowych oraz gruntu na znacznym obszarze.

Największe zagrożenie w tym zakresie stwarza ropociąg "Przyjaźń" przebiegający przez teren województwa Podlaskiego (wzdłuż doliny rzeki Bug) oraz jego przepompownia położona w Adamowie (gmina Mielnik).

Tabela 3. Ważniejsze obiekty GN stwarzające zagrożenie dla ludności i wojsk z uwagi na zgromadzone TŚP

Obiekt	Adres	Rodzaj środka (w tonach)
1	2	3
Wodociągi Białostockie	Białystok, ul. Wysockiego 160 ul. 1000 – lecia PP 77	chlor 15; kwas solny 6 zasada sodowa 5; kwas siarkowy 2
	Białystok, Jurowce	chlor 3
	Wasilków, ul. Białostocka 77	chlor 3
Przedsiębiorstwo Przemysłu Chłodniczego	Białystok, ul. Baranowicka 113 ul. Pozioma 4	amoniak 45 amoniak 20
Okręgowe Przedsiębiorstwo Przemysłu Mięsnego	Białystok, ul. Pozioma 2	amoniak 20
Zakłady Przemysłu Bawełnianego „FASTY”	Białystok, ul. Przędzalniana 8	propan butan 20; metanol 45 kwas solny 16; zasada sodowa 20 woda utleniona 20

Geograficzna ocena Podlaskiego Rejonu Operacyjnego

Białostockie Zakłady Przemysłu Owocowo – Warzywnego	Białystok, ul. Octowa 1	amoniak 10; kwas octowy 250 alkohol etylowy 2,5
Elektrociepłownia	Białystok, ul. Gen. Andersa 3	kwas solny 160; zasada sodowa 100; olej opałowy 100; olej turbinowy 50 hydrazyna 0,2
Przedsiębiorstwo Przemysłu Spirytusowego „POLMOS”	Białystok, ul. Elewatorska 20	alkohol etylowy 6600
Zakład Taboru PKP	Czeremcha, ul. Kolejowa 1	olej kreozotowy 42; olej napędowy 4 smoła fenolowa 93
Cukrownia SA	Łapy, ul. Żwirki i Wigury	olej opałowy 10000; wysłodki 5000 soda kaustyczna 10; formalina 40 melas buraczany 10000 cukier (pył) 30000
Zakłady Naprawy Taboru Kolejowego	Łapy, ul. Niskiego Łapińskiego 29	kwas solny 0,8; kwas siarkowy 0,3 etylina 15
Zakłady Przetwórstwa Owocowo– Warzywnego „Ogród Podlaski Sp. z o.o.”	Siemiatycze, ul. Armii Krajowej 33	amoniak 40
Przedsiębiorstwo Przemysłu Spożywczego	Łomża, ul. Poznańska 121	dwutlenek siarki 30 amoniak 4
Zakłady Przemysłu Bawełnianego „NAREW”	Łomża, ul. Wojska Polskiego 161	propan butan 10; metanol 25; kwas solny 6; zasada sodowa 10 woda utleniona 10
Zakłady Płyt Wiórowych	Grajewo, ul. Wiórowa 1	formaldehyd 200; amoniak 160
Zakłady Przemysłu Bawełnianego „ZAMTEX”	Zambrów, ul. Wojska Polskiego 27	propan butan 10; metanol 25; kwas solny 50; zasada sodowa 10 woda utleniona 10
Zakłady Drobiarskie	Suwałki, ul. Wojska Polskiego 112a	amoniak 22
Spółdzielnia Mleczarska	Suwałki, ul. Wojska Polskiego 110c	amoniak 15; kwas solny 32 kwas azotowy 3
Gazownia Miejska	Suwałki, ul. Nowowiejska 1	propan butan 1200 m ³

Zagrożenie skażeniem promieniotwórczym

Zagrożenie to stwarzają rozmieszczone na terytorium państw ościennych elektrownie jądrowe. Obecnie otacza nas **26 czynnych reaktorów jądrowych w Niemczech, Szwecji, Litwie, Rosji, Czechach, Słowacji i Ukrainie** – każdy o mocy powyżej 440 MW. Awaria jednego z nich może spowodować podwyższenie poziomu promieniowania jonizującego na rozległych obszarach, które swoim zasięgiem obejmie również województwo podlaskie.

Przestępczość zorganizowana

Coraz częstsze przypadki użycia materiałów i urządzeń wybuchowych w działaniach o charakterze przestępczym, staje się w naszym kraju zjawiskiem bardzo niebezpiecznym, dotyczy to również województwa podlaskiego.

Celem działań grup przestępczych mogą stać się obszary, obiekty i urządzenia ważne dla bezpieczeństwa publicznego, interesu gospodarczego państwa, obronności, a w szczególności:

1. Zakłady, obiekty i urządzenia mające istotne znaczenie dla funkcjonowania aglomeracji miejskich (elektrownie, ciepłownie, ujęcia wody, wodociągi i oczyszczalnie ścieków).
2. Zakłady stosujące, produkujące lub magazynujące TŚP.
3. Rurociągi paliwowe, linie energetyczne i telekomunikacyjne, zapory wodne i inne urządzenia hydrotechniczne.
4. Banki, obiekty i urządzenia telekomunikacyjne, pocztowe oraz telewizyjne i radiowe.
5. Zakłady produkcji specjalnej.
6. Magazyny rezerw państwowych.

Oprócz użycia materiałów wybuchowych przez grupy przestępcze coraz częściej zdarzają się kradzieże substancji chemicznych: trujących, żrących bądź promieniotwórczych. Wykorzystanie tych substancji do działań przestępczych może spowodować katastrofalne skutki i objąć swym zasięgiem bardzo duże grupy ludzi.

Wśród ww. zagrożeń ważnych dla systemu obronnego i gospodarczego województwa w okresie zewnętrznego zagrożenia bezpieczeństwa państwa, kryzysu polityczno-militarnego i wojny, istnieje prawdopodobieństwo nasilenia się przestępstw o charakterze kryminalnym przeciwko życiu i zdrowiu oraz mieniu. Ze względu na swój charakter i oddziaływanie społeczne mają one istotny wpływ na poziom społecznego bezpieczeństwa i porządku publicznego.

go. Obiektami zamachów zaktywizowanych środowisk przestępczych będą: dobra konsumpcyjne, waluty, paliwa itp. znajdujące się głównie w obrocie detalicznym i hurtowym.

Inne zagrożenia

Fundamentalne zmiany, jakie zaszły w ostatnich latach w Europie Środkowej i Wschodniej, rozpad ZSRR, przystąpienie Polski do NATO oraz usytuowanie naszego kraju na europejskiej osi geostrategicznej sprawia, że problemy obronności i bezpieczeństwa są kluczową kwestią "Polskiej Racji Stanu".

Powstanie nowych, niezależnych państw na wschodzie (posiadających znaczny potencjał militarny), niestabilnych politycznie, powoduje szereg zagrożeń, które mogą się ujawnić w każdej chwili. Możliwość wybuchu zbrojnych konfliktów lokalnych stanowi poważne niebezpieczeństwo, które w przypadku rozszerzenia się na większy obszar mogło wywołać groźną dla naszego bezpieczeństwa wielką falę uchodźców ze wschodu (migracja), a także odcięcie lub znaczne ograniczenie dostaw surowców strategicznych (ropa, gaz).

Nie można też wykluczyć możliwości wybuchu **zbrojnych konfliktów o podłożu religijnym, etnicznym lub ekonomicznym**, między nowymi podmiotami politycznymi, z wciągnięciem w orbitę działań militarnych państw ościennych, w tym Polski.

Przyczyny zagrożeń mogą mieć różne podłoża i źródła. Każda klęska, katastrofa lub stan zagrożenia, bez względu na przyczynę powstania może spowodować straty w najważniejszych dla ludzi wartościach, interesach lub celach. Dezorganizuje normalne życie, powoduje załamanie lub przeciążenie administracji i infrastruktury państwa lub jego części.

Wnioski

Typowymi zagrożeniami w czasie pokoju i kryzysu polityczno-militarnego, które mogą wystąpić na obszarze województwa podlaskiego są:

1. Katastrofalne zatopienia spowodowane powodziami lub awariami obiektów hydrotechnicznych.
2. Pożary przestrzenne kompleksów leśnych.
3. Zakażenia biologiczne ludzi występujące jako epidemie (grypa, wirusowe zapalenie wątroby typu A, czerwonka) i epizootie zwierząt (pryszczycza, wścieklizna).
4. Katastrofalne huragany, zawieje, śnieżyce i burze gradowe.

5. Skażenia toksycznymi środkami przemysłowymi emitowanymi do atmosfery w wyniku awarii instalacji przemysłowych i zbiorników w zakładach produkujących lub wykorzystujących w procesie produkcji te środki.
6. Skażenia promieniotwórcze, które mogą powstać w wyniku awarii elektrowni atomowych państw ościennych.
7. Zjawiska terroryzmu kryminalnego przejawiającego się głównie użyciem materiałów wybuchowych.

Katastrofalne powodzie spowodować mogą niebezpieczeństwo dla życia ludzkiego oraz poważne straty i szkody w rolnictwie, infrastrukturze technicznej, komunalnej oraz w dobrach kultury.

Podstawowym sposobem ochrony ludności, zwierząt gospodarskich i dobytku będzie ewakuacja lub samo ewakuacja z rejonów zagrożonych, prowadzona wg planu obrony cywilnej województwa.

Największe niebezpieczeństwo dla życia i zdrowia ludzkiego stwarzają również rozległe pożary przestrzenne. W zależności od rozwoju sytuacji na terenie objętym rozprzestrzenianiem się pożarów, może być prowadzona ewakuacja ludności i zwierząt gospodarskich. Skala zagrożenia powoduje konieczność przewidywania udziału sił i środków ratowniczych z sąsiadującymi województw: warmińsko-mazurskiego, mazowieckiego i lubelskiego. Lokalne pożary w zakładach posiadających TŚP mogą spowodować 1,5 – 2 - krotne zwiększenie zasięgów rozprzestrzeniania się TŚP w powietrzu.

W przypadku wystąpienia skażeń promieniotwórczych działania ochronne realizowane będą wg ustaleń służb specjalistycznych i administracji, których ścisłe przestrzeganie w istotny sposób może zmniejszyć skutki tych skażeń.

Obfite i długotrwałe opady śniegu w połączeniu z innymi zjawiskami atmosferycznymi mogą spowodować znaczne utrudnienia komunikacyjne, a tym samym stanowiąc będą zagrożenia dla społeczeństwa i funkcjonowania gospodarki województwa.

Zjawiska terroryzmu kryminalnego przejawiającego się głównie użyciem materiałów wybuchowych, broni palnej i podpaleniem obiektów, działalnością rodzimych grup przestępczych i ich powiązania z grupami przestępczymi w innych krajach mogą przyczynić się do:

- powstania zagrożenia dla życia, zdrowia lub wolności obywateli;
- bezpośredniego zagrożenia dla mienia o znacznej wartości;

– bezpośredniego zagrożenia obiektów i urządzeń ważnych dla bezpieczeństwa lub obronności państwa, siedzib organów administracji rządowej i samorządowej, obiektów kultury narodowej.

Pozostałe zagrożenia mają postać zdarzeń lokalnych obejmujących obszar jednej gminy lub powiatu.

2.10. Ocena operacyjnego przygotowanie terenu

Skuteczność obrony terytorium RP w istotny sposób jest uzależniona od umiejętności wszechstronnego wykorzystania lub adaptacji przez siły zbrojne na potrzeby obronne istniejących systemów gospodarczych, należących do szeroko rozumianego terenu.

Teren wywierał zawsze istotny wpływ na możliwości i sposoby prowadzenia działań bojowych. Umiejętne jego wykorzystanie było w historii wojen jednym z najważniejszych atutów każdego dowódcy, należało do głównych mierników jego kunsztu i mistrzostwa.

Teren należy traktować jako jeden z głównych czynników warunkujących możliwości wojsk i sposoby prowadzenia walki. Nie ma w zasadzie takiego elementu w systemie działań bojowych, który by nie zależał bezpośrednio bądź pośrednio od infrastruktury. Właściwie wykorzystany teren wzmacnia możliwości obrońcy - staje się on w pewnym sensie elementem walczącym.

Podstawowe urządzenia oraz instytucje wraz z niezbędnym wyposażeniem rzeczowym i osobowym, służące do zapewnienia materialnych warunków działalności w ramach całej gospodarki lub jej poszczególnych działów, tworzą infrastrukturę.

Specyficzna rola w działaniach bojowych przypada infrastrukturze obronnej, jako elementowi tworzonemu i wyodrębnionemu specjalnie na określone potrzeby. Budowę i rozbudowę jej elementów realizuje się w zarówno w okresie pokoju jak i wojny. Ogólne rozmiary, stan i poziom rozbudowy infrastruktury obronnej uzależnia się od możliwości gospodarczych państwa.

Duża różnorodność elementów i obiektów infrastruktury obronnej na terytorium Podlaskiego Rejonu Operacyjnego uniemożliwiła nam całościowe potraktowanie tej problematyki. Przedstawiamy zatem tylko wybrane systemy, budowle i urządzenia, mające istotny wpływ na ewentualne działania bojowe.

Na rozwój infrastruktury regionu w znacznym stopniu wpłynęło położenie geopolityczne. Podlaski Rejon Operacyjny jest dla Polski niezwykle ważny. Wyprowadza on w prostym kierunku z Moskwy przez Mińsk na Warszawę. Jest to strategicznie ważny kierunek, o czym wielokrotnie mogliśmy przekonać się w naszej historii.

Na omawianym obszarze można wyróżnić wiele naturalnych rubieży, które po rozbudowie inżynierskiej mogą stać się znaczącymi rubieżami obronnymi. Są to:

- zachodnia i wschodnia krawędź Kotliny Biebrzańskiej, która zaznacza się w terenie progami o wysokości od kilku do 30 m, dominującym nad rozległymi bagnami, gdzie zalegają pokłady torfu, zaś teren jest bardzo trudno dostępny, ze względu na brak dróg,
- południowa i północna krawędź doliny górnej Narwi, dominująca nad zabagnioną doliną od kilku do 50 m w rejonie Suraza. Dolina pocięta jest licznymi starorzeczami i dopływami, a szerokość jej wynosi 1 - 6 km,
- południowo-zachodnia krawędź Wysoczyzny Drohiczyńskiej, na odcinku od granicy państwowej wzdłuż Bugu do Małkini Górnej długości około 115 km. Teren wznosi się tu od 20 do 30 m nad doliną, szerokości 1,5 - 4,0 km,
- wschodnie i zachodnie stoki południkowego pasa Pogórza Sokólskiego, na odcinku od Dąbrowy Białostockiej do Sokółki i dalej wzdłuż wschodniego skraju Puszczy Knyszyńskiej, o łącznej długości około 65 km. Występujące pagórki o wysokościach od 10 do 40 m umożliwiają dobry wgląd w otaczający je teren, a porastające je lasy stwarzają dobre warunki maskujące².

Forsowanie rzeki Narwi jest trudne ze względu na podmokłą, odcinkami zabagnioną dolinę rzeki. Ogólnie na Narwi od granicy państwowej są dwadzieścia cztery mosty drogowe, cztery mosty kolejowe, siedem promów przewozowych, a poza tym osiemnaście miejsc do urządzania różnych przepraw, w tym cztery do przeprawy czołgów pod wodą.

Infrastruktura łączności i informatyki

W skład sieci telekomunikacyjnej wchodzi: obiekty i linie telekomunikacyjne, obiekty teletransmisyjne i radiokomunikacyjne. Głównym zadaniem całej sieci telekomunikacyjnej jest utrzymanie połączeń telefonicznych, telegraficznych, faksowych, internetowych itp. oraz

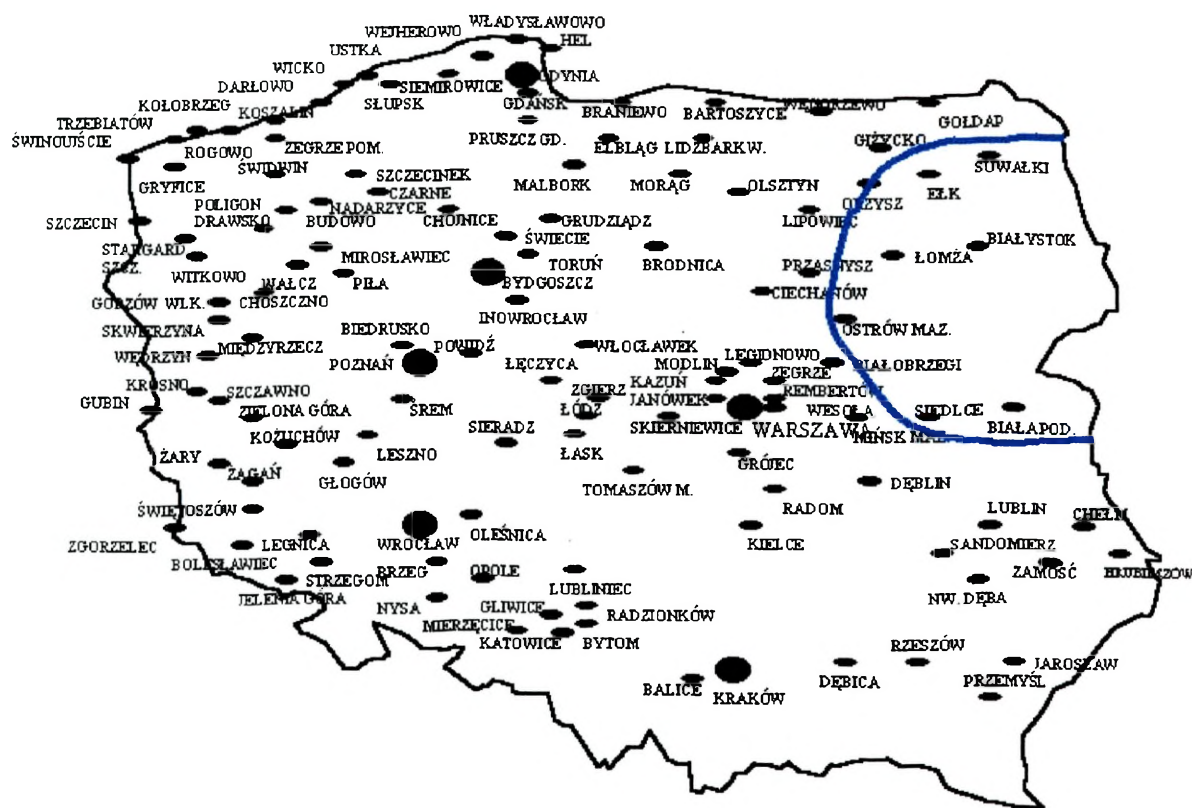
---

² Ibidem, str. 18-19.

rozprowadzania kanałów TV, bądź TViR do ośrodków nadawania na obszarze Podlaskiego Rejonu Operacyjnego.

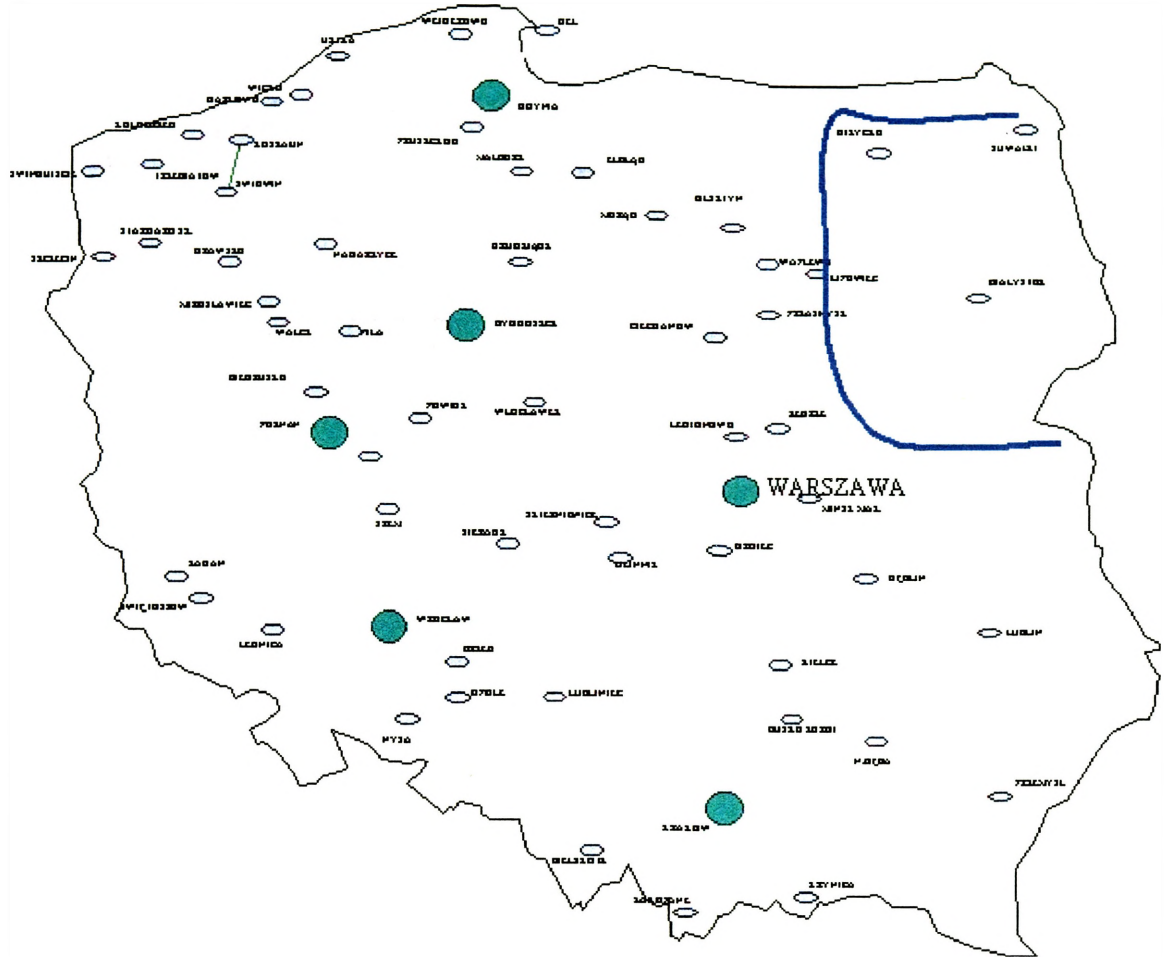
Sieć telekomunikacyjna w Podlaskim Rejonie Operacyjnym jest rozwinięta nierównomiernie. W miarę zapewnia ona połączenia telekomunikacyjne na obszarze opisywanego rejonu. Daje to możliwości korzystania w razie konieczności z cywilnej infrastruktury telekomunikacyjnej dla potrzeb wojsk operacyjnych i OT.

Jest to duże osiągnięcie ponieważ ciągle zwiększa się szybkość przesyłu informacji, trwałość oraz bezpieczeństwo systemu telekomunikacyjnego, co ma duży wpływ na przepływ informacji, a w efekcie końcowym ma wpływ na dowodzenie.³ Szczegóły rozmieszczenia sieci telekomunikacyjnej przedstawiają rysunek 13 i 14.

Rys. 13. Schemat rozmieszczenia GWŁ Podlaskiego Rejonu Operacyjnego

³ Sobierajski R., Stańczuk S., Wybrane obiekty infrastruktury obronnej i ekonomicznej na obszarze RP, Warszawa 1991, s. 43-44; Wybrane obiekty infrastruktury obronnej i ekonomicznej na obszarze RP, Warszawa 1991, s. 23.

Rys. 14. Schemat podsystemu łączności telefoniczno - telefaksowej Podlaskiego Rejonu Operacyjnego (rozmieszczenie central cyfrowych)

Infrastruktura transportowa

System transportowy tworzy sieć wzajemnie powiązanych ze sobą dróg kołowych, kolejowych, wodnych, powietrznych i przesyłowych. Posiada on odpowiednio rozmieszczone organa zarządzania i obsługi, urządzenia techniczne oraz pracujące na wymienionych szlakach różne rodzaje transportu. System komunikacji łączy bazy zaopatrzenia i szpitale oraz sztaby z wojskami. Służy do przewozu wojsk, ludności cywilnej, ładunków oraz przekazywanie różnych informacji.

Sieć drogowa obejmuje różne rodzaje dróg lądowych, od autostrad po ścieżki piesze i rowerowe. Jest to najbardziej rozgałęziona sieć transportowa, która mogła by nawet obsłużyć potrzeby transportowe podlaskiego rejonu, nie zawsze jednak w sposób ekonomiczny. Służy

ona głównie do przewozów na bliższe odległości. Zaspakaja również w dużym stopniu potrzeby ruchu osobowego.

Łączna sieć dróg kołowych Rejonu Podlaskiego dla pojazdów dwuśladowych oraz ulic miejskich szacuje się na 72 tys. km. Są to przeważnie drogi wąskie i gruntowe, służące gospodarce rolnej i leśnej. Na omawianym obszarze sieć dróg jest słabo rozwinięta. Jej gęstość wynosi 52,6 km na 100 km².

Z geograficznego punktu widzenia – znaczenie komunikacyjne drogi zależy od wielkości i znaczenia ośrodków które łączy. W związku z tym na terenie Podlaskiego Rejonu można ustalić następującą klasyfikację dróg:

a) drogi o znaczeniu międzynarodowym: Londyn - Haga - Berlin - Świecko - Warszawa - Siedlce - Terespol - Moskwa; Paryż - Praga - Kudowa-Zdrój - Wrocław - Łódź - Warszawa - Białystok - Leningrad.

b) drogi o znaczeniu krajowym: Białystok - Warszawa (E – 18) - Wrocław (E-67); Białystok - Biała Podlaska – Lublin.

c) drogi o znaczeniu regionalnym: Białystok – Zambrów; Białystok – Augustów.

d) drogi o znaczeniu lokalnym: Białystok – Hajnówka; Białystok – Mońki; Biała Podlaska - Radzyń Podlaski.

Transport (bazy transportowe, transport specjalistyczny) na terenie Podlasia Zachodniego i Niziny Podlaskiej charakteryzuje się słabo rozwiniętą infrastrukturą gospodarczą, niższą od przeciętnej krajowej. Istotnymi składowymi transportu są: transport drogowy, kolejowy i lotniczy. W omawianym obszarze praktycznie nie wykorzystuje się transportu rzeczowego ze względu na słabo rozbudowaną bazę przeładunkową na rzekach.

Bazy transportowe posiadają niewiele pojazdów w nielicznych zakładach pracy i firmach prywatnych, których liczba stale się zmienia. Względnie stałymi bazami są bazy PKS.

Istotne znaczenie dla ruchu międzynarodowego posiadają trzy przejścia graniczne w Bobrownikach, Terespolu i Siemiatyczach.

Gęstość **sieci kolejowej** na obszarze Podlaskiego Rejonu Operacyjnego jest mała. Na 100 km powierzchni przypada 3,8 km kolei. Drogi kolejowe, podobnie jak drogi jezdne w omawianym rejonie przebiegają wzdłuż równoleżnika. Linie kolejowe są dwutorowe lub jednotorowe, najmniejszy promień skrętu jest zróżnicowany i wynosi od 210-310 do 370-430 m. Szyny są przeważnie typu ciężkiego 38-45 kg na 1 metr bieżący. Podkłady są najczęściej

Szyny są przeważnie typu ciężkiego 38-45 kg na 1 metr bieżący. Podkłady są najczęściej drewniane – dopuszczalny nacisk na jedną oś od 13 do 25 ton. Trakcje są elektryczne i spalinowe. Długość odcinków przeładunkowych na stacjach lub w ich rejonie jest różna i wynosi od 675 do 840 m.

Węzły kolejowe, gdzie łączą się trzy i więcej drogi kolejowe, są rozmieszczone w większych miastach regionu. Do jednego z ważniejszych węzłów kolejowych zaliczamy Białystok (5 linii kolejowych). Znaczącymi liniami kolejowymi, które przekraczają granicę Polski i Białorusi są linie w pobliżu miejscowości Kuźnica oraz Tokary.⁴

Infrastruktura lotniskowa

Transport lotniczy w Podlaskim Rejonie Operacyjnym jest bardzo słabo rozwinięty - pod względem przewozów pasażerskich oraz towarów. Na terenie Podlaskiego Rejonu Operacyjnego znajdują się 4 lotniska: Biała Podlaska – I klasy; Radzyń Podlaski – II klasy; Krzywica – II klasy; Wysokie Mazowieckie – II klasy.

Największym z tych lotnisk jest lotnisko w Białej Podlaskiej, posiadające dwa pasy startowe (najdłuższy prawie 3km długości) oraz liczne drogi kołowania. Niestety lotnisko to posiada przestarzałą infrastrukturę, która aktualnie uniemożliwia korzystanie z niego przez lotnictwo wojskowe. Lotnisko to przewidywane jest do rozbudowy w latach 2003-2006 jako strategiczne wysunięte lotnisko sojuszu NATO.

W rejonie znajduje się też jeden drogowy odcinek lotniskowy, który nie jest wykorzystywany do komunikacji lotniczej.

Dodatkowe możliwości bazowania samolotów stwarzają lądowiska dysponujące utwardzonym pasem startowym i posiadające sprzęt radionawigacyjny pozwalający na kierowanie lotami. Warunki takie spełnia lądowisko sanitarne i sportowe w Krywlanach.

Lotniska Podlaskiego Rejonu Operacyjnego mogą spełniać epizodyczne zadania podczas walk. Po odpowiednim przygotowaniu oraz doposażeniu mogą stanowić istotny element wsparcia logistyki walczących.

---

⁴ Sobierajski R., Stańczuk S.,..., op. cit., s. 44-47; Wybrane obiekty..., op.cit., s. 27-29.

Infrastruktura logistyczna Podlaskiego Rejonu Operacyjnego

Na infrastrukturę logistyczną Podlaskiego Rejonu Operacyjnego składają się:

- infrastruktura materiałowa,
- infrastruktura remontowa,
- infrastruktura medyczna,
- infrastruktura transportowa.

Infrastruktura materiałowa **to możliwości świadczenia usług przez określone instytucje oraz organa wykonawcze umożliwiające zaopatrywanie wojsk w niezbędne środki materiałowe.**

Głównymi elementami infrastruktury materiałowej są: zakłady produkcyjne, zakłady usługowe oraz magazyny i składy zarówno cywilne, jak i wojskowe.

Na terenie Podlaskiego Rejonu Operacyjnego znajduje się sześć większych składów MPS: Sokółka (wojskowy), Białystok, Waliły, Narewka, Bielsk Podlaski, Siedlce. Przechowuje się w nich produkty naftowe rzędu 20000 do 60000 metrów sześciennych. W razie działań wojennych należy liczyć się z możliwością utraty tych punktów.

Do znaczących zakładów pracy mogących wspomóc logistykę należy zaliczyć:

- Zakład Przemysłu Wełnianego „Biawena” – produkcja przedmiotów zaopatrzenia mundurowego.
- Zakład Sprzętu Oświetleniowego „Ponam” – produkcja sprzętu oświetleniowego.
- Lubelskie Zakłady Graficzne – zapasy papieru różnego rodzaju, możliwości drukarskie.
- Spółdzielnia „Intrograf” – możliwości drukarskie, zapasy środków papierniczych.
- Zakłady Przemysłu Włókienniczego „Fasta” – produkcja przedmiotów zaopatrzenia mundurowego.

Ponadto ważną rolę będą odgrywać składnice, składy i magazyny 10 RBM (Osowiec, Zambrów, Białystok, Hajnówka, Łomża) tworzące stacjonarną infrastrukturę logistyczną wraz z zakładami usługowymi takimi jak pralnie, piekarnie i warsztaty szewskie i krawieckie.

Duże znaczenie będzie miało również wykorzystanie istniejącej sieci piekarni, pralni, łaźni, sklepów spożywczych, hurtowni itp. znajdujących się na terenie Podlaskiego Rejonu Operacyjnego.

Na **infrastrukturę remontową** składają się zakłady produkcyjno – remontowe, usługowe techniczne, motoryzacji, zakłady i magazyny sprzętu technicznego oraz części zamiennych.

Największym ośrodkiem remontowym na terenie podlaskiego rejonu operacyjnego jest Białystok. Zakład naprawczy PKS posiada zdolności naprawcze wielkości 10 – 20 uszkodzonych pojazdów kołowych jednocześnie. Okręgowy Zakład Transportu i Maszyn Drogowych można wykorzystać do transportu zaopatrzenia, utrzymania dróg i wykonywania prac ziemnych. W wagonowni pozaklasowej oraz lokomotywowni pozaklasowej w Białymstoku można wykonywać naprawy różnorodnego sprzętu wojskowego.

Ponadto można brać pod uwagę większość warsztatów naprawczych samochodowych, szczególnie samochodów ciężarowych, a także hurtownie i sklepy części zamiennych.

Głównym elementem wojskowej infrastruktury remontowej są Rejonowe Warsztaty Techniczne, których elementy rozmieszczone są w Białymstoku, Zambrowie i Siedlcach.

Infrastruktura medyczna na terenie omawianego rejonu nie odbiega znacznie od sieci obiektów przypadających na średnią krajową. Najistotniejsze z punktu widzenia infrastruktury wojskowej są szpitale znajdujące się w Siedlcach, Białej Podlaskiej oraz Białymstoku.

Liczba łóżek w Siedlcach wynosi 2300, w Białej Podlaskiej 1712 i Białymstoku 4340. Większość ośrodków służby zdrowia dysponuje transportem sanitarnym możliwym do wykorzystania w wypadku prowadzenia działań w tym rejonie jednak ich liczba i stan co roku ulega zmniejszeniu i pogorszeniu. Ponadto w każdej większej miejscowości znajdują się zakłady opieki zdrowotnej, dysponujące przychodniami lekarskimi różnych specjalności.

Na bazie ww. szpitali możemy organizować dywizyjne punkty opatrunkowe, wykorzystując ich zasoby oraz personel. W oparciu o przychodnie lekarskie można organizować brygadowe i batalionowe punkty opatrunkowe.

Zakończenie

Teren Podlaskiego Rejonu Operacyjnego jest niezbyt sprzyjający dla nacierającego, a bardziej sprzyjający dla prowadzącego działania obronne. W związku ze zróżnicowanym terenem w początkowej fazie działań należy liczyć się z koniecznością prowadzenia działań opóźniających. Do walki wkroczyłyby pododdziały o wysokiej mobilności np. BKPow. W

następnej kolejności użyto by pododdziałów operacyjnych, których gotowość do działania pozwalałaby na to. Jako ostatnie do walki weszłyby jednostki o niższym stopniu gotowości bojowej.

Słaba gospodarka w znaczący sposób ogranicza możliwości korzystania z zasobów infrastruktury rejonu. Również słabo rozwinięty układ dróg, kolei oraz lotnisk ogranicza możliwość prowadzenia manewrowych działań.

Nieliczne wielkie miasta (Białystok, Biała Podlaska) ograniczą konieczność prowadzenia działań w mieście przez nacierającego, jednak ich położenie w znaczący sposób może być postrzegana w aspekcie kanalizowania ruchu wojsk przeciwnika.

Obiekty przemysłowe w działaniach zaczepnych przeciwnika nie stanowiłyby celów wartościowych. Natomiast ich wykorzystanie jest w znacznym stopniu utrudnione w wyniku braku rozwiązań systemowych w naszym kraju. Duża część tych obiektów nie spełnia wymogów wynikających z potrzeb oddziałów i pododdziałów logistycznych.

W tym kontekście możemy mówić o istnieniu podsystemu militarnego infrastruktury obronnej, chociaż nie został on jeszcze ostatecznie ukształtowany zgodnie z nowymi planami reorganizacji Sił Zbrojnych. Natomiast podsystem pozamilitarny infrastruktury obronnej w zasadzie składa się z nie powiązanych w logiczną całość elementów, które mogą być wykorzystywane przez wojska w czasie działań bojowych.

Ze względu na bliskość Obwodu Kaliningradzkiego - Podlaski Rejon Operacyjny jest w obecnym czasie szczególnie ważnym obszarem pod względem militarnym.

2.11. Ocena infrastruktury pozamilitarnej dla potrzeb obronnych

Słowo „infrastruktura” pochodzi od łacińskich słów: *infra* – pod i *struktura* – budowa.⁵ Ogólnie oznacza obiekty, urządzenia stałe. Najszerszym znaczeniowo pojęciem jest infrastruktura państwa. Są to „urządzenia /np. w dziedzinie transportu, komunikacji/ i instytucje /np. w dziedzinie oświaty, ochrony zdrowia/ niezbędne do zapewnienia należytego funkcjonowania produkcyjnych działów gospodarki i społeczeństwa, ułatwiające i warunkujące działalność gospodarczą i społeczną”.⁶

---

⁵ W. Kopaliński. Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych, Warszawa 1989, s. 229.

⁶ Encyklopedia Popularna PWN, Warszawa 1996, s. 318.

Uzupełnieniem infrastruktury społecznej i ekonomicznej, która ze względu na swój charakter i funkcje jest zdolna do zabezpieczenia realizacji zadań związanych z obronnością kraju jest infrastruktura obronna. Ma ona specjalny charakter i jest przeznaczona do celów militarnych.⁷ Infrastrukturą obronną są więc „obiekty i urządzenia stałe oraz instalacje niezbędne do skutecznego funkcjonowania systemu obronnego państwa, budowane /tworzone/ głównie w czasie pokoju i rozbudowywane /uzupełniane/ w okresie kryzysu, zagrożenia konfliktem zbrojnym lub wojną”.⁸

Infrastrukturę obronną można podzielić według różnych kryteriów. Przyjmując analizę systemową infrastruktury obronnej możemy ją podzielić na podsystemy militarny i pozamilitarny. Infrastruktura militarna obejmuje obiekty i urządzenia służące bezpośrednio do zaspokajania potrzeb sił zbrojnych. Dlatego, postrzeganie infrastruktury militarnej nakazuje przeprowadzenie analizy możliwości i potrzeb na bazie obszarów administrowanych przez okręgi wojskowe i WSzW. W ramach tych obszarów należy wyszczególnić infrastrukturę pozamilitarną, która podlega bezpośrednio organom administracji państwowej i w okresie zagrożenia wojennego realizuje zadania na korzyść podsystemu militarnego.

Infrastruktura pozamilitarna /zwana również niemilitarną/ to obiekty, urządzenia stałe i instytucje warunkujące bezpieczeństwo państwa. Ze względu na specyficzny charakter i zadania są one elementem infrastruktury obronnej, obejmują bowiem przede wszystkim obiekty i urządzenia instytucji podległych MSWiA: Policji Państwowej, Państwowej Straży Pożarnej, Straży Granicznej. Ponadto do tej grupy można zaliczyć placówki resortu zdrowia. Infrastrukturę tę tworzą posterunki, komisariaty, remizy, strażnice i stanowiska kierowania nimi /komendy/ wraz z systemami łączności oraz alarmowania i ostrzegania, a także budowle ochronne dla ludności oraz szpitale i inne placówki sanitarne wraz z magazynami środków sanitarno – medycznych.

Podlaski Rejon Operacyjny na obszarze, którego ma być przeprowadzona analiza infrastruktury pozamilitarnej obejmuje przede wszystkim województwo podlaskie oraz przyległe powiaty województw: lubelskiego, mazowieckiego, warmińsko-mazurskiego. Zainteresowanie tym obszarem wynika ze szczególnego położenia geograficznego. Fakt, że rejon ten jest położony przy granicy z Białorusią, Litwą i Rosją, a przez ten obszar przebiega najkrótsza

---

⁷ W. Ślemp, *Podstawy teoretyczne przygotowania infrastruktury terenu na potrzeby obronne wojsk lądowych*, Warszawa 1999, s. 23.

⁸ *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 1996, s. 35.

dogodna droga z Brześcia do Warszawy, skłania do głębszej analizy możliwości wykorzystania go do celów obronnych.

Straż Graniczna

Na obszarze Podlaskiego Rejonu Operacyjnego szczególną rolę z racji jego położenia odgrywa Straż Graniczna (SG). Podlaski Oddział SG ma swoją siedzibę w Białymstoku. Posiada 13 strażnic, które znajdują się w Wizajnach, Rutce Tartaku, Szypliszkach, Puńsku, Sejnach, Lipsku, Nowym Dworze, Sokółce, Krynkach, Gródku, Białowieży, Czeremsze i Mielniku. Ponadto Podlaskiemu Oddziałowi SG podlegają graniczne placówki kontrolne znajdujące się w Budzisku, Ogrodnikach, Kuźnicy Białostockiej, Bobrownikach, Siemianówce i Czeremsze.

Straż Graniczna (w tym i Podlaski Oddział SG) należy obecnie do najnowocześniejszych formacji mundurowych. Dysponuje samochodami typu Land Rover (Zdjęcie 15) i Mercedes, motocyklami czterokołowymi typu TRX oraz zwykłymi jednośladowymi. Na terenach niedostępnych dla pojazdów mechanicznych straż graniczna używa koni (Zdjęcie 16), a w sezonie zimowym patroluje teren z wykorzystaniem skuterów śnieżnych i nart (Zdjęcie 17). Patrole wzdłuż granicy państwa mogą być dodatkowo wspomagane przez śmigłowce typu Mi-2 lub „Kania”. Ponadto do prowadzenia obserwacji w warunkach utrudnionej widoczności służą pojazdy obserwacyjne wyposażone w kamery termowizyjne, magnetowidy i systemy nawigacyjne umożliwiające dokładne określenie współrzędnych. Jako podstawowy środek łączności dla patroli służą radiotelefony. Obiekty stacjonarne wyposażone są ponadto w nowoczesne cyfrowe centrale telefoniczne oraz radiostacje.

Zdjęcie 16. Konny patrol Straży Granicznej

Zdjęcie 17. Patrol Straży Granicznej w warunkach zimowych

Graniczne placówki kontrolne (Zdjęcie 18) są bardzo nowoczesnie wyposażone. Dzięki dotacjom z Unii Europejskiej posiadają bramki radiometryczne oraz osobiste wykrywacze promieniowania gamma, w które wyposażeni są funkcjonariusze. Funkcjonariusze straży granicznej często wykorzystują w swojej służbie psy, szczególnie do wykrywania przemytu narkotyków⁹. Kontrola osób i pojazdów przekraczających granicę wspomagana jest za pomocą nowoczesnego systemu komputerowego sprzężonego z własną bazą danych. Ponadto cały obszar granicznych placówek kontrolnych jest monitorowany za pomocą systemów kamer telewizyjnych, których monitory znajdują się u oficera dyżurnego, a obraz jest rejestrowany na taśmie wideo. Wejścia do pomieszczeń służbowych są zabezpieczone zamkami magnetycznymi otwieranymi od wewnątrz.

Jak z powyższego wynika Straż Graniczna (w tym i funkcjonująca na Podlasiu) stanowi bardzo nowoczesny komponent infrastruktury pozamilitarnej. Dziwnym jest więc, iż nie otrzymała ona żadnych zadań związanych z funkcjami obronnymi (szczególnie na czas „W”)¹⁰. Niemniej należy jednak zwrócić uwagę, iż poprzez wykonywanie swoich zadań i

---

⁹ Tamże

¹⁰ Na podstawie wywiadu z komendantem Podlaskiego Oddziału SG.

działania z nią związane odgrywa ważną rolę w systemie obronności państwa. Zapobiega bądź znacznie utrudnia niekontrolowane przekraczanie granicy państwowej utrudniając w ten sposób zarówno infiltrację naszego kraju nielegalnym imigrantom, jak i przestępcom czy terrorystom.

Straż Graniczna na terenie Podlaskiego Rejonu Operacyjnego ma szczególne znaczenie z uwagi na granicę z Białorusią, Litwą i Rosją. Stanowi niezwykle cenne źródło informacji, które mogą pochodzić zarówno z własnej obserwacji, miejscowej ludności cywilnej jak i osób powracających do kraju. Stąd w okresie kryzysu mogłaby zostać wykorzystana jako jeden z podsystemów rozpoznania jednostek operacyjnych rozmieszczonych w głębi. Pozyskane w ten sposób wiadomości mogłyby przyczynić się do wypracowania bardziej optymalnych decyzji co do własnego ugrupowania i zamiaru działania wojsk własnych przez naszych dowódców i sztaby, jak i oceny zamiaru działania potencjalnej strony przeciwnej.

Natomiast w okresie prowadzenia działań wojennych funkcjonariusze Straży Granicznej

(Zdjęcie 19 i 20) mogłoby stać się częścią ruchu oporu, tym bardziej iż zarówno Puszcza Knyszyńska, jak i Białowieska oraz teren Biebrzańskiego Parku Narodowego sprzyjają tego typu działalności. Co ważniejsze, ze względu na bardzo dobrą znajomość terenu ludzie ci mogliby ściśle służyć jako przewodnicy zarówno dla żołnierzy wojsk operacyjnych (szczególnie pododdziałów rozpoznawczych), obrony terytorialnej jak i sił specjalnych, którzy wykonywaliby zadania w terenie przewidzianym lub przewidywanym do zajęcia przez przeciwnika.

Obiekty straży granicznej

Podlaski Oddział SG im. gen. dyw. Henryka Minkiewicza
15-382 Białystok; ul. Bema 100, tel. (0-85) 745-69-00 fax. (0-85) 745-63-50

Strażnice

Wiżajny 16-047 Wiżajny; ul. Suwalska 21, tel. (0-87) 568-85-13; fax (0-87) 568-85-13

Rutka Tartak 16-406 Rutka Tartak; ul. Wojska Polskiego 13, tel. (0-87) 568-72-10;
fax (0-87) 568-72-10 w. 210

Szypliszki 16-411 Szypliszki; ul. 4 Sierpnia 4, tel. (0-87) 568-11-28; fax (0-87) 568-11-28 w. 210

Puńsk 16-515 Puńsk; ul. Szkolna 26 a, tel. (0-87) 516-11-86; fax (0-87) 516-11-86 w. 250

Sejny 16-500 Sejny; ul. Piłsudskiego 34, tel. (0-87) 516-21-53; fax (0-87) 516-21-53 w. 210

Lipsk 16-315 Lipsk; ul. Rynek 6, tel. (0-87) 642-30-28; fax (0-87) 642-21-70

Nowy Dwór 16-205 Nowy Dwór; ul. Sidrzańska 13, tel. (0-85) 722-60-08; fax (0-85) 722-6(0-82)

Sokółka 16-100 Sokółka; ul. Dąbrowskiego 35, tel.(0-85) 711-28-33; fax (0-85) 711-93-83

Krynki 16-120 Krynki; ul. Bema 47, tel.(0-85) 722-80-80; fax (0-85) 722-80-28

Gródek 16-040 Gródek; Stacja Waliby; ul. Szkolna 11, tel. (0-85) 718-00-37; fax (0-85) 717-59-00

Białowieża 17-230 Białowieża; ul. Sportowa 29, tel.(0-85) 681-23-35; fax (0-85) 681-26-51

Czeremcha 17-240 Czeremcha; ul. Sportowa 1, tel. (0-85) 685-00-30; fax (0-85) 685-07-38

Mielnik 17-307 Mielnik; ul. Graniczna 1, tel.(0-85) 657-72-27; fax (0-85) 657-75-20

Graniczne placówki kontrolne

Budzisko 16-411 Budzisko, tel.(0-85) 568-21-08; fax (0-85) 568-21-07

Ogrodniki 16-505; Berżniki, tel.(0-85) 517-21-62; fax (0-85) 517-21-62 w. 210

Kuźnica Białostocka 16-123 Kuźnica Białostocka; ul. Kolejowa 1, tel.(0-85) 722-40-16);
fax (0-85) 722-40-16) w.238

Bobrowniki 16-042 Bobrowniki; Zubki Białostockie, tel. (0-85) 745-59-46;
fax (0-85) 745-59-46 w.210

Siemianówka 17-220 Siemianówka, tel.(0-85) 685-70-08; fax (0-85) 685-71-35

Czeremcha 17-240 Czeremcha; ul. Kolejowa 2, tel. (0-85) 685-00-49; fax (0-85) 685-00-49 w. 256.

Państwowa Straż Pożarna

Kolejnym elementem infrastruktury pozamilitarnej jest straż pożarna. Na terenie Podlaskiego Rejonu Operacyjnego znajduje się Wojewódzka Komenda Państwowej Straży Pożarnej (PSP) w Białymstoku. Wraz z reformą administracyjną kraju z dnia 01.01.1999 r. przejęła w podporządkowanie były komendy wojewódzkie w Suwałkach i Łomży, które odtąd stały się komendami miejskimi. Swoją komendę miejską PSP posiada również Biała Podlaska. Ponadto na obszarze Podlaskiego Rejonu Operacyjnego znajdują się komendy powiatowe PSP w Mońkach, Sejnach, Siemiatyczach i Siedlcach¹¹.

Komendantom powiatowym podlegają jednostki ratowniczo-gaśnicze PSP. Na terenie gmin znajdują się też jednostki Ochotniczej Straży Pożarnej.

Państwowa Straż Pożarna znajdująca się na terenie Podlaskiego Rejonu Operacyjnego jest wyposażona w wozy gaśnicze, sprzęt gaśniczy jak i środki służące do usuwania wycieków toksycznych środków przemysłowych (np. na skutek wypadków samochodowych) jak i wydostawania ludzi z rozbitych samochodów.

W związku z powyższym jednostki zarówno Państwowej jak i Ochotniczej Straży Pożarnej mogłyby być wykorzystywane do usuwania skutków: klęsk żywiołowych i nieszczęśliwych wypadków (w czasie pokoju), akcji dywersyjnych i terrorystycznych (w okresie kryzysu) jak i uderzeń różnych środków rażenia (podczas wojny). Może mieć to niebagatelne znaczenie dla ochrony ludności cywilnej jak i w konsekwencji podtrzymania wysokiego morale społeczeństwa oraz utrzymania w miarę możliwości przejezdności szlaków komunikacyjnych (usuwanie zwalonych konarów drzew). Ma to niewątpliwie duże znaczenie na działania wojsk operacyjnych jak i OT.

Adresy placówek Państwowej Straży Pożarnej Podlaskiego Rejonu Operacyjnego

WOJEWÓDZTWO PODLASKIE			
NAZWA	ULICA	KOD	MIEJSCOWOŚĆ
KW PSP Białystok	Warszawska 3	15-062	Białystok
Ośrodek Szkolenia PSP Łapy	Płonkowska	18-100	Łapy

---

¹¹ Internet: www.straz.gov.pl

Geograficzna ocena Podlaskiego Rejonu Operacyjnego

KP PSP Białystok	Warszawska 3	15-062	Białystok
JRG 1 Białystok	Warszawska 3	15-062	Białystok
JRG 1 Białystok (filia Dojlidy)	Dojlidy Fabryczne 24	15-555	Białystok
JRG 2 Białystok	Gen. Andersa 46	15-113	Białystok
JRG 3 Białystok	Przędzalniana 6d	15-566	Białystok
JRG Łapy	Płonkowska	18-100	Łapy
KP PSP Augustów	Brzostowskiego 2	16-300	Augustów
JRG Augustów	Brzostowskiego 2	16-300	Augustów
KP PSP Bielsk Podlaski	Poniatowskiego 11	17-100	Bielsk Podlaski
JRG Bielsk Podlaski	Poniatowskiego 11	17-100	Bielsk Podlaski
KP PSP Grajewo	Elcka 30	19-200	Grajewo
JRG Grajewo	Elcka 30	19-200	Grajewo
KP PSP Hajnówka	11 Listopada 4	17-200	Hajnówka
JRG Czeremcha	Boczna 14	17-240	Czeremcha Osada
JRG Hajnówka	11 Listopada 4	17-200	Hajnówka
KP PSP Kolno	Strażacka 3	18-500	Kolno
JRG Kolno	Strażacka 3	18-500	Kolno
KM PSP Łomża	Sikorskiego 48/94	18-400	Łomża
JRG Łomża	Sikorskiego 48/94	18-400	Łomża
KP PSP Mońki	Mickiewicza 18	19-100	Mońki
JRG Mońki	Mickiewicza 18	19-100	Mońki
KP PSP Sejny	Strażacka 2	16-500	Sejny
JRG Sejny	Strażacka 2	16-500	Sejny
KP PSP Siemiatycze	11 Listopada 31	17-300	Siemiatycze
JRG Siemiatycze	11 Listopada 31	17-300	Siemiatycze

Geograficzna ocena Podlaskiego Rejonu Operacyjnego

KP PSP Sokółka	Kościuszki 4	16-200	Sokółka
JRG Dąbrowa Białostocka	1000-lecia Państwa Polskiego 23	16-200	Dąbrowa Białostocka
JRG Sokółka	Kościuszki 4	16-200	Sokółka
KM PSP Suwałki	Puławska 73	16-400	Suwałki
JRG Suwałki	Mickiewicza 15	16-400	Suwałki
KP PSP Wysokie Mazowieckie	Mickiewicza 6	18-200	Wysokie Mazowieckie
JRG Wysokie Mazowieckie	Mickiewicza 6	18-200	Wysokie Mazowieckie
KP PSP Zambrów	Sadowa 4	18-300	Zambrów
JRG Zambrów	Sadowa 4	18-300	Zambrów

Policja Państwowa Podlaskiego Rejonu Operacyjnego

	<p>KOMENDA WOJEWÓDZKA POLICJI W BIAŁYMSTOKU ul. Sienkiewicza 65, 15-950 Białystok Dyżurny Operacyjny KWP - (085) - 675-29-63 Centrala KWP - (085) - 675-40-11</p>
	<p>KOMENDA MIEJSKA POLICJI W BIAŁYMSTOKU ul. Bema 4, 15-950 Białystok Dyżurny KMP w Białymstoku - (085) - 745-59-97</p>
	<p>KOMENDA MIEJSKA POLICJI W ŁOMŻY ul. Wojska Polskiego 9, 18-400 Łomża Dyżurny KMP w Łomży - (0-86) 216-54-61</p>
	<p>KOMENDA MIEJSKA POLICJI W SUWAŁKACH ul. Pułaskiego 26, 16-400 Suwałki Dyżurny KMP w Suwałkach - (0-87) 566-44-44</p>

	KOMENDA POWIATOWA POLICJI W AUGUSTOWIE ul. Brzostowskiego 6, 16-300 Augustów Dyżurny KPP w Augustowie - (0-87) 643-93-33
	KOMENDA POWIATOWA POLICJI W BIELSKU PODLASKIM ul. Kopernika 7, 17-100 Bielsk Podlaski Dyżurny KPP w Bielsku Podlaskim - (0-85) 731-83-33
	KOMENDA POWIATOWA POLICJI W GRAJEWIE ul. Dr Nowickiego 14, 19-200 Grajewo Dyżurny KPP w Grajewie - (0-86) 272-22-21
	KOMENDA POWIATOWA POLICJI W HAJNÓWCE ul. Armii Krajowej 1, 17-200 Hajnówka Dyżurny KPP w Hajnówce - (0-85) 682-20-34
	KOMENDA POWIATOWA POLICJI W KOLNIE ul. Wojska Polskiego 29, 18-500 Kolno Dyżurny KPP w Kolnie - (0-86) 278-27-25
	KOMENDA POWIATOWA POLICJI W MONKACH Al. Niepodległości 7, 19-100 Mońki Dyżurny KPP w Mońkach - (0-85) 727-93-33
	KOMENDA POWIATOWA POLICJI W SEJNACH ul. 1-go Maja 13, 16-500 Sejny Dyżurny KPP w Sejnach - (0-87) 516-66-33
	KOMENDA POWIATOWA POLICJI W SIEMIATYCZACH ul. Zielona 3, 17-300 Siemiatycze Dyżurny KPP w Siemiatyczach - (0-85) 656-43-33
	KOMENDA POWIATOWA POLICJI W SOKÓLCE ul. Białostocka 69 "B", 16-100 Sokółka Dyżurny KPP w Sokółce - (0-85) 711-02-12

	KOMENDA POWIATOWA POLICJI W WYSOKIEM MAZOWIECKIEM ul. Ludowa 13, 18-200 Wysokie Mazowieckie Dyżurny KPP w Wysokiem Mazowieckiem - (0-86) 275-73-33
	KOMENDA POWIATOWA POLICJI W ZAMBROWIE Al. Wojska Polskiego 4 "A", 18-300 Zambrów Dyżurny KPP w Zambrowie - (0-86) 271-23-01

Służba zdrowia Podlaskiego Rejonu Operacyjnego (Rys. 15)

Rys.15. Obszar
Podlaskiej Regionalnej Kasy Chorych

OBIEKTY SŁUŻBY ZDROWIA	Ulica	Miasto	Telefon
Samodzielny Publiczny ZOZ w Augustowie	Szpitalna 12	Augustów	087 643 34 11
SP ZOZ Wojewódzki Szpital Specjalistyczny im. K. Dłuskiego	Żurawia 14	Białystok	732 75 70, 741 69 29
SP Dziecięcy Szpital Kliniczny im. Dr L. Zamenhofa	Waszyngtona 17	Białystok	74 50 540, 74 24 038
SP Szpital Kliniczny AM im. Dr J. Sztachelskiego	Skłodowskiej 24A	Białystok	74 23 613
Samodzielny Publiczny ZOZ Białostocki Ośrodek Onkologiczny im. M. Skłodowskiej-Curie	Ogrodowa 12	Białystok	73 20 116
SP ZZOZ Zarządu Służby Zdrowia MSWiA	Fabryczna 27	Białystok	675 15 44
SP ZOZ Wojewódzki Szpital Zespólny w Białymstoku im. J. Śniadeckiego	Wołodyjowskiego 2	Białystok	7425960
Specjalistyczny ZOZ Gruźlicy i Chorób Płuc	Warszawska 18	Białystok	743 58 66, 741 29 08
Samodzielny Szpital Miejski im. PCK	Sienkiewicza 79	Białystok	
Specjalistyczny Dermatologiczny ZOZ	Św. Rocha 3	Białystok	742 10 07, 742 02 08
SP ZOZ Wojewódzki Szpital Zespólny w Białymstoku im. J. Śniadeckiego	Skłodowskiej 26	Białystok	7421621/c/ 7427041, 7425346
Prywatna Klinika Położniczo-Ginekologiczna Sp. z o.o.	Parkowa 6	Białystok	732 41 62
SP ZOZ Wojewódzki Szpital Zespólny w Białymstoku im. J. Śniadeckiego	M. Skłodowskiej-Curie 25	Białystok	
NZOZ BOPOL Filia w Białymstoku	Fabryczna 27	Białystok	
Samodzielny Publiczny ZOZ Białostocki Ośrodek Onkologiczny im. M. Skłodowskiej-Curie	Ogrodowa 12	Białystok	73 20 116
SP ZOZ Wojewódzki Szpital Zespólny w Białymstoku im. J. Śniadeckiego	Warszawska 15	Białystok	7327100
Samodzielny Publiczny ZOZ w Bielsku Podlaskim	Kleszczelowska 1	Bielsk Podlaski	730 95 21(7)
Samodzielny Publiczny Psychiatryczny ZOZ w Choroszczy	Plac dr Z. Brodowicza 1	Choroszcz	719 29 62, 719 10 91

Geograficzna ocena Podlaskiego Rejonu Operacyjnego

Samodzielny Publiczny ZOZ w Dąbrowie Białostockiej	Skłodowskiej 15	Dąbrowa Białostocka	71 21 206
Szpital Ogólny w Grajewie	Konstytucji 3 Maja 34	Grajewo	272 20 41,
Samodzielny Publiczny ZOZ w Hajnówce	Lipowa 190	Hajnówka	68 42 478, 68 43 081
Samodzielny Publiczny ZOZ w Hajnówce	11-go Listopada 18	Hajnówka	
Szpital Ogólny w Kolnie	Wojska Polskiego 69	Kolno	086 278 23 50
Samodzielny Publiczny ZOZ w Sokółce	Grodzieńska 40	Krynki	722 84 86
Samodzielny Publiczny ZOZ w Łapach	Korczaka 23	Łapy	715 20 82, 715
Szpital Wojewódzki im.Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Łomży	M.Skłodowskiej-Curie	Łomża	086 216 24 01
Wojewódzki Ośrodek Profilaktyki i Terapii Uzależnień	Rybaki 3	Łomża	086 216 67 03,
Szpital Wojewódzki im.Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Łomży	Aleja Piłsudskiego 11	Łomża	086 218 62 81, 218 48 08
Samodzielny Publiczny ZOZ w Mońkach	Al.. Niepodległości 9	Mońki	71 62 514/s/ 71 625 52, 716 2407
Samodzielny Publiczny ZOZ w Sejnach	Rittlera 2	Sejny	087 516 22 65, 516 21 38
Samodzielny Publiczny ZOZ w Siemiatyczach	Szpitalna 8	Siemiatycze	655 22 00
Samodzielny Publiczny ZOZ w Sokółce	Sikorskiego 40	Sokółka	722 04 00/c/ 722 04 11/s/
SP Szpital Wojewódzki w Suwałkach	Bulwarowa 3	Suwałki	087 566 56 91
SP Szpital Wojewódzki w Suwałkach	Szpitalna 60	Suwałki	087 567 59 38, 567 25 46
SP Specjalistyczny Psychiatryczny ZOZ w Suwałkach	Szpitalna 62	Suwałki	087 567 25 46,
Szpital Ogólny w Wysokim Mazowieckiem	Szpitalna 5	Wysokie Mazowieckie	275 09 49
Szpital Ogólny w Zambrowie	Papieża Jana Pawła II 14	Zambrów	086 27-13-601

2.12. Ocena granicy państwowej i strefy przygranicznej

Ogólna charakterystyka terenu

Polska graniczy od wschodu z trzema państwami: Litwą, Białorusią i Ukrainą (Rys. 16.). Rozpatrywany Podlaski Rejon Operacyjny (PRO) obejmuje odcinki granicy z Białorusią i Ukrainą.

Rys. 16. Wschodnie granice Polski

Granica z Białorusią, długości 421 km, ma zróżnicowany charakter. Odcinek biegnący wzdłuż rzek ma długość 215 km (Bug 181 km, Swisłocz 30 km, Kanał Augustowski 4 km). Długość granicy sztucznej wynosi 206 km (co stanowi 48%), z czego 73 km to odcinki biegnące przez Puszcze Augustowską (21 km) oraz Białowieską (52 km).

Długość granicy z Ukrainą wynosi 491 km, z czego odcinek biegnący wzdłuż rzek wynosi 237 km (Bug – 182 km, San – 55 km), a góry 132 km. Granica sztuczna ma natomiast 122 km długości.

Na granicę wschodnią składają się odcinki o różnym charakterze. Odcinki biegnące wzdłuż przeszkód wodnych mają łącznie długość 454 km, wzdłuż gór 132 km, a wzdłuż lasów i puszczy 118 km. Łączna długość odcinków biegnących w terenie otwartym wynosi więc 510 km, czyli 40% ogółu granicy wschodniej. Przekraczalność granicy wschodniej zależy nie tylko od jej typu, lecz również od charakteru przyległego terenu. Od niego w dużym stopniu zależy możliwość koncentracji wojsk na określonym obszarze i rozwijania przez nie działań na wybranym kierunku.

Teren przylegający do granicy wschodniej jest bardzo zróżnicowany. W północnej części PRO, na południe od pasa pojezierzy - Mazurskiego i Litewskiego, znajduje się Wysoczyzna Białorusko-Podlaska. Wyróżnia się w niej Nizinę Północnopolaską (w Polsce) oraz Równinę Lidzką, Nizinę Niemeńską i Grzędę Białoruską (na Białorusi).

Nizina Północnopolaska obejmuje Wysoczyznę Białostocką i Wysoczyznę Bielską.

Wysoczyzna Białostocka jest silnie zalesiona i ma urozmaiconą rzeźbę terenu. Wysokość wielu wzniesień przekracza 200 m n.p.m. Wysoczyznę od północy ogranicza Kotlina Biebrzańska, rozległe, zabagnione obniżenie o powierzchni 2,6 tys. km², od południa również zabagniona dolina górnej Narwii.

Wysoczyzna Bielska i Drohicka zajmują obszar ograniczony dolinami górnej Narwii, dolnego Nurca i środkowego Bugu. Oddziela je od siebie zabagniona dolina górnego Nurca. Największym kompleksem leśnym jest tu Puszcza Białowieska.

Równina Lidzka zajmuje obszar w międzyrzeczu Niemna i Mereczanki. Nieduże wzniesienia osiągają wysokość około 170 m n.p.m. W części zachodniej występuje puszcza Grodzieńska, która wraz z Puszcza Augustowską tworzy kompleks leśny o układzie równoleżnikowym długości ponad 100 km.

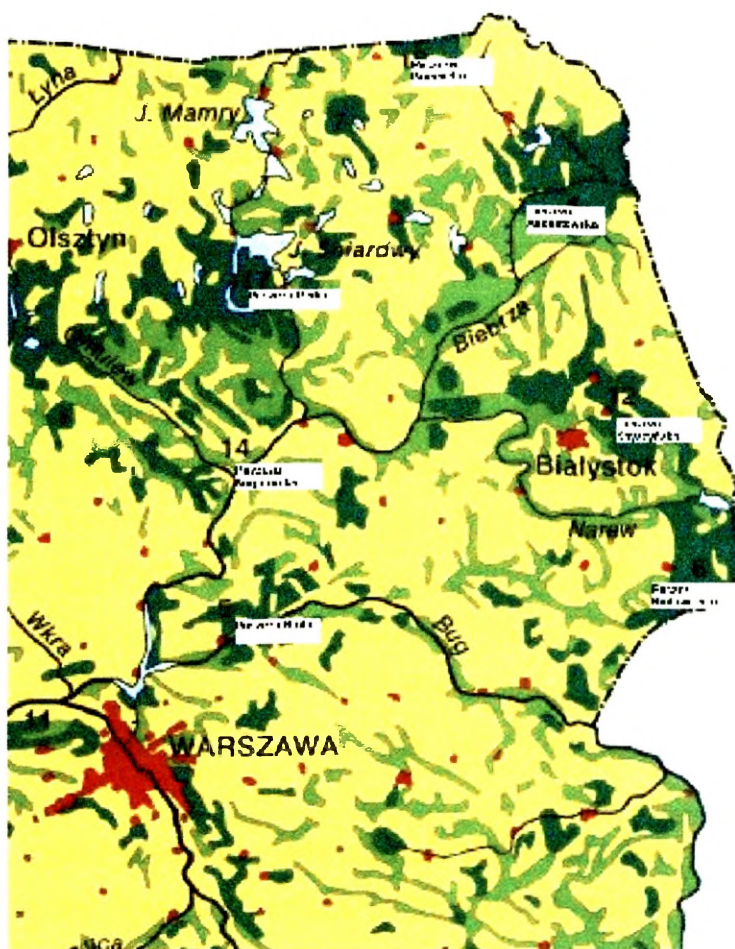
Grzęda Białoruska obejmuje m.in. Wysoczyznę Grodzieńską, Wysoczyznę Wołkowską oraz Wyżynę Nowogródzką.

Wysoczyzna Grodzieńska zajmuje obszar między Kotliną Biebrzańską a Niemnem i Czarną Hańczą. Teren ma charakter falisty, a wzniesienia osiągają wysokość powyżej 200 m n.p.m.

Wysoczyzna Wołkowyńska rozciąga się na obszarze ograniczonym rzekami: Świsłocz, Niemen, Zelwianka oraz górny bieg Narwii. Przecina ją południkowo rzeka Roś. Teren ten ma charakter równiny o średniej wysokości 150-200 m n.p.m. Najwyższe wzniesienia występują na wschód i południe od Wołkowyska, gdzie osiągają wysokość około 250 m n.p.m.

W części środkowej i północnej występują niewielkie kompleksy leśne (Rys. 17). Na południu natomiast znajduje się Puszcza Białowieska, która ze względu na zabagnienie jest trudno przekraczalna.

Wyżyna Nowogródzka zajmuje obszar między górnym odcinkiem Niemna a Szczarą. Wysokość poszczególnych wzniesień przekracza 300 m n.p.m. Wzniesienia tej wyżyny przedłużają się w kierunku wschodnim i tworzą tzw. Wał Kopylski, który ciągnie się od Baranowicz w kierunku na Szuck. Wzgórza tego wału mają wysokość ponad 200 m n.p.m.

Rys. 17. Tereny zalesione

Ocena warunków fizycznogeograficznych

Teren po stronie białoruskiej ma charakter równinny, z łagodnymi wzniesieniami oddzielonymi od siebie, również łagodnymi, lecz zabagnionymi dolinami.

Równina Lidzka od Wysoczyzny Grodzieńskiej oddzielona jest szeroką i zabagnioną doliną rzeki Kotra i jej dopływów. W dolinie tej występuje duża liczba jezior o kierunku południkowym. Największe z nich znajdują się na linii Poroczje (Porzecze) – Oziery (Jeziory) i tworzą naturalną przeszkodę terenową długości około 30 km. Na wschód od niej znajduje się zabagniona Puszcza Grodzieńska o bardzo rzadkiej sieci drogowej. Pozostała część Równiny Lidzkiej ma stosunkowo dobrze rozwiniętą sieć drogową. Bariere komunikacyjną stanowi jednak otaczająca ją od południa Nizina Niemeńska, która jest silnie zabagniona. Ponadto w dorzeczu Szczary, dopływu Niemna, występuje Puszcza Szczarska, która dodatkowo pogarsza warunki przekraczalności terenu. Z tego powodu drogi z Równiny Lidzkiej prowadzące w kierunku Polski bieżą wzdłuż Niemna i w Szczuczynie rozdzielają się na Grodno i Wołkowysk. Ważnym szlakiem rokadowym jest tu droga z Wilna przez Lidę do Słonimia. Wysoczyzna Grodzieńska granicząca z Wysoczyzną Białostocką stanowi obszar o bardzo dużym znaczeniu operacyjnym. Tu bowiem znajduje się Grodno, największy na Białorusi węzeł komunikacyjny. Przez ten węzeł z Bramy Podlaskiej, prowadzi tzw. „korytarz wileński” do Wilna, droga rokadowa wzdłuż granicy polskiej oraz szlak drogowo-kolejowy przez Białystok do Warszawy.

Na południe od Wysoczyzny Grodzieńskiej leży Wysoczyzna Wołkowyska, oddzielona od poprzedniej zabagnioną doliną rzeki Świsłocz. Tu także znajduje się duży węzeł komunikacyjny, Wołkowysk, w którym krzyżuje się wiele dróg.

Na wschód od Wysoczyzny Wołkowyskiej znajdują się Wzniesienia Nowogródzkie. Oddziela je od siebie dolina Niemna, w której leży Słonim, ważny węzeł komunikacyjny. Nieco dalej na wschód, w obniżeniu Wzniesień Nowogródzkich i Wałów Kopylskiego, znajdują się Baranowicze, trzeci co do wielkości na Białorusi Zachodniej węzeł komunikacyjny.

Wysoczyzna Wołkowska i Wzniesienia Nowogródzkie leżą na tzw. Bramie Białoruskiej, dogodnym szlaku wojennym, wiodącym z Bramy Smoleńskiej w kierunku Warszawy.

Odmiennej charakter ma Polesie. Ze względu na wody, bagna, zalesienie i rzadką sieć komunikacyjną stanowić będzie barierę dla wojsk. Teren ten nie sprzyja koncentracji wojsk, gdyż uzależnia je od stałych linii komunikacyjnych, które w tym terenie są wrażliwe na zniszczenia.

Charakterystycznym elementem Polesia, ważnym z punktu widzenia prowadzenia działań bojowych, jest jego podział w kierunku równoleżnikowym. Podział ten jest uwarunkowany szeroką i bagnistą doliną rzeki Prypeć. Rzeka ta rozdzielając cały obszar Polesia na dwa pasy równoleżnikowe (północny i południowy), jest wraz z Piną i Kanałem Królewskim główną osią tego obszaru, na której położone są najważniejsze węzły komunikacyjne takie, jak Brześć, Kobryń, Pińsk i inne.

Na omawianym obszarze można wyróżnić dwa kierunki operacyjne: Lida – Grodno – Białystok i Baranowicze – Brześć. Pomocniczym może tu być kierunek Baranowicze – Białystok.

Teren po stronie polskiej obejmuje Kotlinę Biebrzańską, Wysoczyznę Białostocką i Wysoczyznę Siedlecką.

Kotlina Biebrzańska stanowi obszar trudno przekraczalny. Wraz z Puszcą Augustowską oraz zabagnionymi dolinami prawostronnych dopływów Biebrzy zamyka od północy Bramę Podlaską. Natomiast zabagnione doliny lewostronnych dopływów Biebrzy wraz z Puszcą Knyszyńską zamykają ją od wschodu. Wyżynę Bielską osłaniają od wschodu Puszcza Białowieska oraz zabagnione doliny Narwi i jej dopływów.

Wysoczyzna Siedlecka we wschodniej części nie posiada większych naturalnych przeszkód terenowych, w oparciu o które można organizować obronę. Na uwagę zasługuje fakt, że Bug na tym kierunku płynie na zachód i w związku z tym ma niedużą wartość obronną. Ponadto granica na tym odcinku jest wygięta w kierunku zachodnim, skutkiem czego odległość od niej do Warszawy wynosi zaledwie 150 km.

Wnioski

Uogólniając, można stwierdzić, że północno-wschodnia część obszarów przyległych do granicy polskiej stwarza korzystne warunki do koncentracji wojsk i rozwijania operacji na dużą głębokość i na szerokim froncie. Działaniom tym sprzyja także sieć komunikacyjna, w

której przeważają szlaki o kierunku dofrontowym, zbiegające się koncentrycznie w Warszawie, czyli w miarę zbliżania się do terytorium Polski, zmniejsza się szerokość frontu.

Z przedstawionej charakterystyki przygranicznego pasa granicy wschodniej w obszarze PRO wynika, że istnieją wzdłuż niej zróżnicowane warunki fizycznogeograficzne. Występują tu na przemian wysoczyzny, niziny i wyżyny. Co prawda zalesienie jest tu mniejsze w porównaniu z zachodnim pasem przygranicznym, jednakże istotny wpływ na prowadzenie działań mają kompleksy Puszczy Augustowskiej, Knyszyńskiej, Białowieskiej, Niemeńskiej i Piskiej. Gęstość sieci drogowej jest zróżnicowana, od dobrze rozwiniętej w obszarze na południe od Białegostoku, do ubogiej na północ od największego miasta tego regionu.

Oprócz istniejących przejść drogowych i kolejowych, w oparciu o istniejącą infrastrukturę można zorganizować 30 dalszych przejść drogowych i 12 kolejowych. Do tego celu mogą być wykorzystane częściowo zerwane dawne połączenia oraz istniejące stałe rejonny przeładunkowe.

Sieć komunikacyjna ma specyficzny układ. Zwraca uwagę jej nierównomierne rozłożenie oraz mała liczba dróg rokadowych. Drogi kołowe i linie kolejowe są zorientowane na Warszawę.

Na Białorusi do obszarów tych można zaliczyć Wysoczyznę Grodzieńską i Wołkowyską oraz Równinę Lidzka i Wzniesienia Nowogródzkie. Z wymienionych obszarów istnieje możliwość rozwijania działań zaczepnych na kierunkach: Grodno – Łomża i Grodno – Białystok; Słonim – Wołkowysk – Białystok i Słonim – Pruzany – Bielsk Podlaski; Baranowicze – Kobryń – Brześć i Kobryń – Włodawa.

Po stronie polskiej obszarami o dużych walorach obronnych są Kotlina Biebrzańska, Wysoczyzna Białostocka wraz z zabagnionymi dolinami Narwi i jej dopływów, Puszcza Knyszyńska i Puszcza Białowieska. Mniejszą wartość obronną mają obszary Wysoczyzny Bielskiej i Wysoczyzny Siedleckiej. Jest to tym bardziej niekorzystne, że na tym kierunku zagrożenia granica państwowa jest głęboko wygięta na zachód, skutkiem czego odległość od niej do stolicy kraju wynosi 150 km.

3. UWARUNKOWANIA PROWADZENIA OPERACJI OPÓŹNIAJĄCEJ W PODLASKIM REJONIE OPERACYJNYM

3.1. Ocena zagrożeń militarnych

Fundamentalne zmiany, jakie zaszły w ostatnich latach w Europie Środkowej i Wschodniej, rozpad ZSRR, przystąpienie Polski do NATO oraz usytuowanie naszego kraju na europejskiej osi geostrategicznej sprawia, że problemy obronności i bezpieczeństwa są kluczową kwestią "Polskiej Racji Stanu".

Powstanie nowych, niezależnych państw na wschodzie (posiadających znaczny potencjał militarny), niestabilnych politycznie, powoduje szereg zagrożeń, które mogą się ujawnić w każdej chwili.

Możliwość wybuchu zbrojnych konfliktów lokalnych stanowi poważne niebezpieczeństwo, które w przypadku rozszerzenia się na większy obszar mogłoby wywołać groźną dla naszego bezpieczeństwa wielką falę uchodźców ze wschodu (migracja), a także odcięcie lub znaczne ograniczenie dostaw surowców strategicznych (ropa, gaz).

Nie można też wykluczyć możliwości wybuchu **zbrojnych konfliktów o podłożu religijnym¹, etnicznym lub ekonomicznym**, między nowymi podmiotami politycznymi, z wciągnięciem w orbitę działań militarnych państw ościennych, w tym Polski.

Przyczyny zagrożeń mogą mieć różne podłoża i źródła. Każda klęska, katastrofa lub stan zagrożenia, bez względu na przyczynę powstania może spowodować straty w najważniejszych dla ludzi wartościach, interesach lub celach. Dezorganizuje normalne życie, powoduje załamanie lub przeciążenie administracji i infrastruktury państwa lub jego części.

Wpływ warunków terenowych na prowadzenie działań bojowych na obszarze województwa podlaskiego

Na warunki organizacji i prowadzenia działań bojowych na terenie województwa podlaskiego wpływ mają:

1. Zróżnicowana rzeźba terenu.

---

¹ Dobitym tego przykładem jest atak fundamentalistów islamskich na USA.

2. Duża liczba jezior².
3. Intensywne zalesienie.
4. Bagna i tereny torfowe.
5. Warunki terenowe województw graniczących z województwem podlaskim.

Ze względu na ukształtowanie i pokrycie terenu, najdogodniejsze warunki do prowadzenia działań zaczepnych występują w środkowej części województwa na kierunku: **Grodno - Tykocin - Ostrów Mazowiecka** i w części południowej, na kierunku: **Kamieniec - Brańsk - Łomża**.

Rubieże obronne mogą być tworzone w oparciu o naturalne przeszkody terenowe, które powodują kanalizację ruchu wojsk potencjalnego przeciwnika. Najdogodniejsze warunki tworzy ciąg złożony z obszarów Pojezierza Suwalskiego, Puszczy Augustowskiej i Kotliny Biebrzańskiej. Za tym terenem występuje rejon dogodny do wysadzania desantów powietrznych. Jest to teren Wysoczyzny Kolneńskiej (Pisz, Grajewo, Łomża).

Granica polsko - białoruska jest najdogodniejsza do przekroczenia w pobliżu miejscowości:

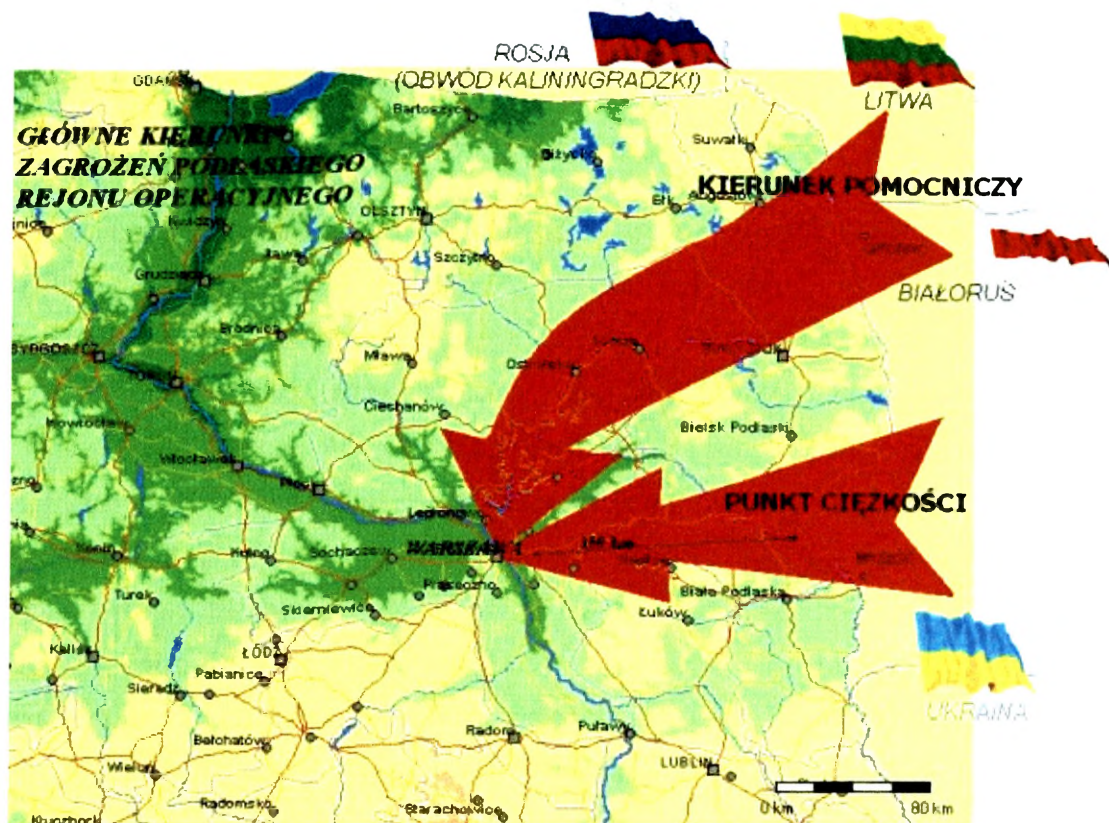
- **Kuźnica Białostocka**, gdzie zbiegają się dwutorowa linia kolejowa z drogą bitumiczną łączącą Białystok z Grodnem,
- **Zubki Białostockie i Bobrowniki**, gdzie granicę przecina droga bitumiczna i linia kolejowa Baranowicze – Białystok,
- **Połowce**, gdzie zbudowano linię kolejową oraz drogę bitumiczną, a teren równinny ułatwia ruch pojazdów również po drogach gruntowych w kierunku na Drohiczyn i Warszawę.

Ukształtowanie terenu, stopień zalesienia oraz wielkość i usytuowanie przeszkód wodnych powoduje, iż prawie cały pas graniczny jest dogodny do przekraczania (przejazdu) przez wojska specjalnego przeznaczenia. Mają one w tym terenie dobre warunki do prowadzenia działań rozpoznawczych i dywersyjnych.

Na szczególną uwagę zasługuje wcięcie granicy państwowej w głąb terytorium Polski w rejonie Terespol, Janów Podlaski, Mielnik, skąd do Warszawy jest tylko 150 km (Rys. 18.)

---

² Niewielkich jezior w zabagnionym dorzeczu Narwi i Biebrzy zwanych „Burzanami”.

Rys.18. Główne kierunki zagrożeń Podlaskiego Rejonu Operacyjnego

Wnioski:

1. Omawiany teren stwarza dogodne warunki do użycia przez przeciwnika śmigłowców bojowych.
2. Teren stwarza korzystne warunki do obrony oraz prowadzenia działań nieregularnych i rozpoznawczych.
3. Białystok będący stolicą województwa, w przypadku działań zaczepnych na wskazanych kierunkach, zostanie odcięty od pozostałej części kraju.
4. Organizując działania obronne należy ściśle współdziałać z województwem warmińsko-mazurskim i mazowieckim.
5. Cały obszar województwa podlaskiego znajduje się w zasięgu środków ogniowych rozmieszczonych w Obwodzie Kaliningradzkim.

6. Niedogodne warunki prowadzenia działań zaczepnych na kierunku: Ogrodniki - Suwałki - Warszawa może spowodować uderzenie od strony morza³.

Ocena możliwości bojowych i wariantów działania potencjalnego przeciwnika

Województwo Podlaskie, graniczy z Białorusią, Litwą i Obwodem Kaliningradzkim. Jako województwo graniczne, może stać się obiektem pierwszego uderzenia potencjalnego przeciwnika na terytorium naszego kraju, a zarazem Sojuszu Północnoatlantyckiego. Rozważając możliwe warianty zagrożeń militarnych, należy przypuszczać, że potencjalnym agresorem może być Rosja lub Białoruś, jak również oba te kraje jednocześnie.

Biorąc pod uwagę warunki demograficzne i potencjał militarny⁴ Białorusi, wariant jej samodzielnego uderzenia na terytorium naszego państwa wydaje się mało prawdopodobny. Innym argumentem przemawiającym za wspólnym działaniem Rosji i Białorusi, poza względami politycznymi (ZBiR) jest stosunkowo krótki odcinek granicy Polski z Rosją, jak również stosunkowo niekorzystny teren do prowadzenia działań zaczepnych na kierunku Kaliningrad – Warszawa. W związku z tym, w przypadku planowanej agresji, Rosja dążyć będzie za wszelką cenę do wykonania uderzenia na co najmniej dwóch kierunkach, co dałoby jej korzystniejsze położenie w początkowej fazie konfliktu.

Oceniając zagrożenia militarne omawianego obszaru nie możemy wykluczyć uderzenia ze strony terytorium Litwy. Za tym hipotetycznym wariantem przemawia fakt, iż stosunkowo słabo wyposażona 12 tys. armia Litwy nie stanowi poważnej przeszkody na drodze do naszych granic od strony FR. Uwzględniając geopolityczne i militarne uwarunkowania Rosji i Białorusi oraz zakładany cel polityczny konfliktu, a także możliwości mobilizacyjne, najbardziej prawdopodobnym wariantem jest rozwinięcie przez potencjalnego przeciwnika dwóch lądowych zgrupowań uderzeniowych. Główne uderzenie realizować powinno zgrupowanie „Wschód” na kierunku Brześć – Biała Podlaska – Warszawa, natomiast zgrupowanie „Północ” może wykonać uderzenie pomocnicze na kierunku Grodno – Białystok – Warszawa.

Łącznie w omawianym konflikcie, po stronie przeciwnej w siłach lądowych może wystąpić około 500 tys. żołnierzy, ponad 4000 czołgów, około 7000 BWO i około 500 śmigłow-

---

³ Czas potrzebny na pokonanie odcinka z portu w Kaliningradzie do rejonów dogodnych do desantowania na naszym wybrzeżu wynosi: poduszkowcami - 2,5 h, zaś okrętami desantowymi godzinę dłużej.

⁴ Stosunek sił w podstawowych środkach walki, w chwili obecnej wynosi ok. 1:1. Natomiast liczba ludności Białorusi jest szacowana na około 10 mln. Źródło: *Military Balance 2001*.

ców bojowych. W tej sytuacji w części europejskiej Rosji pozostałoby nie zaangażowane około 30 % potencjału militarnego. Użycie tych sił i środków w celu potęgowania uderzeń jest mało prawdopodobne w początkowym okresie wojny, z względu na konieczność utrzymywania równowagi w odniesieniu do innych sąsiadów Rosji. Należy jednak zauważyć, że po zmobilizowaniu Wojsk Wewnętrznych i Służby Granicznej oraz zapewnieniu sobie neutralności południowych sąsiadów, siły te również mogą być użyte do potęgowania uderzeń⁵.

Należy również brać pod uwagę ogromne możliwości mobilizacyjne Rosji i możliwość wystawienia dalszych nowych związków taktycznych, w przypadku globalizacji wojny.

Znaczny potencjał militarny zlokalizowany za Uralem daje Rosji możliwość nie tylko rozwinięcia wojsk operacyjnych, ale również wojsk podległych różnym resortom⁶.

3.2. Znaczenie Północno-Wschodniego Obszaru Strategicznego w systemie obronnym RP

Północno – Wschodni Obszar Strategiczny jest bardzo ważny ze strategicznego punktu widzenia. Jak wspomnieliśmy we wstępie już od wieków przebiegały przez niego drogi najeżdżania na Polskę. Również dzisiaj należy pamiętać, że studia operacyjne powinny być prowadzone niezależnie od sytuacji międzynarodowej w Europie i na świecie. Nie świadczą one o agresywnych zamiarach strony je prowadzącej, ale mają służyć lepszemu poznaniu możliwych zagrożeń.

W procesie planowania i prognozowania nieodzowne staje się dokonywanie obiektywnych ocen poszczególnych obszarów. Oceny te poprzez swoją wartość liczbową powinny dawać odpowiedź między innymi na następujące pytania:

- jaka jest rzeczywista wartość danego obszaru w systemie obronnym RP;
- jak ustalić hierarchiczną ważność poszczególnych rejonów operacyjnych;
- jak określić ilość sił i środków niezbędnych do obrony określonego obszaru ze względu na panujące warunki geograficzne;
- w jaki sposób wzmocnić i poprawić walory obronne danego obszaru.

Mimo znacznego uogólnienia otrzymana ocena porównawcza rejonów umożliwi dalszą szczegółowszą analizę określonego obszaru, prawdopodobnych kierunków uderzeń, wy-

---

⁵ Operacje opóźniające, praca zbiorowa pod red. J. Zielińskiego, AON, Warszawa 2001, s.105 – 106.

⁶ Tamże, s 105 - 106.

znaczanie rubieży i pozycji obronnych, zaś przeprowadzona typologia danego obszaru stwarza podstawy do wypracowania zasad optymalnej lokalizacji infrastruktury obronnej, budownictwa fortyfikacyjnego oraz innych rozwiązań przestrzennych.

Tak dokonana analiza pozwoli dokładnie określić znaczenie Północno-Wschodniego Obszaru Strategicznego w systemie obronnym RP.

Obszar Polski północno-wschodniej obejmuje część dwóch prowincji, tj. Nizu Środkowo-Wschodnioeuropejskiego. Niż Środkowo i Wschodnioeuropejski dzieli się na podprowincje, a w ramach podprowincji wyróżnia się makroregiony i mezoregiony.

Główne kierunki zagrożeń militarnych

Centralne położenie Polski w Europie jest specyficzne, gdyż jej terytorium rozciąga się między dwoma głównymi zwięzzeniami lądu europejskiego. Polska leży na pograniczu nizin, w „korytarzu” między Bałtykiem z jednej strony, a Sudetami i Karpatami w drugiej, w miejscu, gdzie stosunkowo wąska Nizina Środkowoeuropejska rozszerza się gwałtownie w północną i południową Nizinę Wschodnioeuropejską, rozdzieloną bagnistym Polesiem. To specyficzne położenie Polski sprawia, że określa się jej mianem tranzytowego, a zmienna szerokość owego korytarza na kierunku równoleżnikowym zmusza działające tu wojska do dokonywania przegrupowań na wielką skalę. Łatwa dostępność terenu i umiarkowany klimat umożliwiają niemal wszystkim rodzajom wojsk prowadzenie działań bojowych w dowolnym czasie oraz rejonie wymienionych nizin, dlatego też omawiany obszar należał do najczęściej nawiedzanych działaniami wojennymi. Na przełomie XVII i XVIII wieku na omawianym obszarze miały miejsce wojny północne związane z najazdem szwedzkim, wojny siedmioletnie i napoleońskie. I wojna światowa objęła część Niziny Środkowoeuropejskiej, a druga objęła całą nizinę. Co było przyczyną, że obszar ten stała się widownią tak częstych działań wojennych? Jedną z podstawowych przyczyn jest fakt, że Nizina Środkowo i Wschodnioeuropejska stanowią najdogodniejszy obszar na kontynencie europejskim do prowadzenia działań wojennych. W korytarzu, zwanym niekiedy potocznie „przeciągiem geograficznym” istnieją szczególnie dogodne przejścia z terytorium państw sąsiednich do naszego kraju i odwrotnie, stanowiące zarazem utarte szlaki wojenne. Są to bramy: Białoruska i Podlaska.

Brama Białoruska – wiedzie przez pasma wysoczyzn i wyżyn ciągnących się od Moskwy przez Bramę Smoleńską i Mińsk w kierunku Warszawy.

Brama Podlaska – obejmuje zwężenie terenowe między Polesiem a Kotliną Biebrzańską, przez które wiodą drogi prowadzące z Wilna przez Grodno i Białystok do Warszawy. W odróżnieniu od kształtu II RP, kształt Polski współczesnej jest zwarty. Mimo tej niekwestionowanej zwartości bardzo niekorzystny z obronnego punktu widzenia ma kształt granic na obszarze północno-wschodniego. Z obszaru Obwodu Kaliningradzkiego istnieje bowiem możliwość rozwinięcia działań zaczepnych w głąb naszego terytorium, ułatwiających: uchwycenie przepraw stałych w środkowym biegu Wisły, zablokowanie portów Trójmiasta oraz stworzenie zagrożenia dla Warszawy zarówno od zachodu jak i z północy. Natomiast z Białorusi, z rejonu na północny-zachód od Brześcia, istnieją dogodne warunki do rozwijania działań zaczepnych w kierunku Warszawy oraz Dębina. Obydwa wyżej wymienione obszary ułatwiają rozwijanie działań umożliwiających nie tylko zajęcie Warszawy, lecz także odcięcie Podlasia i Mazur od pozostałych części kraju.

Z charakterystyki omawianego obszaru wynikają następujące wnioski:

- omawiany obszar w obecnej sytuacji geopolitycznej leży na najbardziej zagrożonym kierunku prawdopodobnych działań przeciwnika;
- mała odległość stolicy kraju od granic państwa stwarza przeciwnikowi możliwość oddziaływania na centrum polityczno-administracyjne Polski.
- w razie ewentualnego militarnego zagrożenia istnieje potrzeba szybkiej reakcji na wcześniej wymienionych kierunkach w celu prowadzenia skutecznej operacji obronnej;
- z powodu wyżej wymienionych cech obszaru oraz jego położenia liczyć się należy z prawdopodobnym odcięciem go od reszty kraju. Wiązać się to będzie z koniecznością prowadzenia działań nieregularnych;
- specyficzne ukształtowanie i pokrycie terenu na omawianym obszarze wymusi działanie w warunkach szczególnych i predysponowało będzie użycie wojsk lekkich i mobilnych oraz Obrony Terytorialnej kraju;
- specyficzne warunki klimatyczne stwarzają dogodne warunki do obrony od wiosny do jesieni oraz sprzyjają prowadzeniu działań zaczepnych zimą;
- południkowy układ naturalnych przeszkód terenowych sprzyjać będzie prowadzeniu działań opóźniających na kolejnych rubieżach obronnych;
- dobrze rozwinięta sieć obiektów fortyfikacyjnych z czasów minionych wojen stanowić będzie bazę w oparciu o którą będzie można organizować węzły obrony;

- liczne kompleksy leśne ułatwią maskowanie pojedynczych pododdziałów, organizacje zasadzek;
- naturalne i sztuczne zbiorniki wodne oraz sieć rzeczna i lasy kanalizować będą ruch przeciwnika na wybrane kierunki;
- na obszarze tym znajdują się dogodne warunki do przenikania w ugrupowanie przeciwnika jak i utrudnią działania przeciw rozpoznawcze własnym pododdziałom;
- na omawianym obszarze miejscowe zasoby są skromne z wyjątkiem drewna, występuje więc konieczność dowozu wszystkiego czego potrzeba znajdującym się tu wojskom;
- dobrze rozwinięta baza turystyczna stwarza natomiast możliwości wykorzystania znajdujących się tu miejsc noclegowych przez wojsko.
- ze względu na ukształtowanie i pokrycie terenu, najdogodniejsze warunki do prowadzenia działań zaczepnych występują w północnej części obszaru, w rejonie tym występuje bowiem dobrze rozwinięta sieć drogowa, jest mniejsza liczba jezior i stosunkowo niewielkie zalesienie;
- obszarami gdzie występują najtrudniejsze warunki do prowadzenia działań zaczepnych są Pojezierze Suwalskie, Kraina Wielkich Jezior Mazurskich, zabagniona i zalesiona Równina Mazurska oraz niedostępna Dolina Biebrzy i Górnej Narwi.

Podsumowanie

Północno – Wschodni Obszar Strategiczny jest dla Polski niezwykle ważny. Wyprowadza on w prostym kierunku z Moskwy przez Mińsk na Warszawę. Jest to strategicznie ważny kierunek, o czym wielokrotnie mogliśmy przekonać się w naszej historii.

Już od czasów powstania państwa litewskiego w XV wieku kierunek ten stanowił zagrożenie dla polskiego Mazowsza. Po unii Polski z Litwą przez kilka stuleci zagrożenie z tego kierunku zostało odsunięte znacznie dalej na wschód. Ponownie ważny stał się ten kierunek w czasach rozbiorów, gdzie obok kierunku wyprowadzającego z Ukrainy na południową i centralną Polskę, był głównym teatrem przemieszczania się armii rosyjskiej. Również w czasie powstania listopadowego to właśnie z kierunku Mińska i Wilna maszerowały główne armie rosyjskie na Warszawę. Ponownie w roku 1920 decydujące dla wojny polsko – sowieckiej działania toczyły się na Północno – Wschodnim Obszarze Strategicznym. Tak więc kierunek ten należy mieć zawsze na uwadze jako niezmiernie ważny w polskiej strategii obronnej.

3.3. Znaczenie Podlaskiego Rejonu Operacyjnego w obszarze strategicznym

Podlaski Rejon Operacyjny wraz z Mazurskim i Mazowieckim Rejonem Operacyjnym stanowi Północno – Wschodni Obszar Strategiczny naszego kraju. Swym zasięgiem obejmuje całe województwo podlaskie oraz ościenne powiaty. Wschodnia granica tego rejonu to jednocześnie granica naszego kraju z Białorusią i częściowo z Litwą.

Granica rejonu z Białorusią, długości 421 km, ma charakter zróżnicowany. Odcinek biegnący wzdłuż rzek ma długość 215 km (Bug 181 km, Swisłocz 30 km, kanał Augustowski 4 km). Długość granicy sztucznej wynosi więc 206 km.

Obszar Podlaskiego Rejonu Operacyjnego obejmuje Kotlinę Biebrzańską, Wysoczyznę Białostocką, Wysoczyznę Bielską i Wysoczyznę Siedlecką.

Kotlina Biebrzańska stanowi obszar trudno przekraczalny. Wraz z Puszcą Augustowską oraz zabagnionymi dolinami prawostronnych dopływów Biebrzy zamyka od północy Bramę Podlaską. Natomiast zabagnione doliny lewostronnych dopływów Biebrzy wraz z Puszcą Knyszyńską zamykają ją od wschodu. Wyżynę Bielską osłaniają od wschodu: Puszcza Białowieska oraz zabagnione doliny Narwi i jej dopływów. Wysoczyzna Siedlecka we wschodniej części nie posiada większych naturalnych przeszkód terenowych, w oparciu o które można organizować obronę. Na uwagę zasługuje fakt, że Bug na tym kierunku płynie na zachód i w związku z tym ma niedużą wartość obronną. Ponadto granica na tym odcinku jest wygięta w kierunku zachodnim skutkiem czego odległość od niej do Warszawy wynosi zaledwie 150 km.

Podlaski Rejon Operacyjny jest rejonem o kluczowym znaczeniu w Północno – Wschodnim Obszarze Strategicznym. Decyduje o tym między innymi jego położenie w obszarze. Północna część Podlaskiego Rejonu Operacyjnego stwarza korzystne warunki do ześrodkowania wojsk i rozwijania operacji na dużą głębokość i na szerokim froncie. Działaniom tym sprzyja też sieć komunikacyjna, w której przeważają szlaki o kierunku dofrontowym, zbiegające się koncentrycznie w Warszawie. Na obszarze tym możemy wyróżnić dwa kierunki operacyjne: Lida – Grodno – Białystok i Baranowicze – Białystok. Obydwa kierunki biegną poprzez Bramę Podlaską, stanowiącą naturalny korytarz manewru dla wojsk. Wykorzystanie tego korytarza w ramach potencjalnej operacji zaczepnej daje możliwość dotarcia w krótkim czasie do centrum naszego kraju.

W południowej części Podlaskiego Rejonu Operacyjnego najdogodniejszym kierunkiem operacyjnym jest kierunek Kobryń – Brześć – Siedlce, którego osią jest szlak komunikacyjny Brześć – Warszawa. Jest to kierunek o zasadniczym znaczeniu ze względu na wspomnianą wcześniej odległość do stolicy kraju.

Podsumowując można wysnuć następujące uogólnienia i wnioski:

- z oceny sytuacji politycznej wynika, że Północno – Wschodni Obszar Strategiczny jest głównym obszarem potencjalnego zagrożenia;
- w wypadku prowadzenia przez przeciwnika operacji zaczepnej przez Bramę Podlaską, w omawianym rejonie operacyjnym zasadne jest użycie wydzielonych sił wojsk operacyjnych do prowadzenia działań opóźniających;
- ścisła współpraca administracji państwowej i samorządowej z rozwijanymi jednostkami OT jest podstawą zapewnienia swobody działania wojskom operacyjnym w tym obszarze;
- konieczne jest prowadzenie stałego monitoringu omawianego rejonu ze względu na znaczny odsetek mniejszości narodowych.

3.4. Potrzeby w zakresie operacyjnego przygotowania terenu do prowadzenia działań opóźniających

W historii ludzkości warunki środowiska geograficznego odgrywały dominującą rolę w rozwoju społeczeństw. Podczas konfliktów militarnych oddziaływanie tych czynników zmieniło się, ale nie zmniejszyły one swojej roli.

Wiedza o terenie, na którym miała być stoczona bitwa, odgrywała ważną rolę podczas wszystkich faz i poziomów planowania militarnego. Dowódcy mogą wpływać na przebieg i rezultat działań sił militarnych poprzez wykorzystanie ograniczeń i zalet środowiska geograficznego jako czynnika konfliktu. Zapewnienie sukcesu w konflikcie ułatwia dowódcom odpowiednie przygotowanie terenu do prowadzenia działań.

Każdy dowódca jest odpowiedzialny za efektywne wykorzystanie terenu podczas przygotowania i prowadzenia działań zbrojnych.

Pod pojęciem „**przygotowanie operacyjne terenu**” rozumiemy część przygotowań realizowanych do stałego lub czasowego bazowania wojsk, możliwości ich koncentracji, rozwijanie i prowadzenie działań bojowych, a także wszechstronne zaopatrzenie.⁷

Operacyjne przygotowanie terenu (obszaru) realizowane jest zarówno w czasie pokoju jak i wojny w celu zapewnienia dogodnych warunków do jego obrony.

Obejmuje ono:

- ◆ budowę i dostosowanie sieci komunikacyjnej do potrzeb prowadzenia działań opóźniających, tj. zapewniających siłom zbrojnym swobodę manewru na kierunkach zagrożeń, dowóz środków materiałowych oraz ewakuację sprzętu i ludności;
- ◆ budowę i odpowiednie wyposażenie baz wojskowych zapewniających rozśrodkowanie sił i środków a jednocześnie efektywne ich wykorzystanie na wybranych kierunkach;
- ◆ rozwijanie systemów łączności, nawigacji, rozpoznania oraz stanowisk kierowania i dowodzenia wojskami;
- ◆ organizowanie wszystkich rodzajów obrony ochrony i osłony przed uderzeniami przeciwnika z lądu i powietrza;
- ◆ wzmocnienie obronnych walorów terenu poprzez jego rozbudowę inżynieryjną (obiekty fortyfikacyjne, pola minowe, itp.);
- ◆ gromadzenie niezbędnych zapasów środków materiałowych.

Operacyjne przygotowanie terenu do prowadzenia działań opóźniających obejmuje więc szeroki zakres prac związanych z budową nie tylko wojskowych, lecz również cywilnych obiektów infrastruktury państwa oraz przystosowanie terenu do prowadzenia działań poprzez jego rozbudowę inżynieryjną.

Ciągłość walki z przeważającymi siłami oraz różnorodność stosowanych form i metod oddziaływania na przeciwnika zmusza do prowadzenia działań na kolejnych pozycjach i w obszarze między nimi. Dlatego wojska, prowadząc **działania opóźniające**, muszą dość często przerywać walkę w celu przejścia do następnego rejonu lub zażegnania ujemnym skutkiem zarysowującej się sytuacji. Zawsze jednak przy tym mechanizmie stopniowej walki, rozkładanej w czasie i przestrzeni, niebagatelną rolę odgrywają **warunki terenowe**.

Powszechnie przyjmuje się, że w działaniach bojowych są one naturalnym sprzymierzeńcem walczących wojsk. Umiejętne wykorzystanie tego oraz dostosowanie do charakteru

---

⁷ Z. Ścibiorek, *Działania opóźniające*, Warszawa 1996, s. 50

taktyki działania wojsk jest także podstawowym i historycznym wymogiem sztuki wojennej. „Dobrze wyszkolone sztaby i wojska mogą uczynić z niego element nie jako „walczący” bezpośrednio na korzyść własnych sił”.⁸ W tym jednak wypadku to określenie nabiera znaczenia szczególnego. Dobrze wykorzystane właściwości terenowe wpływają bowiem na wiele zagadnień związanych z organizacją i prowadzeniem działań opóźniających. To jeden z atutów zgrupowań opóźniających, które mają możliwość wyboru i narzucenia nacierającemu miejsca walki.

Najbardziej lapidarnie można stwierdzić, że od warunków w pasie (na kierunku) działań opóźniających uzależnione jest rozmieszczenie pozycji opóźniania, ich liczba oraz odległości między nimi. One też wpływają na treść zadań bojowych.

Podczas walki „silniejszego” ze „słabszym” teren w znacznym stopniu powinien zrekompenzować skromność sił opóźniających, a ponadto stawiać nacierającego przeciwnika w możliwie niekorzystnym położeniu. Dlatego też pozycje opóźniania powinny być organizowane na naturalnych przeszkodach terenowych, takich jak: przeszkody wodne, kompleksy leśne, miejscowości, węzły dróg, miejsca kanalizujące ruch itp.

Można stwierdzić, dokonując pewnego uogólnienia, że najdogodniejsze warunki do wytyczania przebiegu pozycji opóźniania są wtedy, gdy teren po stronie przeciwnika jest otwarty, natomiast po własnej w miarę dominujący, co pozwala „górować” nad nacierającym. Ta przewaga w położeniu będzie istotnym czynnikiem rekompensującym niedostatek sił i środków.

Przeszkody terenowe staną się dogodnymi miejscami do podjęcia walki ze znacznie silniejszym zgrupowaniem przeciwnika dopiero wtedy, gdy zostaną umiejętnie połączone i wkomponowane w system opóźniania. Istotne będzie, aby ta symbioza zmierzała w kierunku wysokiej sprawności systemu ognia i gwarantowała wykorzystanie środków przeciwpancernych na dużą odległość.

Ważne będzie także umiejętne połączenie terenu z przewidywanymi zaporami inżynierijnymi, szczególnie z planowym wykonywaniem minowania zdalnego.

Z powyższych rozważań wynika wniosek, że przeszkody terenowe same w sobie nie stanowią jeszcze rubieży dogodnych do powstrzymywania i opóźniania natarcia przeciwnika.

---

⁸ S. Koziej, W. Łaski, R. Sznajder, *Teren i taktyka*, Warszawa 1980, s.144.

Staną się one pozycjami opóźniania dopiero wówczas, gdy ukształtowanie terenu połączymy z tworzonym systemem oddziaływania na nacierającego.

Właściwe wykorzystanie naturalnych przeszkód terenowych, stref (rejonów) zniszczeń i pożarów, obszarów, które mogą zostać zatopione, wpłyną niewątpliwie na ograniczenie ruchu nacierającego lub go korzystnie ukierunkowują dla sił będących w obronie. Wpłyną również na tempo działań zaczepnych oraz formy natarcia i manewru. Takie warunki utrudniają przemieszczanie sił i środków z jednego kierunku na drugi oraz rozcinają lub zmuszają do „zagęszczania” ugrupowania bojowego. Ułatwione jest wtedy izolowanie odwodów i zwalczanie częściami wojsk przeciwnika.

„Taki teren, wpływając ujemnie na prowadzenie natarcia, sprzyja obrońcy. Możliwe jest wówczas opóźnianie postępów przeciwnika i zadawanie mu znacznych strat nawet niewielkimi siłami. Ponadto umożliwia likwidację jego prób włamania się w głąb ugrupowania własnego i przejścia do pościgu. Pamiętać należy o tym, że każda pozycja opóźniania będzie tym lepsza, im bardziej zostanie ukryta jej siła, a także wystąpi większa szansa zaskoczenia przeciwnika kombinacjami działań oraz im później nacierający dostrzeże jej istotną wartość”.⁹

Teren kanalizując ruch nieprzyjaciela pozwala skupić zasadnicze siły na kierunku (kierunkach) jego głównego uderzenia. Dzięki skrytości wojsk prowadzących opóźnianie, są wytworzone także warunki do wykonywania zaskakujących (niespodziewanych) uderzeń na skrzydła nacierających wojsk. Kontrataki realizowane nawet niewielkimi siłami, ale z zaskoczenia, nie będą miały na celu odtworzenia przedniego skraju obrony, który w tym wypadku należy rozumieć jako odzyskanie pierwszej (czołowej) pozycji opóźniania. Z reguły cel tego rodzaju zwrotu zaczepnego sprowadzać się będzie do wyhamowania tempa natarcia przeciwnika, umożliwienia wojskom własnym wyjścia z walki lub okrążenia, a także odzyskania obiektu terenowego mającego istotne znaczenie w prowadzeniu działań opóźniających.

Niebagatelne znaczenie ma to, że pokonywanie przez nacierającego naturalnych przeszkód terenowych pod ogniem obrońców w wyraźny sposób zwiększa efektywność działań tego drugiego. Działanie takie wraz z posiadaną przewagą w ruchliwości rekompensuje w znacznym stopniu słabość wojsk prowadzących działania opóźniające. Warunki terenowe nie pozostają bez wpływu na organizację poszczególnych pozycji opóźniania. Ich usytuowanie powinno pozostawać w ścisłej symbiozie z tymi elementami terenu, które wpływają na

---

⁹ S. Rola – Arciszewski, *Sztuka dowodzenia na zachodzie Europy*, Warszawa 1934, s. 112.

zwiększenie sił broniących się wojsk. Rzutuje ono także na wybór pierwszej pozycji opóźniania, której przygotowanie jest szczególnie ważne chociażby z dwóch powodów. Ma ona wprowadzić przeciwnika w błąd co do charakteru i sposobu walki. Ponadto pozycja ta ma być na tyle silna, aby odeprzeć uderzenie czołowych zgrupowań nacierającego. W tym jednak wypadku chodzi głównie o to, aby czołowej pozycji opóźniania nie były w stanie pokonać oddziały wydzielone. Ruch oddziałów przeciwnika powinien zostać powstrzymany, co spowoduje rozwinięcie jego sił głównych. Duże wymagania stawia się też ostatniej (końcowej) pozycji opóźniania. Umiejętnie usytuowana w terenie ma wprowadzić nacierającego w błąd co do przebiegu przedniego skraju obrony i zakończenia prowadzenia działań opóźniających.

Godne mocniejszego podkreślenia jest dążenie do wykorzystania różnego rodzaju ciasnin (zwężeń terenowych), które kanalizują ruch. Ich wykorzystanie do zorganizowania linii (punktu) oporu za danym przewężeniem daje wojskom własnym większą swobodę manewru ograniczając go w wypadku nacierających zgrupowań.

Podczas prowadzenia działań opóźniających teren rzutuje nie tylko na wybór i przebieg pozycji opóźniania. Wpływa również na formy walki i sposób oddziaływania na nacierającego między poszczególnymi liniami oporu. Podniesiona kwestia jest o tyle istotna, że opóźniania nie należy postrzegać jako walki o kolejne pozycje opóźniania. Istotną rolę odgrywają walki prowadzone w obszarze między nimi. Różnego rodzaju zasadzki i uderzenia ogniowo-minowe przyniosą bowiem oczekiwany rezultat tylko wtedy, gdy będą umiejętnie wkomponowane w teren i gdy w pełni wyzyskane zostaną jego właściwości.

Teren między pozycjami opóźniania ma duże znaczenie jeszcze z innego względu. Natarcie może mieć charakter kierunkowy, to oznacza, że nastąpiło odejście od walca broni pancernej i ognia, a prowadzone jest z reguły nierównomiernie. Dlatego niebagatelną rolę odgrywają wszelkiego rodzaju przeszkody terenowe i wyniosłości, które uniemożliwiają przenoszenie wysiłku nacierających wojsk, a jednocześnie ograniczają sukcesy przeciwnika na boki i skrzydła zgrupowań realizujących opóźnianie.

Podczas prowadzenia powietrzno-lądowego natarcia trzeba do terenu podchodzić z pewnego rodzaju rezerwą. Nadal będzie on sprzymierzeńcem broniących się wojsk, we właściwym jednak wymiarze należy dostrzegać znacznie zwiększone możliwości pokonywania przeszkód terenowych przy wykorzystaniu desantów powietrznych i pododdziałów desantowo-szturmowych. W ślad za tym nieodzowne jest postrzeganie ewentualności dzielenia wysiłku na walkę z ogniskiem wytworzonym w głębi pasa (na kierunku) opóźniania i oddzia-

waniem na zgrupowanie lądowe nacierającego, które dążyć będzie do wykorzystania warunków wytworzonej sytuacji i szybkiego pokonania określonej pozycji opóźniania i wdarcia się w głąb przeciwstawiających się wojsk.

Można stwierdzić, podsumowując rozważania dotyczące przygotowania terenu do prowadzenia działań opóźniających, że odgrywają one ważną rolę. W działaniach prowadzonych przez słabszego powodzenie bardziej zależy od sztuki dowodzenia, sztuki i umiejętności prowadzenia walki oraz umiejętnego wykorzystania **warunków terenowych** niż od *zwykłej siły*. Dzięki urozmaiconemu terenowi i poprawnemu wkomponowaniu jego właściwości w scenariusz działań opóźniających specyfika ich prowadzenia jest bogatsza i w konsekwencji prowadzi do zrealizowania zakładanych celów. Teren powinien, biorąc za podstawę wymogi taktyki oraz zasady organizowania i prowadzenia działań opóźniających:

- stwarzać dogodne warunki do realizacji rażenia ogniowego i oddziaływania elektro-
nicznego;
- ułatwiać organizację systemu zapór inżynieryjnych;
- umożliwiać organizację obrony w ograniczonym czasie;
- stwarzać dogodne warunki do maskowania i manewru;
- sprzyjać skrytemu wyjściu wojsk z walki i przejścia na kolejną pozycję opóźniania;
- utrudniać natarcie oraz prowadzenie obserwacji.

3.5. Propozycje podziału Podlaskiego Rejonu Operacyjnego na obszary odpowiedzialności

Wprowadzenie

Z założeń strategii wojennej (obronnej) wynika, że Polska jako członek NATO może brać udział jedynie w wojnie sojuszniczej, zgodnie z zasadą, że każda agresja na członka NATO jest agresją na całe NATO. Z punktu widzenia polskiej strategii obronności można wyróżnić dwa jej rodzaje:

- *odparcie bezpośredniej agresji na terytorium Polski;*
- *udział w odparciu agresji na NATO poza terytorium Polski.*

Największe obciążenia i wysiłki Polska musiałaby ponosić w razie wojny obronnej na własnym terytorium. W tym wypadku zaangażowany byłby cały potencjał obronny państwa - militarny i pozamilitarny. Zbrojne działania wojenne na terytorium Polski - w zależności od

ich skali - miałyby charakter jednej lub kilku sojuszniczych kampanii obronnych i zaczepnych, składających się z równoczesnych lub kolejnych operacji i bitew na lądzie, morzu i w powietrzu, sprzężonych z regularnymi i nieregularnymi działaniami narodowych sił obrony terytorialnej. W ramach tych działań zakłada się realizowanie zadań związanych z rozpoznaniem, zatrzymaniem i osłabieniem zgrupowania inwazyjnego przeciwnika. Ich celem powinno być dążenie do przejścia inicjatywy strategicznej - głównie poprzez przeprowadzenie operacji opóźniających i obronnych początkowego okresu wojny.

Warto w tym miejscu podkreślić, że celem operacji opóźniającej nie jest utrzymanie określonego obszaru, ani tym bardziej rozbięcie przeciwnika. Jej celem nadrzędnym jest czas. Głównymi wyznacznikami jej celów powinno być, zatem:

- ✓ *zadanie agresorowi takich strat, aby maksymalnie ograniczyć jego możliwości w zakresie kontynuowania działań zaczepnych i zachować własne siły do decydującego starcia;*
- ✓ *rozpoznanie kierunków głównych uderzeń przeciwnika;*
- ✓ *utrzymanie jak największej części terytorium kraju, nie dopuszczając do utraty szczególnie ważnych rejonów i obszarów;*
- ✓ *osłona mobilizacyjnego i operacyjnego rozwinięcia głównych sił;*
- ✓ *tworzenie frontu (ognisk) walki na tyłach przeciwnika;*
- ✓ *dążenie do minimalizowania strat i zniszczeń, na obszarze objętym prowadzeniem operacji.*

Powyższe wyznaczniki, postrzegane są jako cele pośrednie operacji opóźniającej. Biorąc pod uwagę szczupłość naszych wojsk oraz ukształtowanie terenu na terytorium naszego kraju prowadzenie działań opóźniających będzie wskazane oraz zasadne. Prowadząc operację opóźniającą nie należy oczekiwać, że w jej efekcie przeciwnik pozbawiony zostanie możliwości prowadzenia działań o charakterze zaczepnym. Taki cel może i powinien być formułowany w kontekście operacji obronnych, przy czym nie jest istotne czy będą to operacje o charakterze pozycyjnym czy manewrowym. Natomiast celem operacji opóźniającej jest jedynie **ograniczenie** wspomnianych możliwości, wyrażające się koniecznością uzupełniania wojsk, ich przegrupowania oraz weryfikowania (korekty) planów operacyjnych. Z kolei dążenie do zachowania własnych sił dotyczy w mniejszej mierze tych sił, które zaangażowane są w prowadzenie operacji opóźniającej, natomiast w większej mierze tych, które mają prowadzić operacje obronne.

Bardzo istotnym celem pośrednim będzie dążenie do **rozpoznania kierunków głównych uderzeń**, będzie to, bowiem miało duże znaczenie dla - w miarę precyzyjnego - określenia celu agresji oraz podjęcia stosownego przeciwdziałania. Powyższy problem należy postrzegać również w dwóch innych aspektach. Po pierwsze, uzyskania możliwości korekty planów operacyjnego rozwinięcia sił głównych, adekwatnego do zaistniałej sytuacji. Po drugie, dążenia do sterowania przeciwnikiem w taki sposób, by uzyskiwał powodzenie na tych kierunkach i w tych rejonach, których utrata nie wpłynie w zasadniczy sposób na możliwości prowadzenia działań obronnych.

Kolejnym celem pośrednim, którego znaczenia nie da się przecenić jest dążenie do utrzymania określonych obszarów państwa. Zaliczyć do nich można obszary kluczowe ze względu na ich znaczenie polityczno-gospodarcze oraz obszary, na których występują dogodnie do obrony rubieże terenowe. W tym kontekście dostrzegać należy także obszary, zapewniające warunki dopływu sił wzmocnienia sojuszu, niezbędne z punktu widzenia możliwości realizacji kolejnych faz (etapów) kampanii obronnej.

Takim obszarem jest podlaski rejon odpowiedzialności bardzo ważny ze względu na wcześniej wymienione czynniki.

Istotny wpływ na skuteczność prowadzonych operacji opóźniających ma właściwa ich organizacja. W zależności od możliwości bojowych przeciwnika wojsk własnych, a także celu działania, warunków terenowych, szerokość, głębokość pasa opóźniania oraz przyjętego ugrupowania wojska w ramach operacji opóźniającej, mogą prowadzić działania opóźniające następującymi sposobami:

1. Obsadzania kolejnych pozycji (opóźnianie ciągłe).
2. Przekraczania (opóźnianie przemienne).
3. Kombinowanym (opóźnianie mieszane)¹⁰

Prowadzenie działań opóźniających sposobem **obsadzania kolejnych pozycji** polega na tym, że opóźniające oddziały znajdują się przez cały czas w styczności z przeciwnikiem, prowadząc z nim walkę na kolejnych pozycjach opóźniania.

Prowadzenie działań opóźniających **sposobem przekraczania** zasadniczo różni się od poprzedniego, bowiem wymaga on tworzenia, co najmniej dwóch zgrupowań.

---

¹⁰ J. Wolejszo, Działania sił pierwszej kolejności użycia w przygranicznym pasie przesłaniania. Rozprawa doktorska, Warszawa AON 1998, s. 122-125.

W czasie, gdy jedno ze zgrupowań powstrzymuje natarcie przeciwnika, drugie przygotowuje obronę kolejnych pozycji.

Z kolei **sposób kombinowany** prowadzenia działań opóźniających jest połączeniem sposobów poprzednich. W zależności od przewidywanego kierunku działania przeciwnika oraz warunków terenowych umożliwia on w sposób najbardziej racjonalny wykorzystać posiadane siły i środki.

Niezależnie od przyjętego sposobu opóźniania ZT, oddziały i pododdziały muszą prowadzić działania wysoce manewrowe i stosować różnorodne środki hamujące ruch przeciwnika. Środkami tymi może być: ogień artylerii, zasadzki, pola minowe (zwłaszcza narzutowe), różnego rodzaju zawały czy też pożary. Odejście oddziałów (pododdziałów) na kolejną rubież lub pozycję opóźniania musi odbywać się pod osłoną wydzielonych sił, ognia oraz zapór inżynierskich.

W działaniach opóźniających struktura obszaru odpowiedzialności jest inna niż w typowej obronie, gdyż determinuje ją sposób osiągnięcia celu, zakładający kierunek działań od rubieży styczności wojsk w głąb własnego ugrupowania. W zależności od celu, środowiska, przeciwnika, czasu oraz posiadanych sił, podstawą jej prowadzenia jest przygotowanie kilku, (co najmniej dwóch) rubieży opóźniania, rejonów dla kanalizowania ruchu wojsk przeciwnika (kluczowych) oraz innych niezbędnych elementów.¹¹

W wypadku, gdy po fazie prowadzenia działań opóźniających, w skali operacyjnej, planowana jest klasyczna operacja obronna (organizowana przez siły sojusznicze lub zmienia się rodzaj działań), to z reguły jej obszar rozpoczyna się od przedniego skraju (FEBA). W tej sytuacji może się ona pokrywać z ostatnią rubieżą działań aktywnych (rubież opóźniania). Na tej rubieży odpowiedzialność za wykonanie dalszych działań przechodzi na inne zgrupowania operacyjne lub zmienia się rodzaj działań. Między wyżej podanymi rubieżami obrony planuje się rubieże koordynacji zadań, które kształtują koncepcję osiągnięcia celu w działaniach opóźniających

Podlaski Rejon Operacyjny ze względu na swoje znaczenie stanowi istotny element obrony wschodniej rubieży państwa. Ze względu na walory terenowe (dogodne rubieże terenowe), a także możliwość określenia prawdopodobnych kierunków uderzeń przeciwnika nadaje się doskonale do prowadzenia działań opóźniających.

---

¹¹ R. Bojarski, Główne problemy działań opóźniających, Warszawa 2001, s. 134

Uwarunkowania prowadzenia operacji opóźniającej w Podlaskim Rejonie Operacyjnym

---

W tym obszarze operacyjnym proponujemy rozmieścić dywizję zmechanizowaną (DZ), która będzie działać w pasie sił przesłaniania korpusu wspólnie z brygadą obrony terytorialnej (BOT).

Celem działania dywizji jest opóźnienie podejścia sił głównych przeciwnika na kierunku Warszawy, zyskanie czasu na operacyjne rozwinięcie sił zbrojnych.

Główne zagrożenie przewidujemy na kierunku Brześć – Siedlce - Warszawa, dlatego też na tym kierunku działać powinna brygada pancerna. Propozycje ta opieramy na znaczeniu tego kierunku w prawdopodobnych planach operacyjnych działania przeciwnika (najbliższa odległość do Warszawy).

Pierwszą pozycję opóźniania tej brygady planujemy wyznaczyć w oparciu o drogę Radzyń- Sarnaki- Siemiatycze. Kolejną pozycję opóźniania planujemy wyznaczyć w oparciu drogi Łuków-Siedlce-Sokołów Podlaski (droga rokadowa).

Lewe skrzydło obszaru sił przesłaniania korpusu planujemy zabezpieczyć działaniem BOT, której wyznaczyliśmy dwie pozycję opóźniania na kierunku Dąbrowa Białostocka-Choroszcz. Pierwsza pozycja opóźniania w oparciu o dogodne rubieże terenowe i drogę Dąbrowa Białostocka-Sokółka. Kolejna w oparciu o rzekę Narew.

W centrum obszaru sił przesłaniania korpusu planujemy użyć brygadę zmechanizowaną wzmocnioną batalionem zmechanizowanym. Pierwszą pozycję opóźniania tej brygady planujemy wyznaczyć w oparciu o drogę Łapy - Bielsk Podlaski - Drohiczyn. Kolejną rubież opóźniania w oparciu o miejscowości Sokoły - Ciechanowiec - Siedlce.

W odwodzie umieściliśmy brygadę zmechanizowaną (bez batalionu zmechanizowanego) w rejonie: Sulęcín – Rosochate, Kościelne - Brok.

Prawdopodobne użycie odwodu może nastąpić na kierunku Zambrów-Siedlce lub na innym zagrożonym kierunku działania przeciwnika.

Wnioski

1. Przez Podlaski Rejon Operacyjny prowadzą trzy dogodne kierunki działania przeciwnika.
2. W przypadku zagrożeń z kierunku wschodniego należy dążyć do jak najszybszego operacyjnego rozwinięcia sił w tym rejonie w celu uchwycenia dogodnych rubieży terenowych i przygotowanie rejonu do prowadzenia działań opóźniających.
3. Na kierunku drugorzędnym (Brama Podlaska) można wykorzystać siły OT.

4. Rozmieszczenie wojsk operacyjnych powinno się odbyć w znacznej odległości od granicy państwowej.

5. Skrzydła walczących oddziałów powinny opierać się o naturalne przeszkody terenowe.

6. Rozmieszczenie odwodu powinno zapewnić głębię operacyjną rejonu i zamykać wszystkie trzy kierunki działań przeciwnika.

Podsumowanie

Propozycja podziału Podlaskiego Rejonu Operacyjnego na obszary odpowiedzialności jest jedną z wielu możliwych. Sposób podziału tego rejonu uzależniony byłby od wielu czynników, jak choćby: wydzielonych sił i środków wojsk własnych, celu prowadzenia działań opóźniających, kierunku uderzenia i sił przeciwnika a także koncepcji prowadzenia operacji obronnej. Rozwiązań jest wiele bo warunki pola walki są niepowtarzalne.

3.6. Określenie obiektów terenowych, których utrzymywanie utrudni przeciwnikowi działanie

Podlaski Rejon Operacyjny znajduje się w północno wschodniej części Polski. Swym obszarem graniczy z Białorusią na odcinku 242km. Ponadto w jego bliskim sąsiedztwie znajdują się także Ukraina i Litwa.

Na terenie Podlaskiego Rejonu Operacyjnego znajdują się dwa dogodne kierunki do prowadzenia działań szczebla operacyjnego. Są to: Brama Podlaska na kierunku Grodno – Białystok – Ostrów Mazowiecka – Warszawa, oraz Brama Białoruska na kierunku Brześć – Siedlce – Mińsk Mazowiecki – Warszawa. Kierunki te wykorzystywane były wielokrotnie w przeszłości do prowadzenia działań bojowych i przemieszczania wojsk. Są one naturalnie wytyczone przez występujące na tym obszarze przeszkody terenowe: kompleksy leśne, rzeki, bagna i tereny podmokłe oraz wzniesienia terenowe.

Od czasu zakończenia II wojny światowej, kiedy to wytyczone zostały nowe granice państwa Bramą Podlaską i Białoruską wiedzie najkrótsza i najdogodniejsza droga do stolicy naszego kraju – Warszawy. Do końca lat osiemdziesiątych nie były one uwzględniane jako kierunki potencjalnego zagrożenia ze względu na naszą przynależność do Układu Warszawskiego. Jednak przeobrażenia polityczne i gospodarcze w ostatniej dekadzie zarówno w naszym kraju, jak i w całej środkowo wschodniej Europie sprawiły, że tereny te nie uwzględ-

niane jako kierunki potencjalnego zagrożenia stały się najdogodniejszymi do prowadzenia działań przez potencjalnego przeciwnika. Nabierają one szczególnego znaczenia przy stosunkowo chłodnych stosunkach sąsiedzkich oraz nieustabilizowanej sytuacji politycznej u naszych wschodnich sąsiadów.

Obszar Podlaskiego Rejonu Operacyjnego jest jednym z najslabiej rozwiniętych obszarów Polski. Brak tu przemysłu ciężkiego, ważnego dla obronności państwa. Jest to typowo rolniczy obszar, chociaż gleby tu występujące mają stosunkowo niskie klasy jakości. Sieć dróg jest stosunkowo słabo rozwinięta i należy do najgorszych w kraju. Występuje tu wiele łąk, bagien, obszarów podmokłych i kompleksów leśnych, co zmuszać będzie wielokrotnie do korzystania w znacznym stopniu z istniejących szlaków komunikacyjnych. Wszystkie te elementy będą wywierały ogromny wpływ na prowadzenie działań zarówno zaczepnych, jak i obronnych.

Rozpatrując pierwszy z kierunków operacyjnych – Bramę Podlaską – można zauważyć, że jest ona wytyczona naturalnymi przeszkodami terenowymi. Od północy jej granice stanowią Puszcza Augustowska i rzeka Biebrza ze swymi dorzeczami, rozlewiskami i terenami bagiennymi, zaś od południa Puszcza Białowieska i Puszcza Mielnicka. Brama Podlaska jest dodatkowo rozdzielona na dwa kierunki przez Puszcze Knyszyńską i rzekę Narew wraz z jej przyległymi obszarami. Wymienione przeszkody wraz z innymi naturalnymi i sztucznymi elementami rzeźby ograniczają w znacznym stopniu działania zaczepne i ukierunkowują walczące w tym terenie wojska. Wyznaczają również w sposób naturalny rubieże, których utrzymanie zapewnić może broniącym się wojskom skuteczne oddziaływanie na nacierającego przeciwnika.

Rozpatrując północny kierunek Bramy Podlaskiej pierwszymi ważnymi obiektami terenowymi od strony Grodna są: Dąbrowa Białostocka i Sokółka ze względu na fakt, iż są to ważne węzły komunikacyjne, których utrzymanie uniemożliwi przeciwnikowi wykorzystanie dróg dofrontowych i rokadowych.

Rozpatrując ten kierunek operacyjny kolejnym obiektem terenowym, który zapewnić może skuteczne powstrzymanie nacierającego przeciwnika jest rzeka Brzozówka na odcinku pomiędzy Puszcza Knyszyńską a jej ujściem do Biebrzy. Stanowi ona naturalną rubież obronną. Pas natarcia na wysokości rzeki ulega zawężeniu do około 20km. Kolejnym ważnym obiektem terenowym są miejscowości Mońki i Knyszyn – ważne obiekty komunikacyjne

i węzły dróg, oraz mosty na rzekach Narwi i Biebrzy – pokonanie których poza wytyczonymi szlakami jest bardzo utrudnione lub wręcz niemożliwe.

Na kierunku północnym Bramy Podlaskiej obszar od granicy państwowej do granic Biebrzańskiego Parku Narodowego jest dogodnym terenem do prowadzenia działań opóźniających. Wykorzystując istniejące tu przeszkody można wyznaczyć rubieże dla wojsk prowadzących te działania. Pierwszą dogodną rubież opóźniania zorganizować można wykorzystując miejscowości Dąbrowa Białostocka i Sokółka oraz kompleks leśny na zachód od drogi łączącej te miasta. Do organizacji kolejnej pośredniej rubieży opóźniania wykorzystać można zachodni brzeg rzeki Brzozówka. Umożliwić ona może nie tylko skuteczną obronę ale również kontrolowanie ważnej drogi rokadowej Białystok – Augustów. Końcowa rubież opóźniania rozbudowana być może w oparciu o drogę Knyszyn – Mońki od Puszczy Knyszyńskiej do bagien Biebrzańskiego Parku Narodowego.

Kierunek południowy Bramy Podlaskiej jest w pierwszym etapie – przy granicy państwowej – mniej dogodny do prowadzenia działań zaczepnych ze względu na występujące na tym obszarze kompleksy leśne Puszczy Białowieskiej i Knyszyńskiej oraz Zalew Siemianówka. Zalew Siemianówka jest dodatkowym atutem broniących się wojsk z tego względu, iż zniszczenie zapory w miejscowości Rybaki spowoduje zalanie znacznych obszarów na zachód od niego. Wykorzystanie przez przeciwnika biegnącej przez Zalew linii kolejowej może być utrudnione ze względu na dużą możliwość jej zniszczenia. Po pokonaniu tych przeszkód teren staje się stopniowo coraz bardziej dogodny do prowadzenia działań zaczepnych. Niekorzystny dla obrońców jest również fakt, iż pas działania staje się coraz szerszy. Ważnymi obiektami terenowymi, od utrzymania których zależeć będzie powodzenie broniących się wojsk będą miejscowości: Bielsk Podlaski i Łapy – ważne obiekty komunikacyjne i węzły dróg.

Występujące na terenie Bramy Podlaskiej duże kompleksy leśne utrudniać będą przeciwnikowi prowadzenie działań zaczepnych, rozdzielać nacierające zgrupowania bojowe oraz utrudniać przemieszczanie sił i środków wzdłuż frontu na bardziej dogodne kierunki. Będą one ważnym atutem w ręku obrońcy, który wykorzystując je umiejętnie może kontrolować i paraliżować jego ruchy i działania. Kompleksy te mogą być z powodzeniem bronione poprzez dozоровanie siłami wojsk OT, które działać mogą z powodzeniem również po wycofaniu wojsk operacyjnych w głąb kraju i zajęciu tych obszarów przez przeciwnika. Również wykorzystanie przez przeciwnika biegnących tu szlaków komunikacyjnych może być w znacznym

stopniu utrudnione ze względu na doskonałe możliwości oddziaływania na nie przez siły prowadzące działania.

Niezwykle ważnym obiektem na terenie Bramy Podlaskiej jest największe miasto Polski północno wschodniej – Białystok. Jest to ważny węzeł drogowy, kolejowy i komunikacyjny. Jego usytuowanie jest bardzo dogodne dla obrońcy ze względu na jego położenie: znajduje się on pomiędzy kompleksem Puszczy Knyszyńskiej a rzeką Narew i jej bagnami. Jedynym dogodnym kierunkiem do opanowania Białegostoku jest kierunek południowy – od strony Bielska Podlaskiego. Wykorzystanie dróg biegnących przez kompleks Puszczy Knyszyńskiej pomimo swych znacznych zalet – szeroka, dobrze utrzymana nawierzchnia – może być utrudnione ze względu na działające w tym terenie pododdziały wojsk OT. W przypadku utraty miasta możliwe jest oddziaływanie na znajdujące się tu wojska przeciwnika z obszaru Puszczy Knyszyńskiej i Białowieskiej a tym samym paraliżowanie jego działań.

Oprócz niewątpliwej zalety, jaką jest położenie Białegostoku posiada on również inne ważne z punktu obrońcy zalety. Posiada on dobrze rozwiniętą komunikację i sieć dróg, które umożliwić będą przerzut sił i środków zaopatrzenia. Posiada ponadto dobrze rozwiniętą bazę remontową która może być wykorzystana do remontu uszkodzonego sprzętu bez konieczności jego ewakuacji w głąb kraju co zapewni jego szybszy powrót do walki. Również dobrze rozwinięta baza szpitalna wpłynie pozytywnie na udzielanie pomocy chorym i rannym, również tej wysokokwalifikowanej.

Dodatkowym atutem Białegostoku jest brak zakładów przemysłu ciężkiego i obronnego, na które przeciwnik mógłby oddziaływać lotnictwem i uderzeniami raketowymi. Powoduje to, że zdobywanie i zajmowanie miasta może być niecelowe, nieefektywne spowodować może utratę cennego czasu.

Pierwszą dogodną rubieżą do organizacji obrony przez wojska operacyjne jest linia: Ełk – Grajewo – Wizna – Ciechanowiec. Niezwykle ważnym atutem jest istnienie na tej rubieży obszarów Biebrzańskiego Parku Narodowego. Przez obszar Parku przepływa rzeka Biebrza, która wraz ze swymi dorzeczami, rozlewiskami, bagnami i obszarami podmokłymi stanowi bardzo trudną lub wręcz niemożliwą do pokonania przeszkodę poza wytyczonymi drogami i szlakami przez większą część roku dla wojsk lądowych. Mosty oraz przepusty na Biebrzy mogą być z powodzeniem bronione nawet przez stosunkowo nieduże siły. Pomimo, iż ten kierunek wykorzystywany był wielokrotnie w przeszłości do oskrzydlenia od północy Warszawy, będzie on jednak niekorzystny dla nacierających wojsk ze względu na występujące

dalej w kierunku zachodnim przeszkody: Puszcze Piską, Kurpiowską i Białą oraz stosunkowo niewielkie przesmyki pomiędzy nimi. Dodatkowym utrudnieniem jest płynąca w tym rejonie w układzie równoleżnikowym rzeka Narew – również z obszarami podmokłymi i zabagnionymi – która utrudniać będzie przemieszczanie większych sił wzdłuż frontu.

O wiele mniej korzystna do zorganizowania obrony będzie rubież: Zambrów – Sokołów Podlaski. Na jej niekorzyść przemawia mała ilość rzek, które mogą być wykorzystane do prowadzenia skutecznych działań obronnych oraz brak większych kompleksów leśnych.

Brama Białoruska, która znajduje się w południowej części Podlaskiego Rejonu Operacyjnego jest o wiele mniej korzystnym kierunkiem do prowadzenia działań obronnych. Oceniając granice Polski można stwierdzić, że jest to najlepszy kierunek do prowadzenia działań zaczepnych. To na tym terenie granica państwa przebiega najbliżej stolicy. Tutaj również teren znacznie bardziej sprzyja nacierającemu. Brama Białoruska ograniczona jest od północy kompleksem leśnym Puszczy Białowieskiej, który nie stanowi większej przeszkody, zaś od południa Pojezierzem Łęczyńsko-Włodawskim. Występujące w obszarze przygranicznym kompleksy Podlaskiego Parku Krajobrazowego nie stanowią większej przeszkody dla nacierających wojsk. Rzeka Bug stanowiąca granicę państwową nie stanowi większej przeszkody na tym kierunku. Jej brzegi są w większości dostępne, przyległe tereny mało zabagnione. Jest ona w wielu miejscach dogodna do pokonania zarówno po dnie jak i po przygotowaniu prowizorycznych przepraw.

Rozpatrując kierunek Bramy Białoruskiej pierwszymi ważnymi obiektami, których utrzymanie wpłynie będzie korzystnie dla broniących się wojsk będą Siemiatycze oraz Biała Podlaska – ważne obiekty komunikacyjne i węzły dróg. Zajęcie tych miast zapewni przeciwnikowi wykorzystanie tych węzłów komunikacyjnych, przejęcie ważnej drogi rokadowej oraz rozwinięcie powodzenia w kierunku zachodnim. Dogodny teren działania sprzyjać będzie przemieszczaniu wojsk wzdłuż linii frontu na pożądane kierunki. Możliwa jest również zmiana kierunku działania i obejście Warszawy od południa lub północy. Dodatkowo obiekt terenowy, znajdujący się w rejonie wcześniejszego obiektu to rzeka Kszna i Zielawa.

Kolejnym ważnym obiektem terenowym, który znaczenie utrudni przeciwnikowi rozwinięcie będą obiekty na rzece Bug. Rejon tego obiektu obejmuje: Ciechanowiec, Drohiczyn, Mielnik, Janów Podlaski, który utrudni rozwinięcie się przeciwnika z kierunku Siedlec.

Utrzymanie obiektu Łuków. Modry, Siedlce stanowi ostateczną szansę na powodzenie utrzymania spójności obrony. Obiekt ten położony jest w oparciu o wzgórza przez, które

prowadzi droga o strategicznym znaczeniu w kierunku na Warszawę. Droga ta wytycza naturalny kierunek uderzenia wojsk przeciwnika.

Kolejny ważny obiekt terenowy na tym kierunku jest ważny węzeł drogowy w Węgrowie. Dodatkowo korzystnym walorem jest to, że położony jest nad rzeką Liwiec, która sama w sobie stanowi ważną, naturalną przeszkodę terenową.

3.7. Główne zadania wojsk operacyjnych i obrony terytorialnej w zakresie prowadzenia działań opóźniających w Podlaskim Rejonie Operacyjnym

Polska ze względu na miejsce geograficzne w ramach struktur obronnych NATO (jest to miejsce państwa granicznego, sąsiadującego z państwami nie będącymi członkami Sojuszu Północnoatlantyckiego), znajduje się na strategicznym kierunku obrony NATO w korytarzu wyznaczonym przez morze i pasmo gór. Pod tym względem jeśli nawet odrzucimy podejrzenia o agresywne zamiary sąsiadujących z RP państw, to jednak zasadniczym kierunkiem obrony każdej koalicji jest kierunek od zewnątrz.

Na rozpatrywanym kierunku potencjalnego zagrożenia znajduje się *Północno - Wschodni Obszar Strategiczny* a w jego wschodniej części, będący przedmiotem naszych zainteresowań i rozważań, *Podlaski Rejon Operacyjny*.

Ewentualna agresja w aspekcie wojny konwencjonalnej będzie miała charakter powietrzno – lądowy z użyciem, w ramach wsparcia działań, różnych rodzajów wojsk. Stąd należy przypuszczać, że obrona będzie miała charakter mieszany, będzie łączyła w sobie cechy obrony stałej z manewrową, która będzie przeplatana działaniami opóźniającymi.

Działania opóźniające będą występować z zasady w początkowej fazie agresji, a rejonem w którym wojska operacyjne mogą prowadzić tego typu działania jest Podlaski Rejon Operacyjny.

Istotą działań opóźniających jest utrzymanie bezpośredniego kontaktu ze zgrupowaniami uderzeniowymi przeciwnika, opóźnianie jego działań zaczepnych w uwarunkowaniach czasowych i przestrzennych, zachowując wysoki poziom zdolności bojowej stworzenie odpowiednich warunków innym zgrupowaniom do wykonania uderzeń rozstrzygających lub przygotowania obrony w głębi.

Do głównych zadań wojsk operacyjnych w Podlaskim Rejonie Operacyjnym można zaliczyć:

1. Związanie działaniami bezpośrednimi zgrupowań uderzeniowych przeciwnika w wymiarze czasowym.
2. Umożliwienie mobilizacyjnego (operacyjnego) rozwinięcia sił głównych.
3. Osłona przegrupowania tych sił w rejon operacyjnego przeznaczenia.
4. Umożliwienie przygotowania przez siły główne operacji obronnej w głębi.
5. Pozbawienie przeciwnika inicjatywy oraz stworzenie warunków do przejścia inicjatywy przez własne siły.

Wojska operacyjne w początkowej fazie operacji obronnej realizować będą powyższe zadania we współdziałaniu z wojskami OT, dążąc do niedopuszczenia do naruszenia przez przeciwnika granicy państwa. Zakładając, że przeciwnik prowadząc działania zaczepne będzie miał przewagę, może powstać zagrożenie rozbicia pierwszego rzutu wojsk operacyjnych, aby tego uniknąć wojska operacyjne przechodzą do prowadzenia działań opóźniających dając czas na osiągnięcie gotowości siłom głównym, natomiast siły OT przechodzą do działań nieregularnych.

Przebieg działań opóźniających w pierwszym okresie nie odbiega od typowych działań obronnych. Podchodzącego przeciwnika zwalcza się na dalekich podejściach. Głównym zadaniem w tym okresie jest powstrzymanie natarcia i niedopuszczenie do pokonania z marszu *przedniej pozycji*. Opór stawiany na pierwszej pozycji powinien być na tyle silny, żeby zmusić nie tylko awangardy przeciwnika do zatrzymania, ale również jego siły główne do rozwinięcia.

Dowiązując realizację zadań przez wojska operacyjne w działaniach opóźniających do konkretnego obszaru tj. Podlaskiego Rejonu Operacyjnego, wydaje się celowa koncepcja Johna Fullera, obrony przestrzennej. Obszar ten jest specyficzny ze względu na występowanie licznych puszczy, rzek z rozlewiskami i bagnami (Biebrzański Park Narodowy), jezior. W związku z tym prowadzenie działań możliwe jest jedynie wzdłuż ukształtowanych geograficznie korytarzy. Tak więc umiejętne wykorzystanie terenu oraz jego dostosowanie do charakteru taktyki natarcia przeciwnika, zdecydowanie wpływa na skuteczność opóźniania. Koncentracja wysiłku nie wzdłuż linii, ale na wybranych w terenie punktach, węzłach, rejonach kluczowych powiązanych z zaporami inżynieryjnymi, zmusi przeciwnika do wyczerpujących działań. Właściwe wykorzystanie naturalnych przeszkód terenowych, rejonów zniszczeń i

pożarów, obszarów zatopień, wpłynie na ograniczenie ruchu nacierającego lub korzystnie go ukierunkuje.

Pozycje obronne powinny być organizowane na naturalnych przeszkodach terenowych kanalizujących ruch. Tymi przeszkodami mogą być przeszkody wodne, miejscowości, kompleksy leśne, teren lesisto-jeziorny, wzgórza. Najdogodniejsze do obrony są pozycje, na których teren po stronie przeciwnika jest otwarty, natomiast po stronie wojsk prowadzących działania opóźniające zakryty i dominujący.

Koniecznym jest, aby pozycje opóźniania uzupełniane były samodzielnymi punktami oporu, zasadzkami, licznymi zaporami inżynieryjnymi. Rozmieszczać się je powinno w różnych miejscach, w sposób nieregularny, w celu zapewnienia ciągłości oddziaływania na przeciwnika.

Przeszkody terenowe tym pewniej spełnią swoje zadanie, jeżeli uzupełni się je zaporami inżynieryjnymi, a szczególnie minowymi.

Infrastruktura terenowa Podlaskiego Rejonu Operacyjnego stwarza możliwości stawiania zapór inżynieryjnych szczególnie na skrzyżowaniach ważnych dróg w wąwozach. Niszczenie dróg powinno odbywać się metodą odcinkową. Podczas przygotowania dróg do niszczeń należy także pamiętać o terenie do nich przyległym. Największe utrudnienie dla ruchu wojsk przeciwnika stanowić będą zapory inżynieryjne budowane na mostach, wiaduktach, przepustach i innych obiektach tego typu.

Zgrupowania nacierające, po wejściu w taką sieć przygotowanych do obrony okrężnej węzłów lub rejonów urządzonych w ważnych punktach terenowych, powiązanych ze sobą ogniem z elementami manewrowymi tej sieci czyli odwodami, nie będą miały swobody ruchu ani do przodu, ani na skrzydła osłonięte przeszkodami naturalnymi.

Na obszarze Podlaskiego Rejonu Operacyjnego obronę należy organizować w oparciu o ważne obiekty komunikacyjne, co powinno w znacznym stopniu utrudnić przeciwnikowi prowadzenie działań, rozproszy jego wysiłek, skanalizuje ruch kolumn, a ponadto utrudni proces zasilania jego wojsk i zdezorganizuje jego natarcie.

Wojska prowadzące działania opóźniające, powinny przyjąć ugrupowanie w jeden rzut z odwodem, które podyktowane jest szerokością i głębokością rejonu odpowiedzialności dla brygady. Przyjęcie takiego ugrupowania zdeterminowane jest również istnieniem dużej ilości pagórków i wzniesień pociętych licznymi kanałami. Bardzo duże znaczenie mają wielkie

kompleksy leśne, umożliwiające wycofanie na kolejną rubież opóźniania pod osłoną wyniosłości terenowych.

Omawiany obszar, ze względu na to, że jest podmokły, porośnięty lasami i przeciętany rzekami stanowi bardzo dużą naturalną przeszkodę i generować będzie bardzo dużo problemów w czasie jego przekraczania. Mając to na uwadze obronę należy organizować na głównych szlakach i węzłach komunikacyjnych. Obronę kierunków pomocniczych należy powierzyć wojskom obrony terytorialnej. Trzeba pamiętać także o tym, że przeciwnik będzie szukał kierunków obejścia lub oskrzydlenia ważnych węzłów komunikacyjnych, dlatego też w miejscach, gdzie przewiduje się takie jego działanie, należy zorganizować punkty oporu.

Działania opóźniające obejmują szereg kolejnych starć o charakterze obronnym i zaczepnym, szeroko stosowany manewr i działania osłabiające potencjał przeciwnika. Wojska operacyjne prowadząc te działania będą stopniowo oddawać teren, dlatego też główny cel działań opóźniających nie może być rozpatrywany w wymiarze przestrzennym, ale przede wszystkim powinien być odnoszony do wymiaru czasowego. Wojska operacyjne będą dążyły do odsunięcia w czasie dotarcia przeciwnika do określonego rejonu, a przez to zyskanie czasu na zorganizowanie innych działań.

W każdym etapie prowadzenia działań opóźniających główny wysiłek skupia się na zasadniczym zgrupowaniu uderzeniowym przeciwnika. Powoduje to potrzebę stosowania różnych form i sposobów prowadzenia działań. Dlatego w określonych sytuacjach celowe jest wycofanie w sposób zorganizowany części sił dla rozrzedzenia sił na wybranych kierunkach. Dla zapewnienia zorganizowanego charakteru działań, kierunek, na którym jest planowane wycofanie, powinien być ubezpieczony przez przygotowanie rubieży pośredniej. Wymaga to zachowania i utrzymania przestrzennej swobody działań. Specyfika prowadzenia działań opóźniających sprawia, że niezbędne jest posiadanie dość dużego potencjału w całym obszarze odpowiedzialności. Dla wzmocnienia ognia przeciwpancernego brygad powinny być wzmocnione pododdziałami przeciwpancernymi

Przeciwnik będzie prowadził działania w wymiarze pionowym, dążąc do odblokowania danego kierunku, opanowania ważnych rejonów (obiektów) kluczowych i spotęgowania natarcia poprzez wysadzanie na tyły naszych wojsk desantów i grup desantowo – szturmowych. Pod tym kątem należy przewidzieć siły do reagowania na takie sytuacje. Najczęstszą formą walki z desantem przeciwnika będzie tylko jego blokowanie.

Ostatnim etapem prowadzenia działań opóźniających jest stworzenie warunków do przejścia inicjatywy ofensywnej w wyniku przekazania zadań siłom głównym. W tym zakresie główny wysiłek będzie skupiony na stworzeniu warunków do płynnego przejścia do działań ofensywnych.

Główne zadania wojsk obrony terytorialnej w zakresie prowadzenia działań opóźniających w Podlaskim Rejonie Operacyjnym

Wojska obrony terytorialnej przeznaczone są do wspierania i zapewniania swobody działania wojsk operacyjnych w ścisłym współdziałaniu z niemilitarnymi ogniwami struktury państwowej na terenie Podlaskiego Rejonu Operacyjnego. Celem wojsk obrony terytorialnej, będzie wykonywanie zadań na rzecz wojsk operacyjnych własnych i NATO oraz prowadzenie na terenie Podlaskiego Rejonu Operacyjnego działań ochronno – obronnych i nieregularnych.

Z koncepcji obronnej państwa Polskiego wynika, że w pierwszym etapie konfliktu niezbędne będzie prowadzenie na terenie Podlaskiego Rejonu Operacyjnego działań opóźniających przy użyciu tylko sił narodowych. Należy się jednak liczyć z możliwością prowadzenia działań opóźniających przy wsparciu sił powietrznych własnych i sojuszniczych. Koncepcja ta zakłada, że w razie konfliktu zbrojnego na dużą skalę początkowe uderzenie sił lądowych agresora przejmują wojska będące na terenie podlaskiego rejonu operacyjnego prowadząc działania obronno-opóźniające. W tym czasie dokonywany będzie przerzut (przemieszczenie) sił głównych z terytorium innych państw w celu zorganizowania obrony na rubieży ostatecznego powstrzymania agresora oraz wykonania przeciwuderzeń. W działaniach tych ze względu na użycie tylko sił narodowych, co należy mocno podkreślić, niezwykle ważną rolę spełniać będą siły obrony terytorialnej. Siły te mogą spełniać funkcję obronną i funkcję związaną z zabezpieczeniem efektywnego użycia wojsk operacyjnych. Będzie to miało szczególne znaczenie zwłaszcza w pierwszym etapie ewentualnego konfliktu zbrojnego, gdy nie będzie można liczyć na szybkie lądowe wsparcie sił sojuszniczych. Działania wojsk obrony terytorialnej łączą jednocześnie działania wojsk operacyjnych z obronnym funkcjonowaniem całej struktury pozamilitarnej państwa w czasie wojny.

Wojska obrony terytorialnej, które będą prowadziły działania opóźniające we współdziałaniu z wojskami operacyjnymi na terenie podlaskiego rejonu operacyjnego mogą realizować następujące zadania:

- ochrona i zapewnienie bezpiecznego funkcjonowania różnych obiektów infrastruktury, ważnych z punktu widzenia swobody manewru i przepływu informacji oraz niezbędnych do logistycznego wsparcia i obsługi operacyjnych zgrupowań koalicyjnych;

- dezorganizowanie operacji przeciwnika poprzez przeprowadzenie zakrojonych na szeroką skalę różnorodnych działań nieregularnych na tyłach i w ugrupowaniu jego wojsk, w tym także w ramach funkcjonowania i walki czynnej struktur państwa podziemnego na terytoriach czasowo okupowanych przez agresora.

Działania opóźniające wojsk OT na terenie podlaskiego rejonu operacyjnego mogą sprowadzać się do szeregu walk, bojów i potyczek zmuszających przeciwnika prowadzącego działania zaczepne do nadmiernie częstego rozwijania się przed rubieżami opóźniania w celu uniemożliwienia mu zorganizowanego wejścia do walki, zadania mu maksymalnych strat, wyczerpania i zyskania przez to na czasie w użyciu wojsk operacyjnych.

Działania opóźniające wojsk OT na terenie podlaskiego rejonu operacyjnego będą głównie służyły mobilizacji, rozwinięciu, manewrowi wojsk operacyjnych. Nie posiadają one tak znaczącego wymiaru manewrowego jak w wydaniu wojsk operacyjnych, ale w przypadku dużego nasycenie nimi podlaskiego rejonu operacyjnego będą miały ogromne znaczenie w działaniach obronnych.

Zadaniami wojsk OT w działaniach opóźniających na terenie podlaskiego rejonu operacyjnego będą:

- prowokowanie przeciwnika do podjęcia walki z gęsto usytuowanymi punktami oporu w terenie trudnodostępnym;
- szybkie przechodzenie do działań nieregularnych po opuszczeniu stanowisk oporu, rubieży obrony - wkrótce po tym jak przeciwnik zacznie rozwijać się w szyki przedbojowe i bojowe;
- nie obsadzenie tymi samymi siłami kolejnych rubieży opóźniania, lecz przechodzenie nimi do działań nieregularnych;
- unikanie rozstrzygających starć z przeciwnikiem;
- wprowadzanie przeciwnika w błąd co do przekraczalności terenu, przebiegu rubieży obronnych i kanalizowanie jego ruchu oraz działań;
- szerokie stosowanie zapór inżynierskich i pozoracji pola walki.

Działania opóźniające wojsk OT organizowane będą w rejonach odpowiedzialności jednostek tych wojsk.

Ogólnie można przyjąć, że działania opóźniające realizowane przez wojska OT w zasadniczej treści nie powinny odbiegać od typowych zadań wojsk operacyjnych. Jednak ze względu na wyposażenie ich tylko w lekki sprzęt oraz brak opancerzonych środków transportowych i ograniczone posiadanie etatowych środków transportu nie powinno zakładać się prowadzenia przez nie długotrwałych uporczywych działań frontalnych z przeważającym liczebnie i technicznie przeciwnikiem, w otwartym terenie, pozbawionym naturalnych ukryć i maskowania.

Podsumowanie

Podsumowując powyższe rozważania można stwierdzić, że zadania w etapie prowadzenia działań opóźniających powinny być ukierunkowane na:

- ✘ pozyskiwanie informacji o lokalizacji, kierunku i sile natarcia przeciwnika;
- ✘ powstrzymaniu przemieszczania się przeciwnika poprzez zadawanie mu strat, obniżających jego możliwości zaczepne, pozwalając jednocześnie na uzyskanie czasu na organizację działań obronnych w głębi;
- ✘ wmanewrowaniu przeciwnika do rejonów, gdzie stosunkowo niewielkim nakładem sił można będzie zadać mu straty;
- ✘ uniknięcie walki w niepożądanych warunkach, tym samym ochrona sił własnych oraz rozpoznanie punktu ciężkości nacierającego przeciwnika i aktywny wpływ na korzystne jego zmiany dla obrońcy.

Należy podkreślić, że wojska którym przyjdzie prowadzić działania opóźniające nie powinny być uwzględnione w planie operacji obronnej do obsadzenia głównego obszaru obrony. Siły te powinny mieć możliwość, po wyjściu z walki, do odtworzenia zdolności bojowej w tyłowym obszarze.

4. WYBRANE PRZYKŁADY PROWADZENIA DZIAŁAŃ ZBROJNYCH W PODLASKIM REJONIE OPERACYJNYM

4.1. Organizacja i prowadzenie działań opóźniających przez 2 dywizję gen. F. Żymirskiego w 1831 roku

Powstanie Listopadowe - przyczyny jego powstania

W 1822 r. w Warszawskie Szkole Podchorążych zostało założone tajne sprzysiężenie na czele którego stanął podporucznik Piotr Wysocki. Spiskowcy byli ludźmi młodymi i zapalczywymi. Policja rosyjska wpada na trop tego sprzysiężenia, ale władza carska decyduje, że nie ma potrzeby do natychmiastowych aresztowań, bo mogłoby to spowodować początek powstania. W tym czasie, we Francji i Belgii narastają ruchy wolnościowe. Oficerowie buntują się. Z 29 na 30 listopada 1830 r. w nocy rozpoczyna się powstanie. Rozpoczyna się atakiem na Belweder i arsenał. Książę Konstanty ucieka w przebraniu kobiety za granicę do Wierzbna. Władzę najpierw obejmuje rada administracyjna królestwa - konserwatyści. 5 grudnia 1830 r. gen. Chłopicki ogłasza się dowódcą powstania. Władza cywilna - rada administracyjna, władza wojskowa - gen. J. Chłopicki. Do Petersburga udaje się delegacja z Drucim i Lubeckim aby pertraktować z carem. 18 grudnia 1830 r. powstanie zostaje uznane za narodowe. 25 stycznia 1831 r. pod wpływem manifestacji parlamentarnych sejm ogłosił że kolor biały i czerwony stanowią barwy narodowe. Następuje ogłoszenie detronizacji dynastii Romanowów w Królestwie Polskim. Po detronizacji dynastii rosyjskiej zapanować miała monarchia konstytucyjna. Powstaje najpierw Rada Administracyjna, następnie 3 grudnia 1830 r. powstaje Rząd Tymczasowy a 29 stycznia 1831 r. Rząd Narodowy.

Położenie wojsk rosyjskich i polskich (2 dywizja piechoty) przed bitwą pod Kaluszynem w dniu 17.II.1831r.

W wyniku wydarzeń jakie miały miejsce w Królestwie Polskim, 5 stycznia 1831 r. 130 tys. armia rosyjska pod dowództwem Iwana Dybicza, wkracza w granice Królestwa Polskiego. W połowie lutego Dybicz wydaje rozkaz trzydniowego odpoczynku w celu podejścia taborów z żywnością, szpitali polowych oraz zbudowania magazynów w Siedlcach. 14 lutego

melduje carowi Mikołajowi, że 17 lutego rozpocznie natarcie na wojska polskie, skierowując korpus VI na Dobrze i Stanisławów, a korpus I rezerwowy i III rezerwowy kawalerii na szosę brzeską. Zdawał sobie dobrze sprawę z sił polskich, będących w Dobrym i Kałuszyńce. Nie wiedział natomiast, czy poza nimi znajduje się w pobliżu reszta armii polskiej, czy też znajduje się ona bliżej Pragi. Wojska gen. Gejsmara i Kreutza zamierzał jak najprędzej przerzucić na lewy brzeg Wisły, aby odciąć Warszawę od połączenia z województwami sandomierskim, krakowskim i kaliskim, a równocześnie rozbić tam całe wojsko polskie. Sądził, że około 21-22 lutego stanie pod Pragą i tam dopiero sprecyzuje swoje dalsze zamiary. Liczył także na wybuch niezadowolenia w Warszawie, który skłoni władze polskie do kapitulacji, i na to, że nastaną mrozy, które zmuszą wojsko polskie do przejścia na lewy brzeg Wisły, a jemu ułatwią przeprawę i szturm stolicy. Z powodu odwilży, Dybicz zdecydował się na zmianę planu i ryzykowny marsz skrzydłowy na Liwiec.

Pierwsze posunięcia dowództwa polskiego

Pierwsze doniesienia o zamierzonym wkroczeniu Dybicza skłoniły, główną kwaterę polską do zarządzenia w dniu 5 lutego koncentracji większości wojsk polskich na linii Liwca, przy czym marsze koncentracyjne miały rozpocząć się 7 lutego, a skończyć 8. Wydawało się prawie pewne, że Dybicz ruszy na Warszawę bądź starym traktem na Nur, Węgrów, Liw, Dobrze, Okuniew, bądź też przerzuci się z niego na szosę brzeską. W nocy z 5 na 6 lutego Sztab otrzymał szereg doniesień o wkroczeniu wojsk rosyjskich do Królestwa. Wynikało z nich, że:

- a) główne siły rosyjskie mają 6 lutego przekroczyć granicę Królestwa pod Piątkowem, Żochami, Ciechanowcem i Drohiczyńcem;
- b) nieliczna kawaleria rosyjska z Brześcia wkroczyła 5 lutego do Terespoła i zajęła tego dnia Białe;
- c) nieokreślone bliżej siły kawalerii przekroczyły granicę 5 lutego pod Włodawą i Uściługiem.

Wysnuto stąd wniosek, że większość sił rosyjskich kieruje się przez Ostrów - Wyszaków na Radzymin.

Na skutek tego, wydano następujące rozkazy:

- a) wstrzymanie nakazanej 5 lutego koncentracji armii na linii Liwca;

b) 3 dywizja piechoty zajmie Stanisławów, Tuł, Klembów i Lipiny, osłaniając w ten sposób wraz z pozostawioną w Radzyminie brygadą Giełguda z I dywizji, drogi z Kamieńczyka i Jadowa na Radzymin i mając poza sobą, między Pragą i Okuniewem 4 dywizję piechoty oraz kawalerię i artylerię rezerwową;

c) reszta I dywizji z całą swą artylerią stanie pod Zegrzem, zaś I dywizja kawalerii ściągnie swe oddziały z Ostrołki, Różana i skoncentruje się w Pułtusku;

d) dywizja ułanów skoncentruje się w Siedlcach i zaraz wycofa się szosą na Mińsk;

e) II dywizja piechoty skoncentruje się na prawym skrzydle, w rejonie Kałuszyna.

Był to więc wyraźny zamiar skupienia naszych wojsk pomiędzy Zegrzem, Radzyminem i Stanisławowem i frontowego przeciwstawienia się marszowi przeciwnika ku Pradze.

Rankiem 8 lutego Żymirski przeprowadził silne rozpoznanie z Węgrowska w kierunku Kosowa, wypierając stąd słabą kawalerię rosyjską. W nocy z 8 na 9 lutego napłynęły do kwatery głównej meldunki, z których wynikało, że główne siły rosyjskie idą na Łomżę, Ostrołkę, Zambrów i Ostrów. Meldunki te łącznie z wynikiem rozpoznania Żymirskiego, które stwierdziły słabość sił rosyjskich na lewym brzegu Bugu, skłoniły kwaterę główną do radykalnej zmiany rozkazów. W myśl rozkazu z dnia 9 lutego:

a) IV brygada I dywizji miała skoncentrować się w Olbrachcicach pod Pułtuskiem, a II możliwie szybko ruszyć z Jadowa na Serock;

b) 3 dywizja piechoty miała skoncentrować się między 13-14 lutego w Zegrzu;

c) artyleria rezerwowa i kawaleria rezerwowa miały skoncentrować się pod Pragą;

d) 2 dywizja piechoty, którą zredukowano na rzecz armii głównej do 8 batalionów i jednej baterii pieszej, wraz z sześcioma pułkami kawalerii miała pozostać w Kałuszynie i stąd osłaniać Warszawę, obserwując stary trakt warszawski, szosę brzeską oraz drogi z lubelskiego;

e) na jej prawym skrzydle działać miała przeciwko Gej smarowi świeżo utworzona grupa gen. Dwemickiego, złożona z 4 batalionów, 16 szwadronów, 4 dział. Rozkazy te sugerowały, że główna kwatera zamierzała wówczas przeciwstawić się frontowo przeprawie Dybicza na prawy brzeg Narwi opierając się o Modlin, bądź też uderzyć na niego ze skrzydła! w czasie marszu z Serocka ku Pradze. 13 lutego po południu nadszedł meldunek Żymirskiego o tym, że nad ranem piechota rosyjska sforsowała przeprawę przez rzekę Liwiec w Liwie, a 15 lutego, że podjazdy rosyjskie ukazują się pod Kałuszynem, że przeciwnik naprawia tu mosty

na Liwcu, że z zeznań jeńców okazuje się, iż znaczne siły przeciwnika grupują się do natarcia na Kałuszyn i działania po szosie na Warszawę.

Marsz Dybicza ku Pradze

Gdy nadeszły tabory i przywiozły żywność i paszę na 10 dni, Dybicz 17 lutego wydał rozkaz do natarcia, w kierunku Pragi. 17 lutego Dybicz skierował większość swych sił, a mianowicie I korpus rezerwowy Konstantego i III korpus rezerwowy kawalerii na Kałuszyn przeciwko Żymirskiemu. Brygada grenadierów litewskich poszła przez, Cierpięta na Zimnąwodę. 4 bataliony grenadierów rezerwy, 6 szwadronów i 2 seciny drogą na Jakubów - Mistów. Korpus VI, który pozostawił do obsadzenia Siedlec, Nura i Węgrowa 4 bataliony, 6 szwadronów, 1 secinę i 6 dział, poszedł starym traktem warszawskim na Dobre, wydzielając 2 bataliony i 12 szwadronów na drogę z Jadowa do Radzymina.

Gen. Żymirski w tym dniu rozporządzał 7 batalionami, 8 szwadronami i 14 działami. 3 pułk piechoty i 2 pułk ułanów musiał przekazać gen. Skrzyneckiemu.

Bitwa pod Kałuszynem w dniu 17.II.1831 r.

W oczekiwaniu na natarcie wojsk rosyjskich gen. Żymirski obsadził Kałuszyn jednym batalionem. Sześcioma batalionami zaś piechoty, 18 działami i 12 szwadronami obsadził, pokryty gęstym lasem, łańcuch pagórków na zach. od Kałuszyna, przedzielony rzeką Witówką. Na rzece zniszczono wszystkie przejścia, pozostawiając tylko groblę szosy, na którą artyleria polska miała położyć ogień artyleryjski. 2 bataliony i 7 szwadronów Żymirskiego stanęły w Mistowie i Kamienie, osłaniając tyły i lewe skrzydło polskie. 8 szwadronów osłaniało prawe skrzydło. Od świtu podjazdy i patrole rosyjskie podchodziły pod Kałuszyn. Gen. Toll, przybywszy z odwodem do idącego na czele I korpusu rosyjskiego, który zatrzymał się przed Kałuszynem, rozpoznał pozycję polską i wydał rozkaz do natarcia. 2 brygadę grenadierów z 2 dywizji grenadierów, brygadę ułanów i brygadę strzelców konnych zostawił pod swoim dowództwem, zamierzając obejść lewe skrzydło polskie na Trzebuczę. Wzdłuż szosy nacierać miała gwardia Wielkiego Księcia Konstantego. Gen. Freigang na czele brygady karabinierów 2 dyw. gren. i bryg. strzelców konnych miał wykonać obejście prawego skrzydła polskiego na Szymony - Olszewice. Kolumna gen. Tolla, minawszy Trzebuczę, zeszła na pld. i przed Kałuszynem wyszła na szosę. Jej artyleria posuwała się wzdłuż szosy, zaś po obu jej stronach posuwały się po dwa pułki piechoty. O 9⁰⁰ batalion polski wycofał się z Kałuszyna

przed przeważającymi siłami. Następnie Polacy, zagrożeni od pld. obejściem przez kolumnę gen. Freiganga. po ostrej strzelaninie mając kilkunastu zabitych i 30 rannych, rozpoczęli manewr wycofania na Jędrzejów. Przed opuszczeniem stanowisk ogniowych pod Kałuszynem, gen. Żymirski wydzielił 1 batalion 4 pułku strzelców pieszych, 4 szwad. p. jazdy lubelskiej i 2 działa pod rozkazami ppłk. Stokowskiego i skierował je drogą na Jakubów - Mistów w celu nawiązania łączności z dywizją gen. Skrzyneckiego. Ponowny opór polski pod Jędrzejowem zlikwidowany został przez obejście kolumny gen. Freiganga od południa. Gen. Toll skierował z Kałuszyna 1 bryg. pod dowództwem gen. Czaadajewa na Stanisławów, resztę zaś swej kolumny skierował szosą za głównymi siłami gen. Żymirskiego.

Wnioski wynikające z walk pod Kałuszynem w dniu 17 lutego 1831 r.

Analizując przebieg walk pod Kałuszynem można wyciągnąć następujące wnioski:

- w bitwie pod Kałuszynem został właściwie zastosowany sposób prowadzenia działań opóźniających metodą szufladkową;
- właściwe i zorganizowane dowodzenie przez gen. Żymirskiego w czasie bitwy;
- umiejętne wykorzystanie przez pododdziały 2 dyw. piechoty terenu;
- stosunkowo niskie straty (około 75 zabitych i rannych) poniesione wobec przeważających sił przeciwnika;
- zachowanie zdolności bojowej 2 dyw. piechoty do prowadzenia dalszych działań;
- poprzez między innymi prowadzenie działań opóźniających przez gen. Żymirskiego stworzono korzystne warunki do prowadzenia dalszych walk przez główne siły powstania listopadowego.

4.2. Rola fortyfikacji w obronie granicy państwowej na przykładzie „Twierdzy Brześć”

Historia twierdzy „Brześć”

Brześć nad Bugiem (Brześć Litewski) — miasto nad rzeką Bug, położone przy ujściu Muchawca. Brześć Jest jednym z najważniejszych węzłów komunikacyjnych (kolejowych i szosowych) łączącym linię Wisły z pasem pogranicznym i jednocześnie wiążącym pñ. i pld. tereny operacyjne.

Brześć był przedmiotem walk między Polską a Rosją od 1020. Kazimierz Wielki uwzględnia go, jako zamek obronny, w swoim systemie obronnym państwa razem z Drohiczyńcem, Miernikiem i Chełmem. Za Jana Kazimierza przez dłuższy czas bronił się tu wojewoda witebski Sapieha przed Szwedami oraz Bogusławem Radziwiłłem. W 1708r. twierdza składała się jedynie z zamku w formie pięcioboku z bastionami od strony Wołynia. Znaczenie Brześcia było znane powszechnie, Maurycy Saski mówi o Brześciu, że kto posiada w czasie wojny tę twierdzę - panuje nad całą okolicą.

Rosjanie przywiązywali do Brześcia duże znaczenie, jako do węzła, łączącego teatry działań wojennych północny i południowy, rozdzielone Polesiem; z drugiej znów strony był to jeden z filarów obszaru warownego: Dęblin- przedmoście Wiślano - Narwiańskie- Łomża - Brześć.

Pierwszy projekt opracował dla Brześcia w 1807 gen. inż. SUCHTELEN. Po 1812 za Królestwa Kongresowego opracowuje projekt polski inżynier gen. MALLETSKI - ale wojna 1830 przeszkodziła jego wykonaniu. W 1832 z rozkazu hr. PASKIEWICZA przystępuje do pracy gen. mjr inż. DEHN. Roboty rozpoczęto 18.VI.1833 i trwały 5 lat. Po 5 latach zostały zakończone roboty ziemne. Wielobój bastionowy z rawelinami był podzielony Bugiem i Muchawcem na fortyfikacje: Kobryńskie Wołyńskie i Terespolskie. W poszczególnych fortyfikacjach był śródszańce i kazamaty. Prócz tego szereg istniejących budowli został przerobiony na koszary i magazyny, w pobliżu założono szpital na 500 łóżek. Na wyspie wzniesiono piętrową cytadelę. Na początku kampanii węgierskiej w 1848 twierdzę wzmocniono, również w 1855-1856 ze względu na wojnę krymską nie mobilizując jej jednakże. Otrzymała ona wówczas ostrogi (blokhauzy) i palisady w rowach.

Twierdza składała się wówczas z: piętrowej cytadeli o 4 wieżach, mającej w obwodzie 1.800 m, obliczonej na 12 tys. ludzi- szpital i składy; przedmościa Kobryńskiego w kącie półn.- wsch. między Bugiem a Muchawcem, utworzonego z czterech fortów bastionowych z trzema rawelinami i trzema małymi z kazamatami - śródszańcami; przedmościa Wołyńskiego na lewym brzegu Bugu, złożonego z czterech ziemnych lunet, z czego dwie ze śródszańcami z kazamatami, ze ścianą obronną od szyi. Za lunetą było ziemne dzieło rogowe; przedmościa Terespolskiego z trzech fortów bastionowych ze śródszańcami.

Ogólna linia obrony wynosiła wówczas 6km. W związku z wprowadzeniem artylerii gwintowanej twierdza uległa dalszej rozbudowie pod kierunkiem gen- TODTLEBENA, który opracował w 1862 projekt w formie notatek. Ze względu na trudności finansowe, roboty roz-

poczęto dopiero w 1874. Wał został wszędzie wzmocniony, na przedmościu kobryńskim za I i III bastionem powstały dwie reduty, poprawiono śródszańce w lunetach Terespolskiego przedmościa. W związku z budową linii kolejowej powstała konieczność budowy fortu dla ostrzelania przestrzeni, ukrytej za groblą kolejową, w ten sposób powstał fort hr. Berga, W okresie 1870 -1885 powstał pierścień dziesięciu fortów artyleryjskich w promieniu 3- 5 km. Po 1885 twierdza uległa dalszej rozbudowie i otrzymała linię nowych fortów, w którą częściowo weszły stare forty. Nowy pierścień miał promień – 8km.

Podczas I wojny światowej najpierw Rosjanie, a następnie Niemcy zbudowali jeszcze pozycję połową wysuniętą. Fortyfikacje Brześcia po wojnie przedstawiały się następująco:

1. Rosyjska wysunięta pozycja połowa, złożona z jednego węzła oporu, czterech ośrodków oporu, pięciu punktów oporu i czterech dzieł pośrednich.

2. Niemiecka pozycja wysunięta znajdowała się tylko na odcinku wschodnim i posiadała dużą liczbę schronów betonowych.

3. Pozycja główna: dziesięć fortów: Kozłowicze (fort I, VIII, X) Kowalewo, Dubinki Mitki, Lebedziów, Kobyłany, Koronczyn, cztery dzieła pośrednie stałe, trzynaście półstałych, ośrodek oporu Tuchenicze, jedenaście półstałych punktów oporu, jeden połowy, dwadzieściodziewięć działobitni, pięć prochowni, oddzielne szzańce i stok forteczny. Forty mają silne kazamaty o ścianach 2 - 2.5 m. i stropach 3,5 m., wytrzymałe na kalibry do 420mm. Rowy w fortach przeważnie wodne, ostrzeliwane były ogniem czołowym, lub też flankowym z kojców wewnętrznych, wytrzymałych również na 420 mm., a przykrytych od czoła blokiem ziemnym. Dzieła pośrednie obliczone były na wytrzymałość 75- 105 mm.

Pierścień dawnych fortów (sprzed 1885), z których trzy (I, VII i X). weszły do pozycji głównej. Forty I- IX, dzieło pośrednie stałe Kozłowicze i dwa dzieła pośrednie półstałe, cztery działobitnie, prochownie, szzańce. Wszystkie forty zbudowane były z cegły, o typie artyleryjskim, otwartym od szyi. Wał górował na 5m. posiadał osiemnaście otwartych stanowisk artyleryjskich. Kazamaty były wytrzymałe na kaliber 75- 105mm.

Śródszańiec złożony z fortu gen. Sikorskiego, dzieła pośredniego, dwóch działobitni ziemnych i cytadeli, na którą znów składają się koszary obronne na wyspie obwarowania centralne (bastionowe), podzielone na odcinki, prochownie i magazyny.

Podczas I wojny światowej w sierpniu 1915r. na skutek działań zaczepnych wojsk austriacko- niemieckich Brześć został zajęty przez niemiecką armię Bugu. Rosjanie wysadzili wówczas część fortów oraz wywieźli częściowo sprzęt.

Rola i znaczenie twierdzy w 1920 r.

Ważnym okresem w dziejach twierdzy brzeskiej był również czas wojny polsko-radzieckiej. Na przełomie lipca i sierpnia toczyły się w rejonie twierdzy zacięte walki a sama twierdza stanowiła obiekt o kluczowym znaczeniu. Strategiczną wartość twierdzy potwierdza rola, jaką polskie Naczelne Dowództwo przypisało jej w swym planie strategicznym.

W owym czasie sytuacja strategiczna na froncie przedstawiała się niekorzystnie dla strony polskiej, która po niepowodzeniach nad Niemnem znajdowała się w odwrocie.

Również Front Północny (generał Szeptycki) obejmujący swym zasięgiem twierdzę „Brześć”, cofał się na linię Bugu i Narwi. W składzie Frontu Północnego znajdowały się dwie armie (1 i 4) oraz działająca w obszarze Brześcia Grupa Poleska dowodzona przez generała Sikorskiego.

Szczególnie trudna była sytuacja 4 armii, która walczyła w centrum ugrupowania frontu. Lewe skrzydło 4 armii zostało zepchnięte na zachód, co spowodowało powstanie kilkudziesięciokilometrowej luki, w którą wtargnęły dwie dywizje rosyjskie.

Zgoła inaczej przedstawiała się natomiast sytuacja na południe od 4 armii, gdzie walczyła Grupa Poleska. Na tym kierunku po stronie rosyjskiej działała stosunkowo słaba Grupa Mozyrska dysponująca siłami około półtorej dywizji. Zatem wycofywanie się Grupy Poleskiej, w skład której wchodziła 16DP, 21Dgór., 17BP i 32pp, nie było wymuszone działaniem przeciwnika a wydarzeniami na północnym odcinku frontu.

Wykorzystując wytworzoną sytuację marszałek Piłsudski zamierzał stoczyć decydującą bitwę, opierając się na linii Bugu. Plan zakładał skoncentrowanie w rejonie Brześcia Grupy Poleskiej oraz jednostek przerzuconych z Frontu Południowego i wykonanie tymi siłami uderzenia w kierunku północnym w lewe skrzydło rosyjskiego Frontu Zachodniego. Warunkiem powodzenia planu było przede wszystkim utrzymanie twierdzy „Brześć”.

27 lipca generał Sikorski otrzymał rozkaz cofnięcia podległych sobie jednostek w rejon Brześcia i utrzymania przedmościa wokół twierdzy jako podstawy przyszłych działań ofensywnych. Dowódca Grupy Poleskiej wraz ze sztabem dotarł do twierdzy już w nocy z 28 na 29 lipca, natomiast cała Grupa Poleska znalazła się na obszarze przedmościa 30 lipca.

W tym czasie w twierdzy znajdowały się tylko 32pp, trzy słabo wyszkolone bataliony etapowe oraz trzy baterie artylerii ciężkiej.

31 lipca generał Sikorski wydał rozkaz ustalając ugrupowanie oddziałów w rejonie Brześcia. 17BP (15 i 22pp) wraz 4pspodh otrzymała zadanie obrony Brześcia od południa poprzez zamknięcie dróg z Kobrynia do Kowla i Włodawy. Brygada ta zajęła stanowiska na linii pomiędzy jeziorem Orzechowo a miejscowością Wielkoryta. Od wschodu Brześcia broń miała 21DGór, która otrzymała rozkaz zajęcia linii obrony pomiędzy miejscowościami Wielkoryta i Zadworce. Na północ od dywizji górskiej rozlokowała się grupa dowodzona przez pułkownika Słupskiego. Grupa ta składała się z 32pp i II batalionu etapowego poznańskiego i przy wsparciu dwóch pociągów pancernych broń miała częściowo ufortyfikowanego odcinka Zadworce-Tiechenicze. Z kolei bardziej na zachód, od Tiechenicz do Wyroblina fortyfikacje i okopy obsadziła 16DP wzmocniona pociągiem pancernym. W odwodzie, który zajmował cytadelę znajdował się I pspodh i dwa bataliony etapowe.

Tuchaczewski, dowodzący rosyjskim Frontem Zachodnim, pchnął przeciwko twierdzy główne siły 16 Armii. Armia ta otrzymała zadanie zdobycia twierdzy a w przypadku silnego oporu Polaków obejścia jej od północy. Już 30 lipca do przedmościa podeszły od wschodu 10DS a od południowego wschodu 57DS. Następnego dnia z północnego wschodu podeszły 2DS i 8DS. W ciągu 30 i 31 lipca Rosjanie ostrzeliwali twierdzę słabym ogniem artylerii.

1 sierpnia 16 DP prowadząca działania obronne na północnym odcinku frontu cofnęła się za Bug. Spowodowało to, że linię obronną przedmościa brzeskiego liczącą około 25 km obsadzały siły 10 batalionów. Już wkrótce miało okazać się, że były to zbyt szczupłe siły do danej sytuacji. Najgorsza sytuacja przedstawiała się na odcinku na północ od toru kolejowego Brześć-Żabinka. Na odcinku tym zagrożonym przez rosyjską 2 i 10 DS bronił się jedynie 32pp wzmocniony II baon etapowy poznański. Przeciwnie do sytuacji na północy, na południe od toru kolejowego Brześć-Żabinka, stosunek sił był zdecydowanie korzystniejszy dla Polaków. Stała tutaj większość sił 21 DGór, chociaż zagrożenie ze strony wolno koncentrującej się 57 DS było minimalne.

Oprócz niewłaściwego podziału sił sytuację obrońców pogarszała słabo funkcjonująca łączność i system dowodzenia. Ponadto generał Sikorski, nie przewidując rosyjskich działań zaczepnych w dniu 1 sierpnia, wyjechał do Białej Podlaskiej na spotkanie z nowym dowódcą Frontu Północnego generałem Hallerem. Tymczasem około południa, po przygotowaniu artyleryjskim rosyjska 10 DS zaatakowała prawe skrzydło 32 pp w rejonie linii kolejowej Brześć-Żabinka. Po ciężkiej walce odparto nieprzyjaciela dzięki pomocy odwodowego batalionu pułku. O 14⁰⁰ na stanowiska batalionu etapowego i lewe skrzydło 32 pp uderzyły oddziały 2 DS.

Batalion etapowy nie wytrzymał naporu Rosjan, a brak odwodu uniemożliwił pułkownikowi Słupskiemu skuteczne wsparcie zagrożonego odcinka. O 15⁰⁰ ponownie ruszyła 10 DS, przełamala obronę polską pod Rzeczą i zmusiła grupę pułkownika Słupskiego do odwrotu.

Widok Rosjan podchodzących do przedmieść Brześcia i cofającej się własnej piechoty wywołały panikę wśród przepelniających miasto taborów i oddziałów tyłowych. Masa wojska rzuciła się do ucieczki przez mosty na Bugu. Żywiłowy odwrót porwał część artylerii i 32 pp, który cofnął się aż na dworzec kolejowy. Rosjanie opanowali kilka fortów twierdzy.

Około 17⁰⁰ z cytadeli ruszył kontratak odwodów. II batalion 1 pspodh nacierał na fort I a I batalion 2 pospodh na fort VIII. Rosjanie ponieśli duże straty i opuścili oba forty. Strzelcy podhalańscy, nie znając ogólnego położenia, pozbawieni łączności z resztą załogi, zatrzymali się na zdobytych umocnieniach. W tym czasie od północnego wschodu do Brześcia wdarły się inne oddziały 10 DS. Przeciw nim został skierowany ostatni odwód, to jest I batalion 1 pspodh, który brawurowym kontratakiem odbił koszary grajewskie i fort II, biorąc licznych jeńców i 6 kaemów. 10 DS poniosła bardzo duże straty i została wyparta z Brześcia.

Jednakże brak należytej łączności uniemożliwił wykorzystanie sukcesu i skonsolidowanie obrony. Generał Sikorski, który zaalarmowany wypadkami wrócił do twierdzy, razem z oficerami swego sztabu bezskutecznie próbował opanować narastającą panikę i przywrócić porządek. Sztab nie otrzymywał meldunków o powodzeniu polskich kontrataków, natomiast zewsząd napływały przesadzone informacje o postępach Rosjan. Pod wpływem tychże komunikatów generał Sikorski o 22⁰⁰ wydał rozkaz odwrotu na lewy brzeg Bugu. Ewakuację twierdzy zakończono przed świtem 2 sierpnia, bez przeszkód ze strony Rosjan. W rękach polskich pozostała cytadela, której obroną dowodził generał Fara, dowódca 2 BSPodh. W nocy z 1 na 2 sierpnia zarządził on wycofywanie batalionów z opanowanych przez nie fortów. Podhalańscy musieli bagnietami torować sobie drogę przez rosyjskie oddziały. Gen Sikorski zamierzał 2 sierpnia rozpocząć przeciwuderzenie, jednakże planowaną akcję odwołano, ponieważ 8 DS sforsowała Bug pod Pratulinem i zagroziła Białej Podlaskiej. Rankiem 2 sierpnia ewakuowano cytadelę; w południe Rosjanie zajęli miasto i twierdzę.

Wiadomość o utracie Brześcia wywołała szok w sztabie 2 A w Kowlu, gdzie przebywał Piłsudski. Niespodziewanie szybki upadek twierdzy udaremnił planowane przez Nacz. Wodza uderzenie znad Bugu na skrzydło wojsk Tuchaczewskiego i zmusił dowództwo polskie do podjęcia decyzji o rozegraniu decydującej bitwy nad Wisłą. Mimo niepomyślnego przebiegu bitwy dla strony polskiej straty osobowe Polaków były stosunkowo niewielkie (kilkuset zabi-

tych, rannych i wziętych do niewoli). Wysokie straty ponieśli natomiast Rosjanie. Przykładowo w 90 ps (10 DS) pozostało po walkach zaledwie 80 ludzi.

Rola i znaczenie twierdzy w 1939r.

W 1939r. Brześć nad Bugiem wraz z twierdzą znalazły się w rejonie dyslokacji jednostek OKRĘGU KORPUSU nr IX „BRZEŚĆ” pod dowództwem gen. bryg. Franciszka KLEEBERGA. Głównymi zadaniami OKRĘGU KORPUSU były: koordynacja szkolenia, zakwaterowania, administrowanie rezerwami, działalność mobilizacyjna, zaopatrzenie i osłona plot. Wojsk stacjonujących na terenie korpusu.

W I dekadzie września, okręg korpusu przeszedł na etat wojenny z gotowością do tworzenia batalionów, szwadronów i baterii artylerii marszowych przeznaczonych do uzupełniania walczących wojsk. Na skutek niekorzystnego dla Polski rozwoju sytuacji, Naczelny Wódz, marszałek Śmigły- Rydz podejmuje decyzję obrony Małopolski Wschodniej i stawia zadanie dla okręgu korpusu „BRZEŚĆ” do stworzenia rubieży obronnej PIŃSK- BRZEŚĆ. Pomimo braku czasu (19 KPanc Wehrmachtu gen. Heinza GUDERIANA już 9 września przełamał obronę SGO „NAREW” nad Wizną i nacierał na Brześć) gen. KLEEBERG zdołał sformować wojska do obrony Polesia. Zorganizowano DP „KOBRYŃ”, zgrupowania „DROHICZYN POLESKI” oraz „JASIODŁA”. Do obrony twierdzy brzeskiej stworzono zaś do 14 września zgrupowanie „BRZEŚĆ”. Liczyło ono łącznie trzy bataliony piechoty, dwa bataliony wartownicze, dwie kompanie czołgów lekkich, dwa pociągi pancerne, dywizjon artylerii lekkiej, baterię artylerii plot. Dowódcą zgrupowania został wyznaczony 11 września przez Naczelne Dowództwo gen. bryg w st. spocz. Konstanty PLISOWSKI, szefem sztabu ppłk Alojzy HORAK.

Zgodnie z rozkazem operacyjnym gen. KLEEBERGA zgrupowanie to otrzymało zadanie działania w pasie od południa: KODEŃ – STRADECZ (wył.); od wschodu: WIDOMKA-PODLESIE – rz. RYŁA oraz bronić cytadeli brzeskiej. Siły zgrupowania były jednak zbyt szczupłe, aby obsadzić wszystkie forty (potrzebne do ich obsadzenia byłyby siły ok. dywizji fortecznej wzmocnionej wojskami polowymi). Wobec powyższego faktu, gen. PLISOWSKI zdecydował wysłać patrole rozpoznawczo- ubezpieczeniowe na kierunek północny, a zasadniczymi siłami obsadzić centralną (wewnętrzną) pozycję twierdzy. Forty obwodu zewnętrznego pozostały nie obsadzone. Do 13 września załoga twierdzy osiągnęła gotowość do prowadzenia działań.

Począwszy od 14 września zgrupowanie wchodzi w kontakt bojowy z pododdziałami 19 KPanc. 10 DPanc tegoż korpusu wypierając pododdziały rozpoznawczo-uderzeniowe zgrupowania „BRZEŚĆ” wchodzi do końca dnia do niebronionego Brześcia, jednakże jej natarcie załamuje się rejonie fortów głównej linii obrony. Wobec powyższego gen. GUDERIAN organizuje natarcie w dniu następnym dwoma dywizjami: 10 DPanc naciera wzdłuż CZERNAWCZYCE; 20 DPZmot z północy wzdłuż Bugu. Dodatkowo zaplanowano obejście Brześcia przez 3 DPanc od wschodu przez Żabiankę, tworząc w ten sposób pierścień okrążający. Pomimo miażdżącej przewagi liczebnej w sprzęcie np. w czołgach: $4,3 \div 1$; w artylerii: $9,1 \div 1$ oraz bezwzględnego panowania w powietrzu dwie dywizje niemieckie do końca 16 września nie zdołały przełamać obrony. Od 14 do 16 września zgrupowanie odparło siedem natarć piechoty z czołgami, wspieranych ogniem artylerii i uderzeń lotnictwa. 16 września poniesione straty w stanie osobowym zgrupowania wynosiły ok. 40%. Walka toczyła się w oderwaniu od pozostałych sił obrony Polesia, przy braku łączności z dowódcą gen. KLEEBERGIEM. W tej sytuacji zaistniała groźba zniszczenia zgrupowania. Generał PLISOWSKI zdając sobie sprawę, że gen. KLEEBERG nie posiada żadnych odwodów do wykonania jakiegokolwiek działania odciążającego, podejmuje decyzję opuszczenia cytadeli. Zgrupowanie miało opuścić twierdzę w nocy 16/17 IX i przebijać się drogami na zachodni brzeg Bugu w kierunku TERESPOLA. Gdy zgrupowanie osiągnęło rejon KODNIA, gen. PLISOWSKI przekazał dowodzenie swemu szefowi sztabu i odjechał na południe w poszukiwaniu sąsiadów.

17 września o 7⁰⁰ pododdziały 10 DPanc i 20 DPZmot opanowały centralną pozycję twierdzy. W budynku urzędu wojewódzkiego rozmieszczone zostało SD 19 KPanc, a w mieście i wokół niego pododdziały dywizji. Po wkroczeniu w dn. 17 IX Armii Czerwonej, otrzymały one rozkaz nie przekraczania rubieży WŁODAWA- BRZEŚĆ- KAMIENIEC LITEWSKI, a następnie wycofania się w kierunku północno zachodnim do Prus Wschodnich. 22 IX radziecka brygada pancerna zajęła Brześć.

W okresie 22.06 ÷ 22.07 1941r. w twierdzy broniły się pododdziały 6 i 42 DP oraz 17 oddział wojsk pogranicznych Armii Czerwonej, dowodzone przez kpt. Zubaczewa. W 1944r. Brześć został ponownie zdobyty przez 1 front białoruski.

4.3. Obrona rzeki Bug w 1920 roku

Sytuacja operacyjno taktyczna

Według dowódcy Frontu Zachodniego celem głównym operacji było odcięcie Polski, przez opanowanie korytarza pomorskiego, od Bałtyku i zmuszenie jej do całkowitej kapitulacji. Warszawa w planach Tuchaczewskiego nie odgrywała większej roli. Miała być zajęta niejako przy okazji prowadzonej operacji. Dowódca ten przedkładał strategiczne cele polityczne nad operacyjnymi wymogami militarnymi. Ponadto lekcewał siłę bojową Wojska Polskiego, nie przywiązując większej wagi do jego ugrupowania i zamiarów. Wojska Frontu Zachodniego od miesiąca prowadzące pościg były znacznie zużyte, pozbawione zaopatrzenia materiałowego i rezerw. Stawiając wojskom zadania Tuchaczewski nie przewidział większego oporu polskiego.

Według danych będących w dyspozycji polskich służb wywiadowczych stan liczebny całego Frontu Zachodniego 4 sierpnia wynosił 104 tys. bagnetów i szabel i 727 dział. Z tego poszczególne związki operacyjne miały posiadać:

- 4 A około 24 tys. bagnetów i szabel i 140 dział;
- 15 A około 20 tys. bagnetów i szabel i 140 dział;
- 3 A około 18 tys. bagnetów i szabel i 157 dział;
- 16 A około 25 tys. bagnetów i szabel i 205 dział;
- Grupa Mozyrska około 10 tys. bagnetów i szabel i 45 dział;
- rezerwa frontu około 7 tys. bagnetów i szabel i 40 dział.

Tuchaczewski uznając, że wojska Frontu Północno-Wschodniego nie są już zdolne do stawiania skutecznego oporu, 23 lipca 1920 roku wydał w Mołodecznie dyrektywę określającą sposób prowadzenia dalszej ofensywy przez wojska Frontu Zachodniego. Nakazywał dalsze szybkie natarcie, tak aby do 3 sierpnia 1920 roku osiągnąć linię Ostrołęka-Ostrów Mazowiecki-Kosów Lacki-Drohiczyn-Biała Podlaska-Włodawa. O tym, że Tuchaczewski chciał jak najszybciej wyprowadzić swoje wojska na ziemie rdzennie polskie, świadczyć może, że wszystkie siły skierował do pierwszej linii. Pozbył się nawet symbolicznego odwodu jaki stanowiła 5 Dywizja Strzelców. Została ona przydzielona 5 Armii. By znaleźć się bliżej nacierających wojsk, Tuchaczewski przeniósł swoją kwaterę ze Smoleńska do Mińska. Zdaniem rosyjskiego historyka Połtoraka, datę 23 lipca 1920 przyjęć można za początek operacji warszawskiej trwającej nieprzerwanie 33 dni i noc.

Wykonując dyrektywę Tuchaczewskiego z 23 lipca 1920, 4A Siergiejewa i 15 A Korka po przekroczeniu Niemna kierowały się w stronę Białegostoku. 3A Łazarewicz i 16 A Sołłohuba sforsowawszy Szczarę nacierały na polską 4 A. Działania ofensywne podjęła także Grupa Mozyrska. W tej sytuacji gen. Szeptycki zarządził by 1 A cofała się na kierunku Dublany – Gródek – rzeka Supraśl – Tykocin; 4 A odchodziła na linię Jasiołda – Nowy Dwór – rzeka Świsłocz – Dublany, a Grupa Poleska ustępowała z pozycji między Chomskiem a Lubieszowem.

Po polskiej stronie zaangażowane były wojska Frontu Północnego i Frontu Środkowego. Ciężar walk obronnych spoczywał na barkach 1 i 5 Armii. 2 Armia praktycznie nie miała większego kontaktu z przeciwnikiem i dlatego prowadziła walkę obronną. Podobnie wyglądała sytuacja 4 A i tej części 3 A, które uczestniczyć miały w natarciu znad Wieprza.

Stosunek sił w bitwie na przedpolach Warszawy nie był jednolity dla całego frontu. Najbardziej niekorzystny dla strony polskiej był w pasie obrony 5 A atakowanej przez 15 i 3 A i formalnie przez 4 A. Przeciwnik na tym kierunku miał ogólną przewagę sił w stosunku 2,4 do 1.

W końcowych dniach lipca 1920 r. Wojska Frontu Północno – Wschodniego usiłowały zająć i jak najdłużej utrzymać pozycje wyznaczone przez Piłsudskiego. Przychodziło im to z wielkim trudem. Gen. Skierski z największym wysiłkiem starał się zapanować nad sytuacją, w jakiej znajdowała się dowodzona przez niego 4 A. Do tego w końcu lipca dodatkowo dowodził Frontem ciężko chorego gen. Szeptyckiego. Prawe skrzydło tej armii składające się z 14 DP, 8 BP i 4 pułku ułanów wycofywało się spod Berezki Kartuskiej w rejon Żabina. Gen. Skierski postawił tej grupie zadanie osłaniania drogi Prużana – Kamieniec Litewski. W tym czasie 8 i 10 Dywizja Strzelców z 16 A Sołłohuba nacierały w tym sektorze z dużą siłą. Polacy byli spychani w kierunku Kobrynia. Powstała kilkudziesięciokilometrowa luka rozdzielająca 4 A od Grupy Poleskiej. Wykorzystał to Sołłohub wprowadzając w nią z drugiego rzutu 16 A 2 i 17 DS. Tym samym Rosjanie mieli wolną drogę do wyjścia nad Bud w rejonie Niemirowa.

Energiczne parcie wojsk Frontu Zachodniego ku przeprawom na Narwi i Bugu stwarzało duże zagrożenie dla cofających się wojsk polskich. Duże niebezpieczeństwo zagrażało lewemu skrzydłu 4 A, które stanowiła Grupa Operacyjna gen. Junga. Zgrupowanie to zostało wyparte przez 27 DS z pozycji zajmowanych nad górną Narwią i spychane były na pół. od Czeremchy.

Na przedmościu warszawskim przeciwko 42 485 żołnierzom ogólnego stanu formacji bojowych polskiej 1 A nacierało 46 942 Rosjan¹.

Ugrupowanie i zadania oddziałów i związków taktycznych

Przyjęte ugrupowanie Frontu Zachodniego było wadliwe. Cztery armie nacierały w jednej linii bez wydzielonych silniejszych odwodów i praktycznie z odsłoniętym lewym skrzydłem. Wydłużone linie komunikacyjne i niemożliwość dowozu zaopatrzenia, zwłaszcza amunicji, miały także wpływ na wartość bojową wojsk rosyjskich. Wojska te dobrze czuły się w czasie natarcia, zwłaszcza pościgu, natomiast źle podczas zdecydowanych działań zaczepnych przeciwnika. Wiele oddziałów było przemieszanych i opóźnionych.

Szczególnie szybki marsz na zachód prowadziły związki taktyczne 3 A odrywające się od prawego skrzydła 16 A. Ta ostatnia otrzymała zadanie nacierać na kierunku wymienionego zainteresowania z zadaniem opanowania następujących rejonów:

- 27 DS Łajsak, st. Jabłonna, Nieporęt;
- 2 DS Radzymin, Stanisławów, Pustelnik, Helenów;
- 17 DS Pustelnik, Marki, Turów, Wołomin;
- 10 DS Mokra Łąka, Wawer, Jarosław, Okuniew;
- 8 DS Karczew, Osiek, Kołbiel².

Naczelne Dowództwo WP w chwili rozpoczęcia bitwy, a nawet w jej trakcie miało błędne przeświadczenie o zamiarach przeciwnika. Ponadto planując stoczenie bitwy obronno-zaczepnej nad Bugiem w rejonie Brześcia, Piłsudski dążył do zahamowania marszu na zach. Wojsk Tuchaczewskiego. Zadanie to miały wykonać pobite i częściowo zdemoralizowane długim odwrotem wojska Frontu Północno – Wschodniego, oddziały które praktycznie nie otrzymały uzupełnień. Do tego rozkazu Piłsudskiego z 27 lipca 1920r nakazywał wojskom gen. Szeptyckiego nie tylko powstrzymanie marszu Tuchaczewskiego na linii Bugu i Narwi, ale i przeprowadzenie kontrataku, wychodzącego z rejonu Brześcia i Kowla. Plan ten był nierealny³. Front Północno – Wschodni nie był zdolny do zapewnienia stabilizacji nakazanych linii obronnych na rzekach Narwii i Bugu. Do obrony tych rzek nie była zdolna tak 1 A -linia Narwi – jak i 4 A – obrona Bugu.

---

¹ L Wyszczelski „Bitwa na przedpolach Warszawy” str. 24;25.

² Studia taktyczne z historii wojen polskich. Op. cit. t.8. s. 214.

³ L Wyszczelski „ Bitwa na przedpolach Warszawy” s. 62.

Należy podkreślić, że plan stoczenia bitwy obronno – zaczepnej w rejonie Brześcia miała wiele słabych punktów, a jego największą wadą było stawianie przed wojskami zadań dalece przekraczających ich możliwości.

W czasie gdy 1 A przystępowała do bitwy nad Narwią, 4 A starała się bronić linii Bugu, a Grupie Poleskiej przypadło niezwykle trudne zadanie obrony twierdzy brzeskiej i osłona planowanej koncentracji odwodów. Położenie 4 A pogarszał fakt, że była ona atakowana już nie tylko przez dywizje 16 A i Grupy Mozyrskiej, ale i przez 3 A Łazarewicza. Ponadto miała ona zbyt szeroki pas obrony, w kierunku na Brześć nacierały bowiem trzy dywizje (2, 10, 57). Tymczasem wojska gen. Sikorskiego – w myśl założeń Piłsudskiego – odegrać miały kluczową rolę w planowanej bitwie nad Bugiem.

Grupa Operacyjna „Polesie” składała się w tym czasie tylko z 17 BP 9DP, 21 DPG i nie-licznej kawalerii. Szacuje się, że liczyła ona około 8 tys. bagnetów.

Przebieg działań

Od 31 lipca do 7 sierpnia 1920 r. n linii Bugu 1 i 4 A oraz Grupa Poleska toczyły walki obronne z rosyjską 16 A. W końcu lipca 1920 r. Jednostki 1 i 4 A oraz Grupy Poleskiej otrzymały zadanie powstrzymania do 5 sierpnia natarcia wojsk rosyjskich na linii rzeki Narew – Orlanka oraz Leśna Brześć n. Bugiem, w celu przygotowania kontrofensywy z rejonu Brześcia. Wobec silnego naporu wojsk rosyjskich oddziały polskie wcześniej, niż zaplanowano, odeszły nad Bug. Od Kodenia aż po Brok wywiązały się zacięte walki o utrzymanie linii opartej o rzekę Bug z przedmościami. 31 lipca 4 A przekroczyła Bug w rejonie Mielnika i rozpoczęła zajmować pozycje na zachodnim brzegu rzeki, na odcinku Granne – Pratulim. Oddziały płk. Kaliszki przekroczyły Bug w rejonie Drohiczyna, 14 DP między Pratulinem a Janowem Podlaskim. W nocy z 31 lipca na 1 sierpnia na lewy brzeg rzeki, przepłynęła się 15 DP. Przeciwnikowi udało się jednak zająć pozycje na lewym brzegu rzeki, na odcinku Mielnik – Niemirów.

Szybki odwrót 4 A odsłonił skrzydło 1 A pod Brańskiem oraz Grupy Poleskiej w rejonie Brześcia. Na przegrupowujące się oddziały Grupy Poleskiej uderzyły (w kierunku na Brześć) rosyjskie 2 i 10 DP. 2 sierpnia Grupa Poleska przeszła na lewy brzeg, utrzymując cytadelę twierdzy brzeskiej. Wobec decyzji gen. Hallera zrezygnowania z utrzymania linii Narew – Orlanka – Brześć i ograniczenia się do utrzymania pozycji na linii Bugu. Grupa Poleska otrzymała zadanie odebrania przedmościa Brześcia. W związku z przyjęciem koncepcji

kontrofensywy z rejonu Siedlec naczelne Dowództwo poleciło bronić linii rzeki Bug na odcinku od Nurca do Łomży. W dniu 02 sierpnia trzy pułki 14 DP, atakując przeciwnika w rejonie Niemirowa, dotarły do Bugu, jednakże osłabiły swoje pozycje pod Pratulinem. Wykorzystała to rosyjska 8 DS, która sforsowała Bug i wyszła na tyły wojsk polskich w rejonie Janowa. Konsekwencją tego manewru było wycofanie 14 DP na linię Leśna - Horszki Wielkie. Niepowiódł się także polski kontratak na Mielnik. Ponieważ w tym czasie przez Bug pod Grananem przepłynęła się rosyjska 56 DS, Polacy zrezygnowali z odzyskania brzeskiego przedmościa. Nowym zadaniem 4 A było odzyskanie terenu nad Bugiem od ujścia Krzyny po ujście Nurca. Grupa Poleska miała bronić Bugu na odcinku od Kodenia do ujścia Krzyny. 3 sierpnia wieczorem oddziały gen. Osińskiego (z prawego skrzydła 1 A) przeszły na lewy brzeg Bugu i zajęły pozycje od Broku po ujście Cetni. Wojska rosyjskie doszły na odległość 2 km od Białej Podlaskiej i poszerzyły swe przedmoście w Mielniku. Oddziały rosyjskie 56 DS. na lewym brzegu Bugu pojawiły się na obszarze od Gródka do ujścia Nurca. 4 sierpnia Grupa gen. Konarzewskiego (14 DP, 8 BP, 2 BK oraz załoga Białej) ruszyła na Janów Podlaski. Nie doszło do skutku natarcie gen. Junga na odcinku Grane – Drohiczyn, ze względu na kontrakcję rosyjskiej 56 DS na Sokołów i 27 DS w kierunku Mordów; uderzenie Grupy na Drohiczyn załamało się na linii Rzepki- Łysów –Sarnaki. Natarcie 14DP odrzuciło rosyjskie 17 DS za Bug na odcinku od Serpelic do Błonia. Przeciwnik powstrzymał jednak natarcie 16 DP z załogą Białej Podlaskiej i przekroczył Bug w rejonie Terespoła, gdzie odrzucił 1DPG na linię Kijowiec – Murawiec. Rosyjska 11DS zlikwidowała polskie przedmoście w Broku. Grupa gen. Żeligowskiego, która poprzedniego dnia otrzymała zadanie obrony rejonu Ostrowi Mazowieckiej, zajęła pozycje na przedmościu Wyszkowa. Grupa Poleska odzyskała Terespol, obsadzono lewy brzeg Bugu na zachód od ujścia Cetyni. Linię Bugu utrzymała Grupa gen. Osińskiego, a Grupa mjr. W Matczyńskiego ponownie zajęła przedmoście Broku.

W sytuacji powstałej po odwróceniu lewego skrzydła 4 A na linię rzeki Kossówki rozpoczęto przygotowania do przegrupowania do bitwy nad Wisłą. Obronę linii Bugu od Kamionki Strumiłowej do Kodenia powierzono 3A gen. Zielińskiego, która miała powstrzymać natarcie rosyjskie i osłonić przegrupowanie wojsk polskich przeznaczonych do kontrofensywy znad Wieprza. Tymczasem Rosjanie odnieśli wiele sukcesów w rejonie Dorohuska. 8 sierpnia oddziały 7 DP wykonały przeciwnatarcie i dotarły do Bugu.

Podsumowanie

Bitwa na Narwi i Bugu trwała sześć dni i była bardzo ciężka. Poniesione straty były znaczne. Bitwa ta miała wielkie znaczenie. Przeciwnik napotkawszy silny opór w tym rejonie, skierował swoje wojska w wąski, bo liczący 50 km przesmyk między Narwią a Bugiem. Sukcesem taktycznym było to, że po raz pierwszy w czasie ofensywy, która wyszła z nad Auty i Berezyny, Rosjanie zmuszeni zostali do dużego wysiłku bojowego. Z coraz większym trudem przychodziło im przełamywanie polskich pozycji. Opór oddziałów polskich tężał. Polacy coraz częściej zaczęli kontratakować. Wojska Frontu – Północno – Wschodniego zaczęły otrzymywać pierwsze posiłki. W walkach nad Bugiem rozwinęła się cała 16 A. Spowodowało to duże zawężenie pasów działania oraz zmianę kierunków natarcia poszczególnych związków operacyjnych Frontu Zachodniego, co miało duży wpływ podczas bitwy prowadzonej przez Rosjan na przedpolach Warszawy

Skuteczna okazała się obrona linii Bugu od Drohiczyzna do Brześcia co wywołało zaniepokojenie Rosjan. Kamieniew, poruszony postępującą stabilizacją frontu zamierzał podporządkować Tuchaczewskiemu już nie tylko 12 A i 1 A Konną, ale nawet i 14 A. Przeciągające się walki rosyjskiej 4 A pod Ostrołęką niecierpliwiły nie tylko Kamieniewa i Tuchaczewskiego ale przede wszystkim Siergiejewa. Obawiał się on o zajmowane stanowisko – został zastąpiony przez szefa sztabu tej armii Dmitrija Szuwajewa

Dalsze walki w bitwie Warszawskiej opisane zostały w niejednej literaturze. Powstrzymała ona ekspansję totalitaryzmu rosyjskiego na zachód Europy.

4.4. Znaczenie rejonu umocnionego na przykładzie „Wizny” i „Twierdzy Osowiec” w działaniach obronnych w 1939 roku

Działania nad środkową Narwią obejmowały obronę głównych ośrodków oporu: Nowogrodu, Łomży i odcinka obrony „Wizna”. Na tym kierunku wyszło niemieckie uderzenie związków pancernych i piechoty, będące północnym ramieniem wielkich kleszczy okrążających armie polskie od wschodu.

Utworzona 05.09.1939 r. w rejonie Pisz – Biała Piska – Ełk uderzeniowa Grupa gen. N. Falkenhorsta (21 DP, 10 DPanc i B „Loetzen”), ruszyła w nocy z 6 na 7 września ku przeprawom na rzece Narwi. Siłami 10 DPanc i B „Loetzen” uderzyła na kierunku „Wizny” a 21 DP na Łomżę i Nowogród.

Odcinek obrony „Wizna” zamykał przejście przez zabagnione doliny Biebrzy i Narwi oraz bronił węzła dróg wyprowadzających na tyły SGO „Narew”.

Jego fortyfikacje stałe i polowe były obsadzone przez załogę, liczącą 700 żołnierzy pod dowództwem kpt. W. Reginisa, wyposażoną w broń maszynową i uzupełnioną przez baterię artylerii polowej (6 dział 75 mm).

Wysadzony w czasie pierwszego natarcia most na rzece Narwi znacznie opóźnił niemieckie natarcie na główną linię obrony.

Do 08.09.39 r. wieczorem załoga odcinka „Wizna”, mimo ogromnej przewagi wroga w ludziach i sprzęcie, utrzymała zajmowane pozycje.

09.09.39 r. jednostki nowo utworzonej GPanc „Guderian” (3, 10 DPanc, 20 DPZmot i B „Loetzen”) po silnym przygotowaniu artyleryjskim ruszyły o godz. 10⁰⁰ do natarcia. Zostało ono powstrzymane tylko na pododcinku „Kurpiki”.

Ponowne uderzenie masą czołgów, w godzinach popołudniowych, załamało obronę polskich kompanii otwierając przejście przez Narew.

10.09.39 r. jako ostatni skapitulował schron dowódcy odcinka „Wizna”.

Do obrony Łomży wykorzystano stare forty rosyjskie znajdujące się na przedmościu, uzupełnione 15 betonowymi schronami typu polowego.

Walki rozpoczęły się 07.09.39 r. Nie udało się, początkowo oddziałom 10 DPanc a następnie 21 DP, opanować miasta przez zaskoczenie. Przez kolejne cztery dni (8 – 11.09) Niemcy ponawiali ataki, poprzedzone przygotowaniem artyleryjskim i lotniczym. Uporczywa obrona przedmościa (I/33pp) uniemożliwiła zdobycie miasta. obrońcy Łomży wycofali się w nocy z 11 na 12 września do m. Bacze Suche.

Nie udało się również natarcie przez zaskoczenie na Nowogród, które 07.09 wieczorem podjęły oddziały niemieckiej 21 DP. W momencie ataku sił pancerno – motorowych, na rozkaz dowódcy III/33 pp, został wysadzony most na Narwi, a forsowanie rzeki w bród udaremniono silnym ogniem ze schronów bojowych.

Mimo dużej przewagi ogniowej także 08.09 Niemcy nie uzyskali powodzenia w natarciu pod Nowogrodem. 09.09 celny ogień artylerii zmusił część załóg do zajęcia stanowisk w okopach strzeleckich. Pomimo sforsowania Narwi i opanowania zniszczonego Nowogrodu, nie udało się niemieckiej piechocie przełamać obrony III/33 pp, który dopiero wieczorem 10.09.39 r. wycofał się do wsi Bacze Mokre.

Pozostałe pod Nowogrodem silnie ubezpieczenie ogniowe zostało, na rozkaz dowódcy 18 DP, wymienione przez pododdziały 42 pp.

Zakończone powodzeniem natarcie tego pułku pod Mątwią było ostatnim akcentem polskiej obrony pod Nowogrodem. Pułk wycofał się 12.09 w kierunku południowym do rejonu na zachód od Łętownicy.⁴

Zadania odcinka „Wizna” i „Osowiec”

„Wizna”

Odcinek „Wizna” był jednym z zasadniczych ogniw obrony SGO „Narew”, rozciągał się na przestrzeni 10 km, od m. Kołodziejów do Grądy-Woniecko z Wizną pośrodku pasa obrony. Niedaleko, bo zaledwie 30-40 km od Wizny, przebiegała granica z Niemcami, na której od lipca 1939 r. stale notowano niemieckie prowokacje.

Prace fortyfikacyjne na tym odcinku rozpoczęto już w czerwcu 1939 r. Początkowo prowadziły je specjalne grupy robocze, nadzorowane przez saperów, później włączyła się samorzutnie miejscowa ludność. Sypano umocnienia, kopano rowy, zwożono materiały budowlane, budowano schrony dla ukrycia ludzi i żelbetowe schrony bojowe, wykorzystując szerokie, bagniste i zalesione doliny Narwi i Biebrzy.

W ramach całej SGO „Narew” planowano wybudować 60 nowych żelbetowych ciężkich i lekkich schronów bojowych. Z tego na odcinku „Wizna” zdołano do 1 września 1939 r. wybudować 6 ciężkich i 2 lekkie żelbetowe schrony bojowe z ruchomymi kopułami pancernymi oraz 8 lekkich schronów bojowych typu polowego. Rozmieszczone były one następująco: w Kołodziejach, Giełczynie, Kurpikach, Perkusach, Maliszewie-Łynku oraz na wysuniętej pozycji tuż pod Wizną. Całość systemu fortyfikacji stałych uzupełniał pas umocnień polowych, złożony z okopów strzeleckich, rowów łączących, rowów przeciwpancernych i sieci koleczastych.

Zgodnie z planem działania SGO „Narew” zadanie dla odcinka „Wizna” polegało na obronie umocnień na lewym brzegu Narwi i Biebrzy, od m. Kołodziejów do Grądy-Woniecko, ze szczególnym zwróceniem uwagi na obronę kierunku Wizna, Giełczyn oraz na prowadzenie rozpoznania w kierunku na Jedwabno. Do momentu rozpoczęcia wojny pododdział zbiorczy osiągnął gotowość do wykonania obu tych zadań.

---

⁴/ Wojskowy Instytut Wydawniczy, *Wojna Obronna Polski 1939*, Warszawa 1995 r., s. 82.

„Osowiec”

Odcinek „Osowiec” rozciągał się do wsi Karpowicze (włącznie) na wschodzie do Grobli Honczarowskiej (Pogorzały) na zachodzie. Ostateczna organizacja obrony odcinka „Osowiec” nastąpiła 02.09.1939 r., kiedy to po odejściu III batalionu 71 pp odcinek „Wizna” został podporządkowany grupie ppłk. Tabaczyńskiego jako pododcinek „Wizna” odcinka „Osowiec”.⁵ W miejsce odchodzącego batalionu skierowano do dyspozycji kpt. Raginisa 8 kompanię 135 rez. pp wzmocnioną plutonem ckm z 3 kompanii ckm.⁶

Zadaniem odcinka Osowiec była osłona mobilizacji, rozpoznanie i opóźnianie działania przeciwnika z Prus Wschodnich na Osowiec – Goniądz. Obrona linii Biebrzy w granicach odcinka Osowiec – Karpowicze (włącznie) – Strękowa Góra (wyłącznie).

Ugrupowanie, siły i środki strony polskiej

„Wizna”

W ramach obrony północnej granicy Polski w 1939 r. przez Samodzielną Grupę Operacyjną „Narew” znajdował się odcinek „Wizna”. Miał on być broniony przez 3 batalion 71 pułku piechoty 18 dywizji. Batalion był wzmocniony plutonem artylerii i plutonem saperów. Obrona była zorganizowana w oparciu o pozycje stałych umocnień na lewym brzegu Narwi i Biebrzy. Na prawo był odcinek „Ossowiec”, odległy o 30 km, a na lewo odcinek „Łomża” oddalony o 20 km. W końcu sierpnia załogę „Wizny” dodatkowo wzmocniono 3 kompanią cekaemów batalionu fortecznego i baterią pozycyjnej artylerii. Całością obrony odcinka „Wizna” dowodził dowódca 3 batalionu 71 pułku piechoty mjr Fober.

W pierwszym i drugim dniu wojny odcinek „Wizna” nie był atakowany bezpośrednio, zresztą podobnie jak i pozostałe odcinki obrony SGO „Narew”.

W związku z planem dokonania manewru zaczepnego przez SGO „Narew” w pierwszych dniach wojny zdecydowano wycofać spod Wizny 3 batalion 71 pułku, wprowadzając na jego miejsce 8 kompanię piechoty ze składu 135 pułku – siły załogi zostały w ten sposób znacznie uszczuplone.

---

⁵ Kozłowski W., Problemy struktury organizacyjnej tyłów SGO „Narew” we wrześniu 1939 r., „Przegląd Kwartemistrzowski”, 1975, nr 5, s. 83 –84.

⁶ Wap Anatol, Twierdza Osowiec, Białystok 1994 r., s. 105.

Ostatecznie w skład załogi odcinka „Wizna” weszły: 8 kompania piechoty 135 pułku piechoty wzmocniona plutonem cekaemów – dowódca kpt. Szmidt, 3 kompania cekaemów batalionu fortecznego – dowódca kpt. Raginis, bateria artylerii pozycyjnej 76 mm – dowódca por. Brykalski, 136 rezerwowa kompania saperów, pluton artylerii piechoty z 71 pułku, pluton zwiadowców konnych 135 pułku i pluton saperów 71 pułku. W sumie było 700 szeregowców i podoficerów oraz 20 oficerów, 6 dział, 24 ciężkie i 18 ręcznych karabinów maszynowych oraz 2 karabiny przeciwpancerne – dowódcą całości mianowano kpt. Raginisa. Wymienione siły rozmieszczone zostały w pięciu pododcinkach oraz na pozycji wysuniętej dowodzonej przez por. Zawadzkiego.

„Osowiec”

Dowództwo:

- dowódca odcinka „Osowiec” ppłk Tadeusz Tabaczyński
- punkt dowodzenia – schron dowodzenia twierdzy na międzypolu Fortu I i III.

Skład:

- 135 rez. pp – ppłk Tadeusz Tabaczyński;
- II dywizjon 32 pal – mjr Jan Walasek, jednocześnie dowódca artylerii odcinka;
- Batalion Forteczny „Osowiec” – mjr Antoni Koprak.

Główna linia obrony

Pododcinek „Osowiec” – dowódca Batalionu Fortecznego KOP Twierdza „Osowiec” – mjr Antoni Koprak. – punkt dowodzenia koszary nr 46 w części północnej Fortu I.

Skład: 1 i 2 kompania ckm batalionu fortecznego, II batalion 135 rez. pp, 5 i 6 bateria 132 pal; dwa plutony artylerii pozycyjnej – dowódca II dywizjonu 32 pal mjr Jan Walasek.

Sektor „Osowiec” – dowódca II batalionu 135 rez. pp mjr Emil Zawisza

Skład: II batalion 135 rez. pp (bez kompanii), 1 kompania ckm batalionu fortecznego, II dywizjon 32 pal (bez baterii), dwa plutony artylerii pozycyjnej.

Ugrupowanie:

1 kompania ckm batalionu fortecznego kpt. Rudnika obsadziła schrony bojowe sektora: 1 pluton tworzył załogę schronów bojowych Fortu I pluton artylerii piechoty pod dowództwem por. Gromczewskiego obsadził tradytor przy śluzie łączącej rów forteczny Fortu I i Góry Skobieleva, którego sektor ostrzału dwóch armat 75 mm sięgał na przedpole pozycji wy-

suniętej „Wólka Piaseczna” – sektora „Goniądz”, zapewniając tym samym łączność ogniową między sektorami.

2 pluton bronił szosy i linii kolejowej z Grajewa do Osowca oraz blokował drogi z kierunku wsi Osowiec i Przechody, obsadzając tradytor Fortu II, schrony między Fortem II a linią kolejową, pluton artylerii twarży załogę tradytora na lewo od linii kolejowej Osowiec – Grajewo, którego dwie armaty 75 mm ostrzeliwały przestrzeń 2 i 3 plutonem oraz przeprawę pod wsią Sośnia. Przy torze kolejowym na wysokości tradytora zajęła stanowisko armata przeciwpancerna z kompanii przeciwpancernej 135 rez. pp 1,5 km przed pozycją obronną pluton wystawił czatę przy szosie z Grajewa. 3 pluton bronił pozycji na lewym brzegu między torem kolejowym, a Fortem III (włącznie).

Głównym zadaniem plutonu była obrona przeprawy pod Sośnią, w której to wsi pluton wystawił czatę. II batalion 135 rez. pp (bez kompanii i plutonu ckm) zajął pozycje w Forcie II i III jako drugi rzut, bronił Góry Skobielewa i przeprawy 2 i 3 plutonem 2 kompanii ckm batalionu fortecznego, obsadził rejon Fortu IV i wystawił placówkę z armatą przeciwpancerną na południe od tegoż fortu w celu zapewnienia łączności z pododcinkiem „Biebrza”.

Ponadto żołnierze batalionu uzupełniali załogi schronów bojowych.⁷

Ugrupowanie, siły i środki strony niemieckiej

„Wizna”

Natarcie na odcinek „Wizna” miały przeprowadzić: brygada „Lotzen” na pozycje „Giełczyn”,¹⁰ dywizja pancerna po osi Wizna-Strękowa Góra, a 20 dywizja zmotoryzowana w kierunku Niwkowo, Grądy-Woniecko. 3 dywizja pancerna pozostała w odwodzie dowódcy korpusu.

Zgrupowanie to liczyło 41 800 ludzi, 450 czołgów i dział pancernych (z tego 200 w pierwszym rzucie) oraz 274 działa i moździerze, 195 dział przeciwpancernych, 188 panzerfaustów. Do tego dochodziło lotnictwo, które od 8 września systematycznie zaczęło bombardować pozycje pod Wizną.

„Osowiec”

Po drugiej stronie granicy naprzeciwko odcinka „Osowiec” zajęła pozycje Brygada Forteczna „Lotzen” pod dowództwem ppłk. Franza Galla z grupy gen. mjr. Alberta Brandta oraz oddziały Grenzschtzu. W skład brygady wchodziły dwa pułki piechoty, pułku i batalionu

---

⁷Tamże, s. 106.

saperów, sformowanych z rezerwistów starszych roczników z okolic Giżycka. Brygadę Lotzen skoncentrowano w rejonie Pisz – Orzysz – Ełk – Giżycko.

14.09.39 r. do twierdzy wkraczają pododdziały Brygady Piechoty „Gołdap”, która pozostaje tu do 25.09. Następnego dnia dowódca GO gen. Brandt przekazał Twierdzę Osowiec dowództwu Armii Radzieckiej.

Działania bojowe załogi odcinka „Wizna”.

3 września pod Wizną było jeszcze stosunkowo spokojnie. Przez odcinek przewalały się jedynie rzesze uchodźców ciągnących na wschód. Względny spokój w pierwszych dniach wojny przed SGO „Narew” był wynikiem skierowania przez nieprzyjaciela głównego uderzenia na armię „Modlin”, przy jednoczesnym wiązaniu odcinka SGO „Narew” przez grup „Brandt” złożoną z dwóch brygad fortecznych „Goldap” i „Lotzen”. Ta ostatnia wzmocniona czołgami z 10 dywizji pancernej miała właśnie przełamać obronę pod Wizną.

7 września około 16⁰⁰ oddział rozpoznawczy nieprzyjaciela złożony z czołgów 10 dywizji pancernej, nacierając przez Jedwabno, podszedł pod Wiznę i po rozbiciu wysuniętego na dalekie przedpole plutonu zwiadu konnego, zajął tę miejscowość. Mimo wysadzenia mostu na Narwi przez wycofujący się polski zwiad niemieckie patrole przeprawiły się w nocy z 7 na 8 września w rejonie wysadzonego mostu przez Narew i przez Biebrzę w rejonie Giełczyna. Jednak natychmiastowy kontratak Polaków zmusił ich do wycofania się na północno-zachodnie brzegi Narwi i Biebrzy. Tak rozpoczęła się walka pod Wizną, która trwała do 10 września przy niezwyklej dysproporcji sił, i to w momencie, gdy cała SGO „Narew” znajdowała się już w odwrocie znad Narwi na południe (od 7 września) pod uderzeniem wojsk 19 korpusu pancernego gen. Guderiana. Korpus ten wspólnie z brygadą „Lotzen” miał do 9 września przerwać obronę pod Wizną, a następnie, nacierając na Brześć, głęboko okrążyć północne skrzydło wojsk polskich w rejonie Warszawy.

O 10⁰⁰ 8 września zaczęła się ponowna przeprawa przez Biebrzę i Narew czołowych grup brygady „Lotzen”, działających teraz niezwykle ostrożnie. Była to jeszcze jedna kolejna próba, a nie właściwe natarcie, zlikwidowana zresztą skutecznie ogniem broni maszynowej załogi odcinka „Wizna”.

Po południu próby te ustały, a odezwała się artyleria, kierując całą siłą swego ognia na wysuniętą pozycję nad Narwią. Artyleria polska odpowiadała jej z niewielkim natężeniem i

skutkiem. Po godzinie ten nierówny artyleryjski pojedynek (6 dział przeciwko 274) został przerwany, a do akcji weszło niemieckie lotnictwo, dokonując kilkakrotnych uderzeń.

Późnym popołudniem na dobre rozpoczęło się artyleryjskie przygotowanie ataku. Lawina ognia artyleryjskiego spadła na polską pozycję wysuniętą, odcinając ją od pozostałych umocnień. Kanonada ta trwała do zmierzchu 8 września. Z rozbitej pozycji wysuniętej wróciło zaledwie 11 żołnierzy – pozycja przestała istnieć.

Noc z 8 na 9 września załoga „Wizny” wykorzystwała na naprawienie szkód powstałych od ognia artylerii nieprzyjaciela i ulepszenie pozycji obronnych. Wojska zaś 10 dywizji pancernej i brygady „Lotzen” przygotowywały się do generalnego ataku w dniu następnym. Tej nocy nastąpiło dodatkowe pogorszenie sytuacji na zapleczu bronionych polskich pozycji. Otóż wycofano załogi z pozostałych odcinków obrony SGO „Narew” w kierunku na Knyszyn, Białystok, jedynie odcinek „Wizna” pozostawiono jako osłonę tego dość niejasnego manewru sił, oddającego umocnione pozycje wrogowi bez walki. Tak więc obrońcy „Wizny” pozostali na przedpolu sami, nic o tym nie wiedząc.

9 września o 10⁰⁰ rozpoczęła walkę ogniową artyleria niemiecka, kontynuując ją bez przerwy cały dzień.

Ogień wspomagany był uderzeniami bombowców zarówno na same umocnienia, jak i na ich bezpośrednie zaplecze. Pod przykryciem ogniowym przez rzekę przeprowadzały się na pontonach i łodziach coraz to nowe pododdziały niemieckiej piechoty. Zbudowany prowizoryczny most nie nadawał się jeszcze do przeprawy wszystkich wojsk – czołgi i samochody czekały na przeciwległym brzegu rzeki. Polska artyleria odstrzeliwała się, bijąc na przepawy i zgrupowane tam wojska. Ogień niemieckiej artylerii to potęgował się, to słabł – był jednak coraz skuteczniejszy. Ale za każdym razem próby natarcia z powodzeniem likwidowano ogniem broni ręcznej i maszynowej z bronionych pozycji.

Najzacieklej atakowali Niemcy umocnienia w rejonie m. Kołodziej, chcąc za wszelką cenę odciąć to północne skrzydło umocnień i obejść pozostałe od wschodu. Obrońcy, mimo ogromnego zmęczenia, kontuzji i nawet wielu strat, byli czujni, likwidując każdorazowo zagrożenie. Wówczas hitlerowcy podciągnęli bliżej artylerię i rozpoczęli z bliskich odległości ogień na wprost, rozstrzelując po kolei poszczególne schrony bojowe.

Po południu weszły do walki czołgi przeprowadzone na ciężkich promach (most w dalszym ciągu nie był gotowy). Nacierająca niemiecka piechota otrzymała teraz potężne wzmocnienie i osłonę. Do wieczora wspólnymi siłami zlikwidowano wszystkie cztery schrony bojo-

we w m. Kołodzieje. I to był drugi sukces Niemców w tym dniu. W tym samym bowiem czasie kilka dywizjonów artylerii niemieckiej wykonało nawałę ogniową na baterię polskiej artylerii. Skutki okazały się straszne – połowa dział rozbita, a dowódca baterii śmiertelnie ranny. Po 14⁰⁰ ogień artylerii spotęgowany został nalotem Stukasów, które z lotu nurkowego z wysokości 150 do 200 m wykonywały uderzenia bombowe. Załoga polska topniała z każdą chwilą – lotnicy niemieccy działali bezkarnie, gdyż „Wizna” nie miała ani jednego działa przeciwlotniczego, ani nawet jednego przeciwlotniczego karabinu maszynowego. W dodatku kilka bomb trafiło w most na Narwi w rejonie Strękowej Góry, odcinając w ten sposób obrońców Giełczyna od reszty odcinka.

9 września o 15⁰⁰ załoga „Wizny” odparła jeszcze jeden atak niemiecki, dochodzący do samych prawie schronów na północnym skrzydle pozycji. Jeszcze raz Niemcy zostali zmuszeni do wycofania się. Zaraz jednak na nowo rozpoczęła ostrzał artyleria i o 18⁰⁰ wyszedł nowy atak piechoty z czołgami, obchodzący z dwóch stron na północnym brzegu Narwi. Tym razem obrońcy byli już bezsilni. Przy końcu dnia pozycja w widłach Biebrzy i Narwi przestała istnieć.

Jednocześnie z atakiem na Giełczyn po 15⁰⁰ ruszyły oddziały 10 dywizji pancernej na środkowy i południowy odcinek obrony. Czołgi i działa przeciwpancerne podeszły bezpośrednio pod mocno zniszczone schrony na południowym brzegu Narwi. Kończyła się już także żywność i amunicja. Na polu walki pojawiły się teraz czołgi 3 dywizji pancernej i 20 dywizji zmotoryzowanej oraz cała artyleria 19 korpusu. Pod wieczór już około 60 czołgów zaatakowało umocnienia „Wizny”. Kolejno poszczególne schrony milkły pod huraganowym ogniem dział czołgowych i przeciwpancernych, grzebiąc pod sobą załogi rozszarpane wiązkami granatów wrzucanych przez otwory strzelnicze. Obsługa dwóch karabinów przeciwpancernych dwoiła się i troiła, uszkadzając nawet kilka czołgów, ale i ona była tu bezsilna. Poszczególne schrony zostały odcięte i okrążone – poległ prawie wszyscy oficerowie, a cała piechota z okopów zasilila załogi schronów. Pod wieczór odcinek „Wizna” utracił pozostałe schrony w rejonie m. Perkusy i Maliszewo-Łynk. Broniły się jedynie jeszcze 3 schrony, tj. schron dowódcy kpt. Raginisa z około 70-osobową załogą, sąsiedni schron z 30 ludźmi i ostatni na wpół rozbity w rejonie Giełczyna. Około północy Niemcy przerwali natarcie. Wznowili je następnego dnia o 7⁰⁰.

Mimo wezwań przez megafony Polacy nie zamierzali się poddawać. Po wprowadzeniu przez hitlerowców czołgów do walki do 11⁰⁰ padły dalsze dwa schrony. Ostał się jedynie schron dowódcy w rejonie Strękowej Góry, z kończącą się amunicją. Wówczas zjawił się

niemiecki parlamentarzysta proponując kapitulację. Po półgodzinnym rozejmie załoga ostatniego schronu w umocnieniach „Wizny” na rozkaz swego dowódcy skapitulowała. Sam dowódca, wychodząc ostatni, rozerwał się granatem.

Podsumowanie

Rejon umocniony – to system zapór i rejonów obronnych, przygotowanych środkami fortyfikacji stałej i polowej do długotrwałej i uporczywej obrony siłami stałych garnizonów oraz siłami wojsk polowych.⁸

Pas stałych umocnień fortyfikacyjnych zwanych „umocnionymi rejonami” (UR), które osłaniać miały najważniejsze kierunki operacyjno – strategiczne danego państwa.

Przed wybuchem II wojny światowej na europejskim teatrze działań wojennych rozbudowano szereg mniejszych i większych rejonów umocnionych w takich państwach, jak: Francja, Niemcy, Czechosłowacja, Finlandia, ZSRR.

Zasadniczym przeznaczeniem RU była osłona granic i ważnych kierunków operacyjno – strategicznych prowadzących w głąb kraju do głównych ośrodków ekonomicznych, polityczno – administracyjnych i wojskowych. Miały one odgrywać szczególnie ważną rolę w początkowym etapie wojny, jako element zabezpieczający koncentrację i rozwinięcie wojsk, jak również uprzednią ich mobilizację.

Z punktu widzenia technicznego lansowano w okresie międzywojennym różne poglądy na rozbudowę RU. Zwyciężyły jednak dwie teorie: pierwsza – zakładała rozbudowę elementów fortyfikacyjnych w RU, zdolnych oprzeć się działaniom artylerii dużych kalibrów (Linia Maginota) oraz druga – zalecająca rozbudowę mniejszych, lecz liczniejszych urządzeń fortyfikacyjnych (Linia Zygfryda).

Fortyfikacja /stała i polowa/⁹ zajmowała ważne miejsce w przygotowaniach państwa do przyszłego konfliktu zbrojnego. Jako dziedzina inżynierii wojskowej, stanowiła jednocześnie jeden z głównych przedmiotów zainteresowania i działalności saperów polskich okresu międzywojennego, mimo istnienia od połowy 1930 do 1936 r. odrębnej służby fortyfikacyjnej.

---

⁸ Zdzisław Cutter, *Linia Stalina*, Warszawa, Wojsko i Wychowanie 1996/12, s. 52.

⁹ **Fortyfikacja** w ogólnym znaczeniu militarnym zajmuje się projektowaniem, opracowaniem konstrukcji obiektów i zespołów fortyfikacyjnych oraz koncepcją ich wykorzystania w działaniach bojowych wojsk i do osłony obszaru kraju. **Fortyfikacja stała**, jako dziedzina fortyfikacji, traktuje o sposobach i środkach przygotowania fortyfikacyjnego granic i terytorium państwa do zadań operacyjno – strategicznych, przewidywanych na okres wojny. **Polowa** natomiast obejmuje środki i sposoby umocnienia terenu w procesie bezpośredniego przygotowania i prowadzenia walki /operacji/.

Pierwsza wojna światowa w sposób widoczny wykazała niedoskonałość istniejących systemów fortyfikacyjnych obrony granic i ważniejszych ośrodków systemów wewnątrz kraju. Trzonem tych systemów były twierdze poligonalne. Okazało się bowiem, że nie mogą już one spełniać swego zasadniczego przeznaczenia: wiazać stosunkowo najmniejszymi siłami, przez jak najdłuższy okres, jak największej siły przeciwnika.

Z reguły większość twierdz okazała się swego rodzaju pułapkami dla własnych armii, gdyż były często zdobywane przez siły mniejsze niż oddziały je broniące. Z tego też powodu, w końcowym etapie wojny, szczególnie we Francji i Niemczech wysunięto daleko idące wnioski, iż w zasadzie twierdze przeżyły już swój „złoty wiek”.

Ostatecznie zarysowały się trzy koncepcje modernizacji starych twierdz, stworzenia umocnień ruchomych oraz umocnionych rejonów.

Pierwsza idea dążyła do zachowania fortec zdolnych do obrony okrężnej. Jej zwolennicy twierdzili, że niedostateczna siła oporu pojedynczych twierdz była przede wszystkim rezultatem przypadków (zbyt słabe zabezpieczenie artyleryjskie, niskie walory garnizonów), a tylko częściowo konstrukcji. Stwierdzali, że nie można mówić o przeżyciu się twierdz. Ich zdaniem, należało je udoskonalać uwzględniając postęp techniczny (powiększenie głębokości pozycji, stworzenie połączeń podziemnych, maskowanie przeciwlotnicze, zapory inżynieryjne i przeciwpancerne). Nadmienić trzeba, iż poglądy te w okresie międzywojennym nie miały zbyt wielu zwolenników.

Koncepcja druga lansował zasadę ruchliwości. Zrodziła się ona jeszcze w trakcie działań wojennych, kiedy pojawił się pogląd o zastąpieniu twierdz umocnieniami polowymi lub doraźnymi. Zwolennicy tego rozwiązania wychodzili z przekonania, iż budowa umocnień stałych jest niezmiernie kosztowna.

W zamian za to zakładali maksymalne przygotowanie przyszłego pola walki pod względem inżynieryjnym. Zamierzano osiągnąć to przez: rozbudowę sieci komunikacyjnych i łączności; przygotowanie zarysu pozycji obronnych i wzmocnienie ich niewielkimi działami stałymi; wybranie stanowisk ogniowych środków artyleryjskich (łącznie z przygotowaniem wstępnych danych do prowadzenia ognia); zgromadzenie materiału inżynieryjno – saperskiego i budowlanego do ewentualnego wzniesienia umocnień na zagrożonych kierunkach. Podkreślić należy, iż system ten miał jednak słabą stronę – zrealizowanie szeroko zakrojonych prac w okresie mobilizacji było niezmiernie trudne. Zanim zostałyby ono przygotowane pod względem inżynieryjnym, nieprzyjaciel mógłby zająć przyszłe pole bitwy. W tym konkret-

nym przypadku, inżynieryjne przygotowanie pola walki zaczęto przesuwac wstecz, na okres pokojowy.

Podstawę trzeciej koncepcji stanowiły rejonu umocnione (strefy). Miały one tworzyć – według teoretyków i strategów wojskowych, nieprzerwany w zasadzie „front forteczny”, złożony z zespołów (mniejszych) stałych dział inżynieryjnych, urzutowanych w głębi z jednoczesnym zabezpieczeniem skrzydeł. Sam fakt istnienia takich rejonów powinien wpływać na plany operacyjno – strategiczne strony przeciwnej. Wobec takiej sytuacji, nieprzyjaciel musiał szukać rozwiązania w obejściu tej przeszkody fortyfikacyjnej, albo w trudnym frontalnym natarciu.

4.5. Działania obronno opóźniające 10DP w 1920 roku

W czasie walk obronno – opóźniających prowadzonych przez wojsko polskie w najgorszym położeniu operacyjnym znajdowała się 1 Armia. Nie stanowiła ona zwartego związku operacyjnego i do tego centralnie dowodzonego. Konieczność operacyjna wymagała utworzenia dwóch grup operacyjnych.

Powstała Grupa Operacyjna „Południe”, dowodzona początkowo przez gen. Jędrzejewskiego, skupiona wokół 1 Dywizji Litewsko-Białoruskiej, 8 i 11 Dywizji Piechoty i różnych luźnych oddziałów pochodzących z wielu dywizji. Od 29 lipca 1920 r. dowodzenie tą Grupą Operacyjną przejął gen. Rządkowski.

Grupę Operacyjną „Północ”, dowodzoną przez gen. Lucjana Żeligowskiego, stanowiły oddziały skupione wokół 10 Dywizji Piechoty. 10 DP sformowana została w czerwcu 1919 roku, w Nidzie. Wchłonęła ona 4 D Strzelców.

10 DP wchodziła w skład 1 Armii i składała się z czterech pułków piechoty:

- ⊕ 28 Pułku Strzelców Kaniowskich, sformowanego w 1918 roku w Łodzi.
- ⊕ 29 Pułku Strzelców Kaniowskich.
- ⊕ 30 Pułku Strzelców Kaniowskich, sformowanego w 1918 roku z POW z Łowicza.
- ⊕ 31 Pułku Strzelców Kaniowskich, sformowanego w 1918 roku z POW z Włocławka.

Etat pułku na dzień 01.06.1919 r. przedstawia tabela 3.

Tabela 3. Etat pułku na dzień 1 czerwca 1919 roku.

Pododdział	Oficerowie	Podoficerowie	Szeregowcy	Razem
sztab	40	13	37	90
plączn	1	13	120	134
ktech	6	21	181	208
kckm /3xpl po 2 ckm /	4	14	71	89
I bp / 4xkp, kckm/	25	99	794	918
II i III bp	50	198	1588	1836
b zapasowy	- sztab, - 3 x kp, kckm, kuzdrowieńców, szkoła pdf.			

W czasie działań obronno - opóźniających 1920 roku 10 DP miała do dyspozycji tylko trzy pułki, gdyż 31 Pułk Piechoty, którego dowódcą od 23.07. 1920 roku aż do zakończenia działań był kpt. Bołtuć, walczył w oderwaniu od macierzystej dywizji. Dopiero w połowie sierpnia 1920r. pod Warszawą po wejściu w skład macierzystej 10 DP wziął udział w bitwie warszawskiej.

W końcu lipca 1920 r. stan 10 DP /trzy pułki/ przedstawiał się następująco: 76 oficerów i 1346 bagnetów. Z powyższego wynika, że 10 DP była tylko dywizją z nazwy, ze względu na niski stan osobowy. Dopiero w okresie bitwy warszawskiej stan dywizji wzrósł do około 6500 bagnetów.

Front Północno-Wschodni, w ramach którego walczyła 10 DP znajdował się w ciągłym odwrocie. Co prawda próbowano stawiać opór przeciwnikowi, ale polskie pozycje były przełamywane, a oddziały zmuszane do dalszego odwrotu na zachód. 26 lipca 1920 r. część oddziałów 1 Armii usiłowała bronić Białegostoku przez skierowanie do miasta 10 pułku strzelców wielkopolskich ppłk. Kopy i oddziałów ochotniczych płk. Zagórskiego. Wojska te zostały wycofane z lewego skrzydła Frontu Północno-Wschodniego. Powstałą lukę wykorzystał natychmiast 3 Korpus Konny Gaja, wchodząc bez walki do pozbawionej załogi twierdzy Osowiec. Twierdza ta bez walki wpadła w ręce Rosjan. Tym samym Polacy utracili niezwykle ważną ufortyfikowaną pozycję, zamykającą jedno z nielicznych przejść prowadzących przez rejon niedostępnych dla wojska

bagien nadbiebrzańskich. Nie widząc szans obrony Białegostoku, strona polska podjęła decyzję o ewakuacji w nocy z 27 na 28 lipca 1920 r. z tego miasta zarówno wojska, jak i materiału wojennego.

Utrata przez Polaków Osowca i Białegostoku oznaczała, że wojska Tuchaczewskiego uzyskały dużą swobodę do dalszych działań mogących doprowadzić do całkowitego rozgromienia Wojska Polskiego. Ostatnią naturalną linią obronną osłaniającą Warszawę była linia rzek Narwi i Bugu.

Dywizja ugrupowana była w jeden rzut, rubież obronną wytyczała linia brzegowa rzeki Narwi. Centrum ugrupowania tworzył 28 pp, mając za sąsiadów – od północy 29 pp, zaś od południa 30 pp.

28 Pułk Piechoty, którego dowódcą od 26.06. 1920 r. był ppłk Wiktor Thomme, będąc w ciągłym odwrocie zagrożony otoczeniem przez nieprzyjaciela osiągnął linię rzeki Narwi, gdzie w dniach 27 – 28. 07 walczył z przeważającymi siłami przeciwnika. Nad Niewodnicą wyparł nieprzyjaciela mocnym przeciwuderzeniem w dniu 28.07 pod Trypuciami i Tołczem za rzekę i wziął dużą zdobycz wojenną.

29 Pułk Piechoty, dowodzony do 01.09 przez kpt. Jana Rogowskiego 16.lipca wziął szturmem przeprawę przez Dzitwę pod Mytem, zaś 31.lipca stoczył zwycięską bitwę nad Narwią koło wsi Jenki.

30 Pułk Piechoty, dowodzony przez ppłk Kazimierza Jacyniuka 13.lipca przeciwuderzeniem odzyskał wzgórze pod Starą Rudnią i Lepiankami Starymi, a 31.lipca bronił stanowisk na odcinku Rokity – Wólka. W dalszym marszu pułk osiągnął w nieustannych bojach linię Bugu, skąd odszedł pod Warszawę.

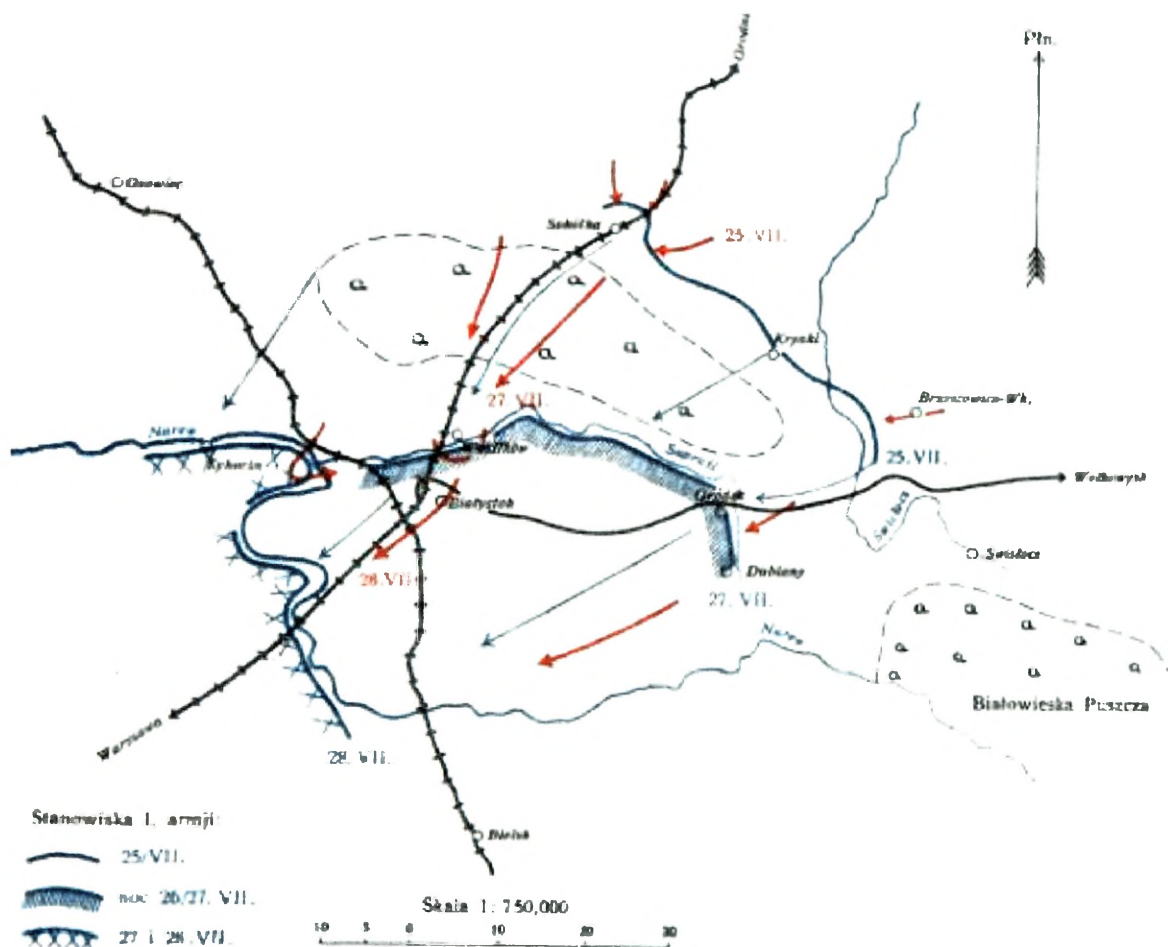
W sumie 1 Armia liczyła w tym czasie zaledwie 15-18 tys. żołnierzy liniowych. Tymczasem na pozycje bronione przez tę armię nacierały rosyjskie 4 i 15 Armia, mające nad Polakami około trzykrotną przewagę.

Działania obronno – opóźniające w lipcu 1920 roku były prowadzone z wykorzystaniem naturalnych przeszkód terenowych do jakich należy zaliczyć rzeki Supraśl i Narew. Na szczególną uwagę zasługuje fakt, że 10 DP prowadziła działania aktywne, a przykładem tego jest przeciwuderzenie wykonane przez 29 pp przez most na rzece Narwi, na północny - wschód od miejscowości Bokiny. Był to jeden z nielicznych zwrotów zaczepnych wykonanych przez wojska 1 Armii (Rys. 19.) w czasie wielkiego odwrotu znad Auty i Berezyny w 1920 roku.

Polacy po sześciodniowych walkach, co prawda nie obronili linii rzeki Narwi, lecz stoczyli twardą walkę i Rosjanie po raz pierwszy w czasie ofensywy, która wyszła z Auty i Berezyny zostali zmuszeni do dużego wysiłku bojowego.

Czas, który przeciwnik zużył na przełamanie polskiej obrony nad Narwią, był cenny dla przygotowań czynionych do obrony Warszawy.

Rys. 19. Walki 1 Armii od 25 lipca do 27 lipca 1920 roku

4.6. Oslona mobilizacyjnego i operacyjnego rozwinięcia wojsk w 1939 roku na przykładzie działań 41pp i SBK

Obszar w którym prowadzone były działania SGO „Narew”, w skład której wchodziła Suwalska Brygada Kawalerii, to ziemie położone na wschód od dolnego biegu Wisły i na północ od Narwi i Bugu. Od wieków obszar ma ten duże znaczenie pod względem wojsko-

wym, dla każdej ze stron prowadzącej na nim działania wojenne, ponieważ prowadzi przez nie kilka kierunków umożliwiających dostęp na teren Rzeczypospolitej. We wrześniu 1939 r. Możliwość pełnego wojskowego wykorzystania tego terenu komplikował fakt jego podziału między Polskę i Niemcy. W tej sytuacji większą korzyść mógł odnieść ten, kto będzie miał inicjatywę strategiczną w ewentualnym konflikcie.

Należy jednak wspomnieć, że do wiosny 1939 r. niemal wszystkie prace fortyfikacyjne wykonywano we wschodniej Polsce oraz że znaczna część tych umocnień, zwłaszcza na Polesiu i Śląsku miała charakter ciągłych pozycji obronnych o dużym znaczeniu operacyjnym. Ponadto lata 1935-1939 przebiegały pod znakiem wzmoczonych studiów teoretycznych nad nową koncepcją mobilizacji sił zbrojnych. Opierała się ona na założeniu, że istnieje realna groźba agresji na Polskę zarówno ze strony Niemiec, jak i Związku Radzieckiego. W efekcie wznowionych w 1935 r. prac mobilizacyjnych powstaje misternie skonstruowany plan mobilizacyjny WP pod kryptonimem „W”.

Założenia tego planu przewidywały realizację szerokiego zakresu zadań mobilizacyjnych w stosunkowo krótkim czasie (gdyby okazało się, że agresja ze strony sąsiada jest nieunikniona). O przyjęciu takiej koncepcji zdecydowały warunki ekonomiczne Polski, a także możliwości utrzymywania w czasie pokoju znacznej liczebności sił zbrojnych. Chodziło przy tym o stosunkowo „tanie” wojska, jak kawaleria, piechota czy artyleria.

W opracowanych w latach 30 - tych regulaminach i instrukcjach kawalerię przeznaczono do pełnienia funkcji odwodów i patrolowania luk między dużymi zgrupowaniami jednostek operacyjnych.

Do głównych zadań jakie ciążyły na kawalerii zaliczano:

- rozpoznanie;
- osłonę mobilizacji powszechnej;
- przeciwdziałanie próbom niespodziewanych ataków;
- szybkie i gwałtowne uderzenie na skrzydła przeciwnika;
- wychodzenie na tyły przeciwnika celem przecięcia dróg odwrotu;
- obronę i ubezpieczenie skrzydeł armii;
- walki opóźniające;
- walki pościgowe;
- ubezpieczanie szerokich i drugorzędnych odcinków frontu.

Plan mobilizacyjny „W” miał swoje umocowanie w ustawie o powszechnym obowiązku wojskowym z 9.04.1938 roku. Plan zakładał realizację zadań mobilizacyjnych w trzech okresach w stosunku do trzydziestu dywizji piechoty, dziewięciu rezerwowych dywizji piechoty, trzynastu brygad kawalerii (w tym dwóch pancerno-motorowych) i szeregu innych jednostek rodzajów wojsk.

Okres pierwszy - wzmocnienia (osłony) realizowany w czasie zagrożenia bezpieczeństwa państwa - polegał na przygotowaniu bazy mobilizacyjnej oraz na rozwinięciu jednostek „koloru zielonego” dyslokowanych w pasie przygranicznym i „koloru brązowego” wraz z podgrupami sześciu rodzajów jednostek (lotniczych, plot., mostowych, kolejowych, wywiadu, zabezpieczenia dowodzenia wyższych dowództw i jednostek artylerii pozycyjnej).

W drugim okresie mobilizowano jednostki w trybie alarmowym. Były to siły wydzielone do osłony granicy wschodniej, oznaczone kolorem czerwonym i jednostki przeznaczone do osłony granicy zachodniej - kolor niebieski. Następnie jednostki dyslokujące w głębi kraju oznaczone kolorem żółtym i jednostki „koloru czarnego” wchodzące w skład Korpusu Interwencyjnego powołanego na wypadek wewnętrznych zamieszek lub agresji przeciwnika o małym zasięgu (dwie dywizje piechoty i brygada kawalerii).

Trzeci okres obejmował mobilizację powszechną czterech dywizji piechoty, pięciu rezerwowych dywizji piechoty i Warszawskiej Brygady Pancerno-Motorowej.

Podstawową zaletą planu mobilizacyjnego była możliwość szybkiego rozwinięcia i rozśrodkowania dużej liczby jednostek wojskowych przed wybuchem konfliktu zbrojnego. Wynikało to z organizowanego podziału wszystkich jednostek wojskowych na grupy, ze względu na wykorzystanie operacyjne. Zasadniczym mankamentem planu były natomiast trudności w pełnym zabezpieczeniu mobilizacyjnego rozwijania sił zbrojnych przy założonym ponad pięciokrotnym powiększeniu ich stanów liczebnych w stosunku do czasu pokoju.

Ogólne tło operacyjne działań SGO „Narew”¹⁰

Istotnym elementem obrony w Polsce północno – wschodniej była armia „Modlin” i Samodzielna Grupa Operacyjna „Narew”.

Zadanie SGO „Narew” w ogólnym planie obrony polegało na utrzymaniu północno-wschodniego odcinka frontu polskiego w oparciu o granicę litewską, a następnie wzdłuż Na-

---

¹⁰ F. Majorkiewicz, „Działania Samodzielnej Grupy Operacyjnej „Narew” w kampanii wrześniowej 1939 r.” WPH 1960. nr 2, s.218

rwi i jej bagnistego dopływu Biebrzy. Równocześnie armie: „Modlin”, „Pomorze” i „Poznań” miały zadanie osłony i opóźniania do głównej pozycji obrony na Wiśle i Bugu, Warcie, oraz w rej. Łodzi, Piotrkowa.

Utrata pozycji na linii tzw. „największych rzek”: Wiśle, Bugo-Narwi, Biebrzy — oznaczała odwrót wojsk polskich w bliżej nie sprecyzowanym kierunku, lecz ogólnie na południowy wschód, do Małopolski Wschodniej i na Wołyń, do ostatecznego bastionu oporu.

W tym wypadku wielkie jednostki z północy, a więc i SGO „Narew” miały spłynąć na Polesie i tu walczyć jak najdłużej.

Sąsiadem SGO „Narew” od zachodu była armia „Modlin” (dwie dywizje piechoty i dwie brygady kawalerii) pod dowództwem gen. bryg. Przedzimirskiego z zadaniem osłony kierunku na Warszawę i Płock, przez rozpoznanie sił nieprzyjaciela na wysuniętej pozycji pod Mławą. Między SGO „Narew” (42 pp w Ostrołęce), a oddziałami armii „Modlin” (mazowiecka BK pod Chorzelami) była 30-kilometrowa luka, częściowo dozorowana przez patrole 42 pp, wysyłane na drezynach po torze kolejki Ostrołęka, Chorzele.

Na styku SGO „Narew” i armii „Modlin” w rej. Wyszaków, Goworowo znajdowała się północna grupa odwodów Naczelnego Wodza.

Rzeczywistość wykazała, że najsłabszym odcinkiem obrony linii Narwi i Biebrzy był odcinek od Ostrołęki do Serocka. Nie było tam gospodarza, gdyż pomiędzy Ostrołęką a Różanem przebiegała granica między SGO „Narew” i armią „Modlin”, a 41 DP rez., wchodząca w skład GO „Wyszaków”, w całości mogła się zebrać najwcześniej w siódmym dniu po ogłoszeniu mobilizacji.

Suwalska Brygada Kawalerii¹¹

Jedną z brygad wchodzących w skład SGO „Narew” była Suwalska Brygada Kawalerii w składzie (od marca 1939 r.) czterech pułków kawalerii, którą dowodził – gen. bryg. inż. Zygmunt Podhorski. Skład brygady i miejsce stacjonowania przedstawiał się następująco:

- dowództwo brygady – Suwałki;
- 1 pułk ułanów Krechowickich im. płk Bolesława Mościckiego – Augustów;
- 2 pułk ułanów Grochowskich im. gen. Józefa Dwernickiego – Suwałki;
- 3 pułk szwoleżerów Mazowieckich im. płk Jana Kozińskiego – Suwałki;

---

¹¹ „Wojsko Polskie na Suwalszczyźnie – działania bojowe 41pp i 1 Suwalskiej Brygady Kawalerii, Z. Matuszak, „Suwalska Brygada Kawalerii w kampanii wrześniowej 1939r.” s.117-128.

- 3 pułk strzelców konnych im. Hetmana Polnego Koronnego Stefana Czarnieckiego – Wołkowysk;
- 4 dywizjon artylerii konnej – Suwałki;
- 31 dywizjon pancerny – Grodno;
- szwadron kolarzy – Suwałki;
- szwadron łączności – Suwałki;
- 11 szwadron pionierów – Augustów;
- bateria artylerii plot. nr 84
- pluton lotnictwa towarzyszącego 11/13

Miejsce stacjonowania suwalskiej brygady nie było przypadkowe. Stacjonowała ona w zasadzie w dwóch garnizonach: Suwałki i Augustów. Jej zadaniem było jak najszybsze wyjście w rejon granicy i osłona mobilizacji wojsk stacjonujących na terenie Okręgu Korpusu nr III – Grodno. Zadanie to brygada realizowała od początku dyslokacji w tzw. występie suwalskim.

Zgodnie z planem mobilizacyjnym i operacyjnym brygada weszła w skład Samodzielnej Grupy Operacyjnej „Narew” (gen. bryg. Czesław Młot - Fijałkowski) obok Podlaskiej BK, 18 DP i 33 DP rez. SGO „Narew” otrzymała zadanie osłony północnego skrzydła całego ugrupowania polskiego i zamknięcia najkrótszego kierunku wyprowadzającego z Prus Wschodnich na głębokie tyły sił polskich. Zadanie to miało być realizowane poprzez działania opóźniające na przedpolu, a następnie obrony linii Narwi i Biebrzy. Pewne zagrożenie istniało ze strony Litwy, która wykorzystując zagrożenie Polski na zachodzie mogła się pokusić o zajęcie Wilna. Ponadto z rejonu Prus wschodnich poprzez tzw. występ suwalski istniała możliwość wyjścia na tyły SGO „Narew”, przecięcia korytarza wileńskiego, odcięcia rejonu wileńszczyzny od reszty kraju i przecięcia linii komunikacyjnych łączących Wilno i Grodno z resztą kraju.

W marcu 1939 dowódca SGO „Narew” otrzymał sprecyzowane zadanie, na podstawie którego miał opracować plan działania. Zadanie to brzmiało:

1. Rozpoznać nieprzyjaciela działającego w rejonie grupy.
2. Osłonić wschodnie skrzydło armii „Modlin”.
3. Osłonić linię kolejową Grodno – Białystok – Warszawa, nie przepuścić nieprzyjaciela poza linię Narew – Biebrza.

We wskazówkach wykonawczych zawarto następujące zalecenia:

- Wykorzystać do obrony linię Narew – Biebrza, lasy augustowskie.
- Większość sił trzymać w rejonie Łomża – Zambrów.
- Brygadą Suwalską osłonić początkowo mobilizację w rejonie Suwałk, następnie ściągnąć ją w rejon Augustowa do osłony skrzydła armii w oparciu o lasy augustowskie.
- Brygadę Podlaską wysunąć na przedpole Narwi, celem zabezpieczenia mobilizacji i osłonięcia od czoła 18 DP, która zorganizuje obronę na linii Narew – Biebrza.

SGO „Narew” organizowała działania w pasie szerokości ok. 200 km, wielokrotnie przekraczającym jej możliwości. W wyniku oceny nieprzyjaciela i terenu oraz sił własnych, pas obrony został podzielony na 5 odcinków: Ostrołęka, Nowogród - Łomża, Wizna, Osowiec, Augustów. Główny wysiłek skupiono na odcinkach zachodnich. Obronę wschodniego odcinka pasa SGO pomierzono Suwalskiej BK.

Z uwagi na położenie Suwalska BK miała prowadzić działania w pewnym sensie samodzielne. Dla obrony odcinka „Augustów” brygada została wzmocniona początkowo batalionem KOP „Sejny”, a następnie dodatkowo przydzielono jej pułk piechoty KOP „Głębokie” z baterią artylerii i batalion KOP „Słobodka”. W celu zapewnienia osłony mobilizacyjnej czasowo podporządkowano brygadzie 41 pułk piechoty z dywizjonem artylerii lekkiej ze składu 29 DP. Suwalska BK otrzymała zadanie osłony kierunku na Grodno wykorzystując lasy Puszczy Augustowskiej z równoczesnym zapewnieniem osłony północnego skrzydła SGO. Miała uniemożliwić nieprzyjacielowi przekroczenie Biebrzy na odcinku: Czarniewo, Sztabin, Kurjanka.

Mobilizacyjne rozwinięcie brygady następowało stopniowo. W początkach sierpnia powołano do pułków oficerów rezerwy, a 24 sierpnia do wszystkich pułków dotarły rozkazy mobilizacyjne. Mobilizacja odbyła się bardzo sprawnie. Do 31 sierpnia przeprowadzono mobilizacyjne rozwinięcie nadwyżki odesłano do ośrodków zapasowych, ewakuowano również rodziny kadry do Parczewa.

1 września brygada kończyła mobilizację i koncentrację w rejonach wyjściowych położonych w pobliżu Suwałk i Augustowa pod osłoną 41 pp na pozycji wysuniętej nad granicą polsko-niemiecką na odcinku Filipów-Bakałarzewo i kilku szwadronów na linii Sucha Wieś-Rudki oraz batalionów KOP ugrupowanych wzdłuż granicy litewskiej i niemieckiej. Zorganizowana w kompanie straż leśna Puszczy Augustowskiej była w gotowości do obrony wyznaczonych punktów położonych w puszczy. Do pełnego stanu brygadzie brakowało części sił KOP i 3 pułku strzelców konnych, który zakończył 2 września mobilizację w Wołkowysku.

Rejon koncentracji brygady pokrywał się z grubsza z rejonem pokojowych garnizonów. Fortyfikacje na odcinku „Augustów”, który miał szerokość 30 km nie były wykończone choć ich budowa była daleko posunięta. Podobnie było ze schronami budowanymi w cieśninie Augustowskiej i w rejonie Białobrzegów. Nie były natomiast ubezpieczone skrzydła brygady. Planowane spiętrzenia wód i zalewy wobec suszy również nie w pełni przyniosły pożądane rezultaty.

1 września w dniu rozpoczęcia wojny oddziały Suwalskiej BK nie były atakowane przez nieprzyjaciela. W pasie brygady siły niemieckie wchodziły w skład 80 DPrez., która nie dysponowała bronią pancerną. Pierwsze walki brygada rozpoczęła dopiero 2 września.

Pierwszy do walki wszedł 3 pszw., który wykonał uderzenie na siły niemieckie atakujące pododdziały 41 pp w Bakalarzewie. Atak niemiecki zbiegł się w czasie z luzowaniem 41 pp przez 3 pszw. W wyniku polskiego ataku niemiecki wypad został odrzucony ze stratami, 41 pp został wycofany i po załadowaniu na transport, powrócił do macierzystej dywizji. Tego samego dnia w 3 pszw i 2 puł. wyznaczone szwadrony, niejako wyprzedzając rozkazy z Naczelnego Dowództwa, rozpoczęły działania rozpoznawcze przekraczając w wielu miejscach granicę państwową. Działania były prowadzone w kierunku na Olecko i Mieruniszki. Patrol 2 pułku został wysłany w kierunku Gołdap docierając do m. Botkuny 30 km od granicy państwa.

2 i 3 września trwały starcia zbrojne z niemieckimi podjazdami w rejonie Bakalarzewa i Filipowa. Wieczorem 2 września dowódca brygady otrzymał zgodę na wykonanie wypadu całością sił na Margrabową na terenie Prus Wschodnich. Wobec stwierdzonej małej aktywności sił niemieckich akcja ta miała duże szanse powodzenia. Jednakże 4 września planowanie zostało przerwane na rozkaz z ND WP w związku z trudną sytuacją w pasie działania armii „Modlin”. Mimo, że nie doszło do akcji całością sił brygady, dane było jednak kawalerzystom z Suwalskiej brygady jako jednym z nielicznych, wkroczyć w tych pierwszych tragicznych dniach na terytorium wroga i tam stoczyć zwycięskie walki.

LITERATURA

- Bojarski R., Główne problemy działań operacyjnych, Warszawa 2001r.
- Cutter Z.- Saperzy polscy 1918 – 1938, Wrocław 2001.
- Cutter Z.-Linia Stalina, Warszawa, Wojsko i Wychowanie 1996/12.
- Doktryna taktyczna sił lądowych ATP-35 (B), AON, Warszawa 1998.
- Fierley Irena red. „*Geografia gospodarcza Polski*”, PWE, Warszawa 2001.
- Geografia Wojenna Polski, AON, Warszawa 1995
- Guderian H. – Wspomnienia żołnierza, Warszawa 1958.
- Karpiński A., Zawadzki S. – Na polach bitew drugiej wojny, Warszawa 1975.
- Kieniewicz S., Zahorski A., Zajewski W., *Trzy powstania narodowe*. Warszawa 1997.
- Kondracki Jerzy „*Geografia regionalna Polski*”, PWN, Warszawa 2000.
- Kopciadła J. red., „*Województwo suwalskie, Przeszłość, teraźniejszość, perspektywy*”.
- Koziej St., Łaski W., Sznajder R., Teren i taktyka, MON, Warszawa 1980.
- Kozłowski W., Problemy struktury organizacyjnej tyłów SGO „Narew” we wrześniu 1939 r.,
- Laskowski O., *Encyklopedia wojskowa.*, wy d. 1938 .
- Liddell-Hart B.H., Obrona dynamiczna, Londyn 2000r.
- Majorkiewicz F., „Działania Samodzielnej Grupy Operacyjnej „Narew” w kampanii wrześniowej 1939 r.” WPH 1960. nr 2.
- Migulewicz A., Działania opóźniające związku taktycznego w operacji obronnej prowadzone w sposób manewrowy, Warszawa 2000r.
- Nowak M., Właściwości taktyczne terenu, ASG, Warszawa 1974.
- Odziemkowski J., „Leksykon bitew polskich 1914 –1921”
- Przegląd Kwatermistrzowski nr 5, 1975.

Regulamin działań wojsk lądowych, Warszawa 1999r.

Serwis portalu internetowego gazety Puls Biznesu : www.pb.pl

Sikorski J., *Zarys historii wojskowości powszechnej do końca XIX w.* Warszawa 1975.

Słownik geograficzno-krajoznawczy Polski, II wyd., PWN, Warszawa 1992.

Ścibiorek Z., *Działania opóźniające*, Warszawa 1996.

Ścibiorek Z., *Operacje opóźniające na tle innych rodzajów operacji*, Warszawa 2000.

Tokarz W., *Wojna polsko - rosyjska*. Warszawa 1931.

Wap A. – *Twierdza Osowiec*, Białystok 1994.

Warunki terenowe i klimatyczne Polski, cz. III „Przeszkody wodne, SG WP, Warszawa 1982.

Wojskowy Instytut Wydawniczy - *Wojna Obronna Polski 1939*, Warszawa 1995 r.

Wołęjszo J., *Działanie sił pierwszej kolejności użycia w przygranicznym pasie przesłaniania*, rozprawa doktorska, Warszawa 1998r.

Wyszczelski L., „Sztuka wojenna w wojnie polsko –rosyjskiej 1919-1920r”.

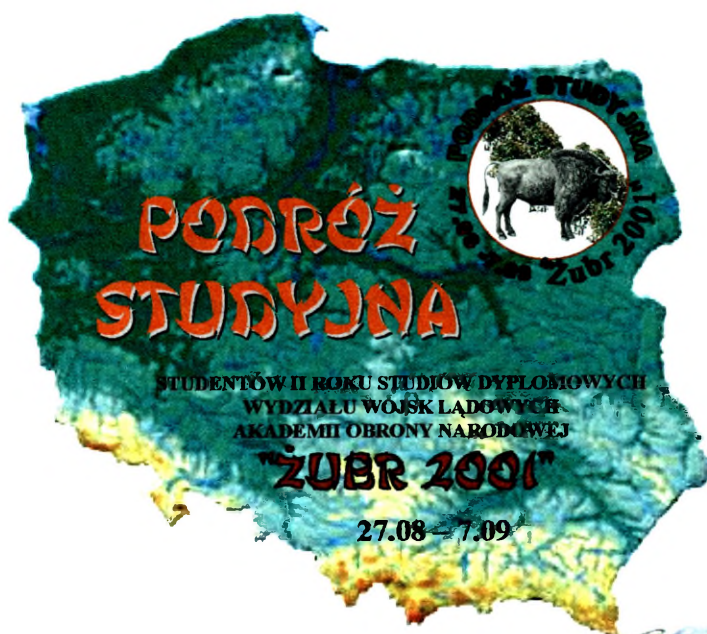
Wyszczelski L., „Wojna polsko – radziecka 1919-1920”.

Zarys dziejów wojskowości polskiej do roku 1864., t. 2. Warszawa 1966.

Zawilski A. – *Bitwy polskiego września*, t.1, Łódź 1989, wyd.2.

Zieliński J., *Operacje opóźniające*, Warszawa 2001r.

FOTOGRAFICZNY

wykaz uczestników
podróży studyjnej
„ZUBR 2001”

*ptk dr hab. Waldemar Kaczmarek
Kierownik podróży studyjnej*

*ptk dr Jan Kneitki
Kierownik Zakładu
Studiów Zintegrowanych*

*ppłk dr Andrzej Czupryński
Kierownik 5 grupy
Autor podróży studyjnej*

*ppłk mgr inż. Zenon Osucha
Dowódca kursu*

*ptk dr Bolesław Sikorski
Kierownik 1 grupy*

*ppłk dr Tadeusz Kóska
Kierownik 2 grupy*

*ppłk dypl. Andrzej Gburek
Kierownik 3 grupy*

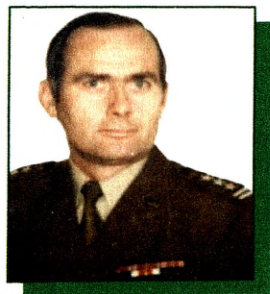
*ppłk dypl. Jerzy Golemiac
Kierownik 4 grupy*

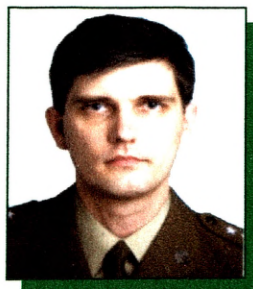
*mjr dr Andrzej Polak
Kierownik 6 grupy*

*ptk dr Robert Bojarski
Kierownik 7 grupy*

*ptk dr Zygmunt Matuszak
Historyk*

*mjr mgr inż. Andrzej Łaszczuk
Geograf*

*kpt. mgr inż. Andrzej Ryciuk
Logistyk*

UCZESTNICY PODRÓŻY STUDYJNEJ

GRUPA I

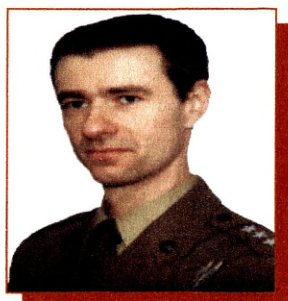
kpt. Dariusz Adamczyk

kpt. Tomasz Biedziak

kpt. Tomasz Kierdylewicz

kpt. Jarosław Kubisz

kpt. Maciej Kuczera

kpt. Maciej Lubojarński

kpt. Robert Majdecki

kpt. Jarosław Niemiec

kpt. Roman Przekwas

kpt. Mariusz Staruch

UCZESTNICY PODRÓŻY STUDYJNEJ

GRUPA 2

kpt. Piotr Cieplirski

por. Robert Gogola

kpt. Jarosław Gromadziński

kpt. Sylwester Kaczyński

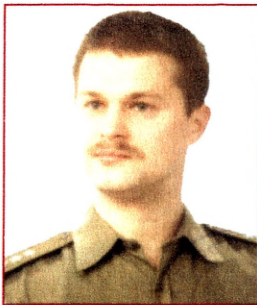
kpt. Wiesław Kuchta

kpt. Jacek Lasota

kpt. Mariusz Powierża

kpt. Wojciech Prygiel

kpt. Janusz Sabaj

kpt. Damian Stec

kpt. Piotr Trytek

por. Marek Zwiefka

UCZESTNICY PODRÓŻY STUDYJNEJ

GRUPA 3

kpt. Artur Adamiak

kpt. Robert Bakuła

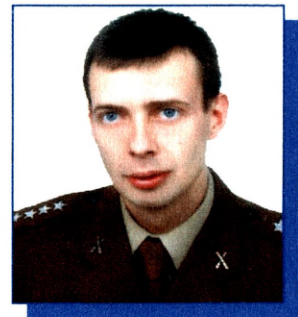
kpt. Marek Gryga

kpt. Tomasz Michalak

kpt. Mirosław Pietras

kpt. Mariusz Rusjan

kpt. Piotr Sawicki

kpt. Waldemar Siedlecki

kpt. Jarosław Tatarek

kpt. Krzysztof Turski

kpt. Daniel Zatuński

UCZESTNICY PODRÓŻY STUDYJNEJ

GRUPA 4

kpt. Tomasz Dominikowski

kpt. Dariusz Godlewski

kpt. Krzysztof Kazmierowicz

kpt. Adam Koczewski

por. Robert Matysek

kpt. Zbigniew Modrzejewski

kpt. Jarosław Mokrzycki

kpt. Dariusz Sylwestrzak

kpt. Piotr Waniek

kpt. Robert Wiese

UCZESTNICY PODRÓŻY STUDYJNEJ

GRUPA 5

por. Piotr Brzeziński

kpt. Zenon Brzuszek

kpt. Jacek Cymblik

kpt. Robert Janik

kpt. Zbigniew Janiszewski

kpt. Robert Kowalski

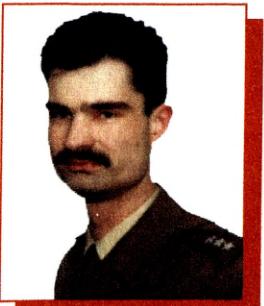
kpt. Zbigniew Pietras

kpt. Piotr Siemiński

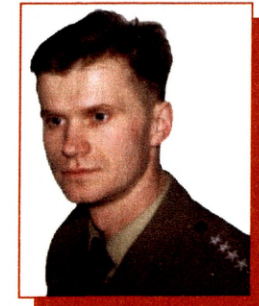
por. Janusz Sosnowski

kpt. Tomasz Sykała

kpt. Jarosław Wyszeciński

kpt. Robert Zieliński

UCZESTNICY PODRÓŻY STUDYJNEJ

GRUPA 6

por. Marcin Frączek

kpt. Piotr Hajduk

kpt. Dariusz Karwiński

kpt. Maciej Marczyk

kpt. Arkadiusz Mikołajczyk

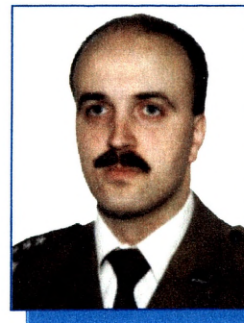
kpt. Andrzej Pawełski

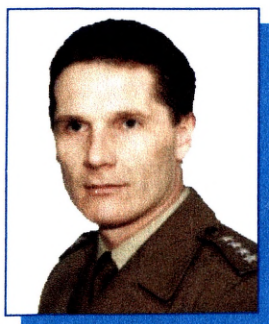
kpt. Janusz Warmiński

kpt. Grzegorz Wasielewski

kpt. Tomasz Wolszczak

kpt. Tomasz Woźk

UCZESTNICY PODRÓŻY STUDYJNEJ

GRUPA 7

kpt. Ryszard Barikowiak

kpt. Jacek Filarski

kpt. Grzegorz Grodzki

kpt. Włodzimierz Hudak

kpt. Arkadiusz Klupiński

kpt. Robert Kosowski

kpt. Mirosław Kucharski

kpt. Janusz Kwiecień

kpt. Zdzisław Malinowski

kpt. Dariusz Rogoziński

kpt. Ryszard Różycki

kpt. Jacek Węctawek

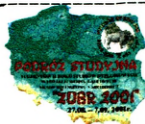

PODRÓŻ STUDYJNA
 STUDENTÓW II ROKU STUDIÓW DYPLOMOWYCH
 WYDZIAŁU WOJSKLADOWYCH
 AKADEMII OBRONY NARODOWEJ

"ZUBR 2001"
 27.08. – 7.09. 2001r.

W Obiektywie

PODRÓŻ STUDYJNA
 2001
 "Zubr 2001"

27.08 - poniedziałek

Pokaz sprzętu rozpoznania 1br 9BZ

Kpt. Janusz Sabaj „dosiadł” Hondę

Ppłk Tadeusz Kóska ze studentami 2 grupy na tle sprzętu 1br

Cmentarz w Kałuszynie

Złożenie wiązanki kwiatów w miejscu pamięci narodowej przez studentów WWLąd AON

28.08 - wtorek

Od lewej: pplk A. Gburek, autor podróży pplk A. Czupryński, kierownik podróży plk W. Kaczmarek, plk J. Knetki

Wejść i filmować, czy nie?
Dylemat pplk. Gburka.

Fort Łobaczew

Studenci WWLqđ AON podczas zajęć na forcie

↔ Grupa 2

Grupa 3 →
w forcie

SARNAKI

Pplk Andrzej Gburek ze studentami 3 grupy
przed postumentem obrazującym pocisk V-1

29.08 - środa

Kierownik podróży płk dr hab. W. Kaczmarek rozpoczyna zajęcia w WSzW Białystok

Kierownik podróży płk dr hab. W. Kaczmarek dziękuje płk. dypl. Bryndzy, szefowi WSzW Białystok. za przeprowadzenie ciekawych zajęć

Zdjęcie zbiorowe uczestników podróży studyjnej z szefem WSzW Białystok

Uczestnicy podróży studyjnej obserwują proces tworzenia tkaniny mundurowej.

1. Powstawanie dzianiny.

2. Farbowanie (tworzenie wzoru) dzianiny.

Kolacja w kasynie wojskowym przy JW 1451. Każdorazowy wystrój stołu do wszystkich posiłków to zasługa kierowniczkii Pani Danuty Rudzińskiej

30.08 - czwartek

Kpt. Tomasz Wolszczak, por. Marcin Frączek i kpt. Andrzej Pawelski wewnątrz meczetu

Mieszkanca Bohonik, przewodniczka po meczecie

Uczestnicy podróży wysłuchują prelekcji przewodniczki po meczecie

Pplk T. Kóska ze studentami 2 grupy na tle meczetu

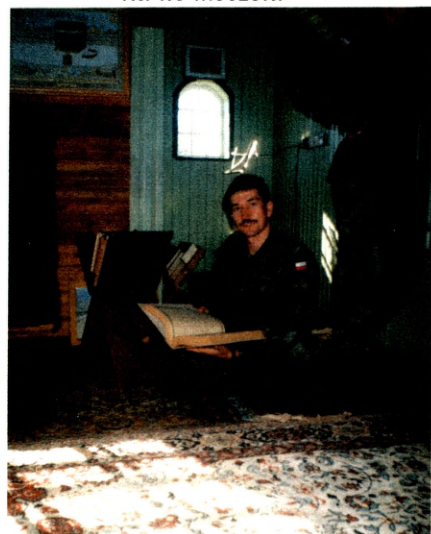

Pplk A. Gburek ze studentami 3 grupy na tle meczetu

Mjr A. Polak ze studentami 6 grupy na tle meczetu

Pplk A. Gburek i studenci WWLąd na dziedzińcu meczetu

Kpt. Andrzej Pawelski studiuje historię meczetu

30.08 - czwartek

Studenci 3 grupy obserwują proces produkcji złotego napoju

Płk A. Gburek i płk T. Kóska na tle maszyny napełniającej beczki piwem

Kpt. J. Sabaj i kpt. M. Marczyk delektują się produktem browaru

DOJLIDY.
Wizyta w browarze

Studenci WWLąd i nauczyciele akademicy dziękują za pobyt w browarze „Dojlidy”

Brać studencka podczas konsumpcji schłodzonego napoju „Dojlidy”

Studenci grupy 2 oraz płk A. Gburek ze studentami grupy 3 i oprowadzającym po zakładzie na tle produktu finalnego browaru „Dojlidy”

1.09 - sobota

Od lewej: mjr A. Polak, ppłk T. Kóska, ppłk A. Gburek, ppłk J. Golemiec i płk B. Sikorski przed tablicą upamiętniającą walki nad Biebrzą i Narwią w 1939r.

Od lewej: kpt. kpt. Janusz Sabaj, Jarosław Gromadziński, Jacek Lasota i Piotr Trytek z 2 grupy przed tablicą upamiętniającą walki nad Biebrzą i Narwią w 1939r.

Góra Strękowa

Złożenie wieńca z biało-czerwonych kwiatów i oddanie hołdu przez uczestników podróży studyjnej w miejscu pamięci narodowej upamiętniającej walki nad Biebrzą i Narwią w 1939r.

Mjr Andrzej Polak ze studentami 6 grupy przed tablicą upamiętniającą walki nad Biebrzą i Narwią w 1939r.

Ppłk Andrzej Gburek ze studentami 3 grupy w ruinach bunkra na Górze Strękowej

Ppłk Tadeusz Kóska ze studentami 2 grupy na tle panoramy z Góry Strękowej

Od lewej: kpt. kpt. Jarosław Gromadziński, Janusz Sabaj i Piotr Trytek z 2 grupy przed tablicą informacyjną Biebrzańskiego Parku Narodowego. Z tyłu wieża widokowa pełna groźnych szerszeni.

TWIERDZA

1.09 - sobota

OSOWIEC

Muzeum Twierdzy Osowiec.
Zapoznanie się z historią

Jedna z grup zwiedzających Twierdzę Osowiec

Studenci 2 grupy z przewodnikiem
w podziemiach Twierdzy Osowiec

Pplk A. Gburek, pplk J. Golemic, pplk T. Kóska
przed wejściem do Muzeum Twierdzy Osowiec

Pplk A. Gburek, pplk T. Kóska, pplk J. Golemic
jako zabytki Twierdzy Osowiec

2.09 - niedziela

Pptk A. Gburek ze studentami 3 grupy przed rezerwatem żubrów

Pptk T. Kóska ze studentami 2 grupy przed bramą do rezerwatu żubrów

B
I
A
Ł
O
W
I
E
Ż
A

Odwiedzili mnie dzisiaj nauczyciele i studenci WWLqđ AON

Grupa studentów przed wejściem na wieżę widokową

Pptk A. Gburek oraz studenci 2 grupy: kpt. kpt. P. Trytek, J. Sabaj, J. Gromadziński i J. Lasota przy tablicy przedstawiającej rozmieszczenie żubrów w hodowlach zamkniętych i wolnych w Polsce

Kpt. kpt. Trytek, Gromadziński, Lasota, Sabaj i Kuchta na tle żubrów w białowiejskim muzeum

Studenci w drodze do cerkwi w Białowieży

3.09 - poniedziałek

Wycieczka po Białymstoku

*Ppłk A. Gburek na tle
Palacu Branickich
(dzisiaj siedziba
Akademii Medycznej)*

*Mjr A. Polak i ppłk A. Gburek
przed ceglany gmachem
neogotyckiego kościoła katedralnego
wzniesionego w latach 1900-1905.*

Studenci gremialnie idą zwiedzać Pałac Branickich

OGNISKO na pożegnanie gościnnej Ziemi Białostockiej

Gospodarze w osobach: szef WSzW Białystok i dowódca 18 BZ doskonale przygotowali pożegnanie z Ich „ziemią”

Uroczysta kolacja

z okazji
zakończenia kolejnego etapu
podróży studyjnej „Zubr 2001”
i opuszczenia gościnnej Ziemi Białostockiej

Kierownik podróży płk dr hab. W. Kaczmarek dziękuje gospodarzom: szefowi WSzW Białystok, dowódcy 18BZ i kierowniczce kasyna za serdeczne przyjęcie oraz gościnę uczestników podróży studyjnej „Zubr 2001”

4.09 - wtorek

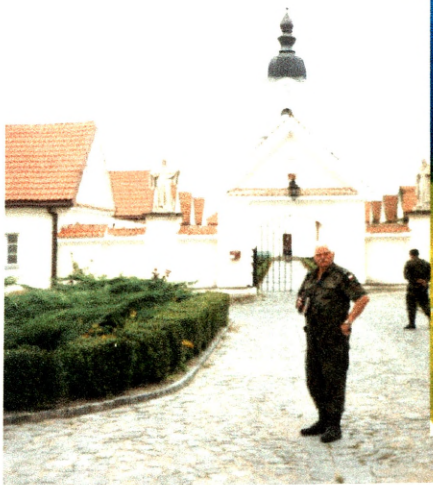

Klasztor pokamedulski

Ogólny widok klasztoru.

Na zdjęciach u góry, obok i u dołu klasztor w różnych ujęciach

WIGRY z lotu ptaka

Pplk A. Gburek na tle zabudowań klasztoru

*Kpt. kpt. J. Sabaj, J. Gromadziński
i P. Trytek na tle zabudowań klasztoru*

5.09 - środa

STANÓCZYK

Zwiedzanie mostu

*Kadra dydaktyczna AON
na tle mostu*

*Płk B. Sikorski, ppłk T. Kóska i ppłk A. Gburek,
trzech z Rembertowa „zasłania” most*

Studenci z 4 grupy

„Czwórka” z 2 grupy

*Studenci 2 grupy na czele
z ppłk T. Kóską po sprawdzeniu mostu,
sprawdzają co też może być pod nim*

5.09 - środa

Pptk A. Gburek, pptk J. Golemiac, mjr A. Polak i pptk T. Kóska jeszcze po polskiej stronie

Pptk A. Gburek i studenci 3 grupy nie przekroczą granicy

Mjr A. Polak i studenci 6 grupy też nie zamierzają przekraczać granicy

Studenci 2 grupy (kpt. kpt. J. Lasota, J. Sabaj, P. Trytek i J. Gromadziński) dostosowali się do treści napisu na tablicy i nie przekroczyli granicy

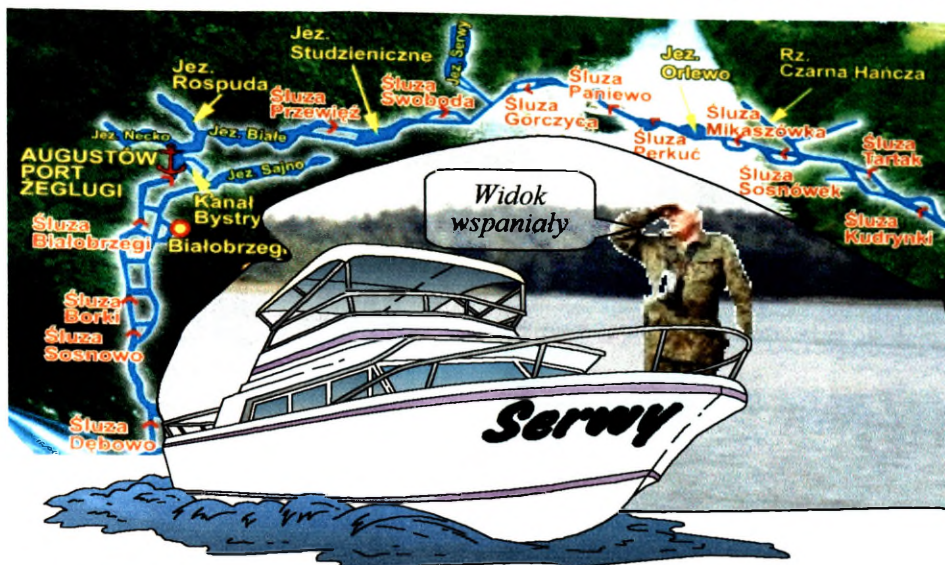
Spotkanie koleżeńskie studentów 3 grupy. Zaproszeni na spotkanie zostali: kierownik podróży płk dr hab. W. Kaczmarek, kierownik zakładu płk dr J. Knetki i kierownik grupy pptk dypl. A. Gburek

SUWAŁKI
Kasyno garnizonowe

Pptk T. Kóska i studenci 2 grupy na zdjęciu grupowym podczas spotkania koleżeńkiego w kasynie garnizonowym Suwałki

Kpt. R. Przekwas, kpt. J. Kubisz z 1 grupy i kpt. Z. Modrzejewski z 4 grupy na rufie statku. Z tyłu słuza napełniana wodą.

"Bojowy" rejs po Kanale Augustowskim

Pplk J. Golemiec i pplk A. Gburek czują się bezpiecznie będąc w kole ratunkowym

Kierownik podróży plk W. Kaczmarek cały czas steruje, nie tylko statkiem. Przy burcie plk J. Knetki, z prawej strony kierownika pplk A. Gburek

Na rufie statku czterech studentów 2 grupy tworzy kolejny zespół dyskusyjny

Rufa statku zapelniona przez studentów. Na pierwszym planie wdali się w dyskusję: autor podróży pplk A. Czupryński, student z 1 grupy kpt. M. Kuczera i plk B. Sikorski

7.09 - piątek

Zakończenie V etapu podróży studyjnej
w garnizonie Suwałki

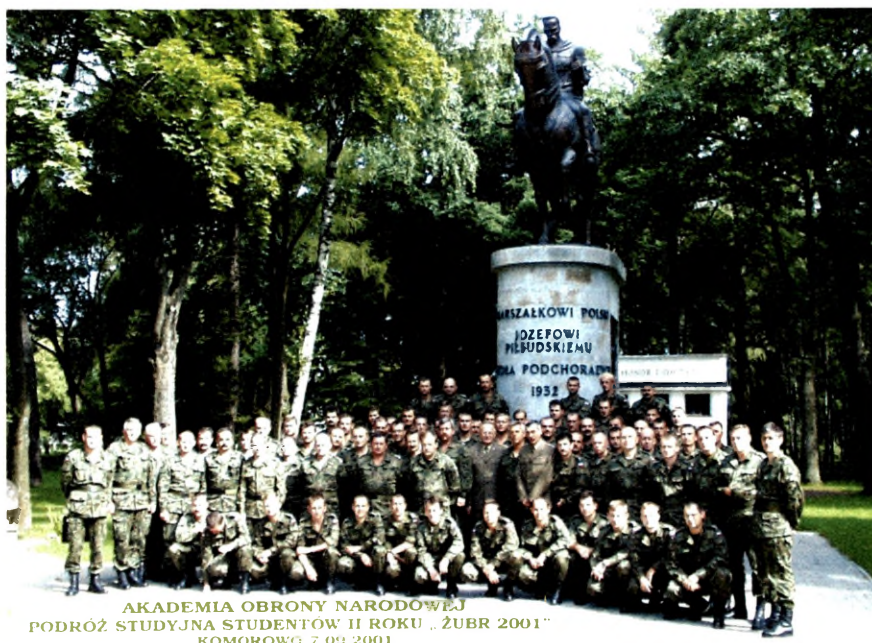
Suwałki

Kierownik podróży studyjnej płk dr hab. Waldemar Kaczmarek
i płk dr Jan Knetki na pożegnalnej kawie w gabinecie dowódcy 14 pappanc

Zapoznanie się ze strukturą, zadaniami i bazą produkcyjną
22 Wojskowego Ośrodka Topograficzno-Kartograficznego
w Komorowie

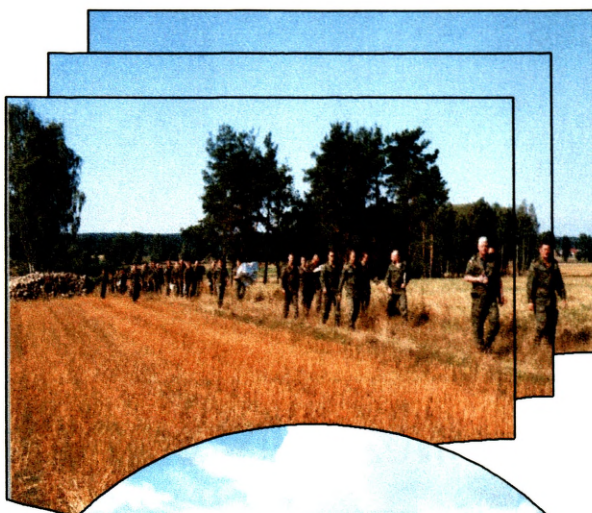
AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ
PODRÓŻ STUDYJNA STUDENTÓW II ROKU „ŻUBR 2001”
KOMORÓW 7.09.2001

Zbiorowe zdjęcie uczestników podróży studyjnej z dowództwem jednostki topograficznej

od 27.08 - poniedziałek do 7.09 - piątek

Tak było każdego dnia

od 10.09 - poniedziałek - do 30.11 - piątek

Zbiorcze opracowanie wniosków z podróży studyjnej

